ۋەتەندىن ئارتۇق تەخت يوق،
ئىستىقلالىيەتتىن ئارتۇق بەخت يوق.

ئۇيغۇرىستان

1994 نويابىر 11(23) سان

«ۋەتىنىمىزدىكى ئېزىلگەن مىللەتلەر كۈرەش قىلىپ قولغا كەلتۈرگەن بەراۋەرلىك ھوقۇقىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولدى. بەراۋەرلىك ھوقۇق ئورنىغا ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتى يۈرگۈزۈلدى. ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان خەلق ئاستا-ئاستا مۇنقەرىز بولۇپ يوقاپ كېتىشنىڭ ئورنىغا، «ياكى ئۆلۈم ياكى كۈرۈم» دەپ قولىغا قورال ئېلىپ، كۈرەش مەيدانىغا چىقىشقا مەجبۇر بولدى» — ئە. قاسىمى.

ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگىنى. ئايدا بىر چىقىدىغان ئىجتىمائىي-سىياسىي گېزىت.

ھاشىر ۋاھىدى
(ئۇ. ئا. ت. مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى)

1944-1949-يىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە تەجرىبە-ساۋاقلىرى.
(تۈنۈگۈن ۋە بۈگۈن)

ئەسلىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنى كىملەر، نېمە مەقسەت بىلەن قانداق ئۇيۇشتۇرغان؟

1944-يىلدىكى مىللىي ئازاتلىق ھەرىكەت باشلىنىش ھارپىسىدا، ئۇيغۇرىستاندىكى سىياسىي ۋەزىيەت مۇنداق ئىدى: 1941-يىلىنىڭ ئاخىرىدا، نېمىس فاشىست باسقۇنچىلىرى موسكۋا تۈۋىگە يېتىپ كەلگەن، لېنىنگرادنى قورشاۋغا ئالغان ۋاقىتتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۆلىشى بىلەن تەختكە چىقىپ، ئۇيغۇرىستاندا 10 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان شېڭ شىسەي، سوۋېتتىن يۈز ئۆرۈپ، گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان ئىدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بولسا، فاشىزمغا قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغىنىغا قارىماستىن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا نىسبەتەن دۈشمەنلىك مەۋقەسىدە تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەنگلىيە، ئامېرىكا دۆلەتلىرى بىلەن يېقىنلىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كېلىدىغان «كوممۇنىزم خەۋپى»دىن ساقلىنىشقا تىرىشاتتى. شۇڭا ئۇيغۇرىستاننىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئەنگلىيەنىڭ، ئامېرىكىنىڭ كونسۇلخانىلىرى ئېچىلىپ، رەسمىي ئىشقا كىرىشكەن ئىدى. بۇنىڭ بىلەن تەڭلا چەكلەنمەستىن، ئۇيغۇرىستان يېرىدە ئامېرىكىنىڭ ھاۋا ئارمىيە بازىسىنى قۇرۇش، ئۈرۈمچىنىڭ شىمالىي قىسمىدا، س س س رغا قارشى راكېتىلارنى ئورنىتىش توغرىلىق خىتاي-ئامېرىكا كېلىشىمى ئىمزالانغان ئىدى. ئەگەر بۇ كېلىشىملەر ئورۇنلىنىدىغان بولسا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا بىۋاسىتە تەھدىت سالاتتى. سوۋېت ھۆكۈمرانى ئۇرۇشنىڭ قىيىن پەيتىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن، ئوتتۇرا ئاسىيادا چوڭ ھەربىي كۈچلەرنى توختىتىشقا، ئۇنى تولۇق تەمىنلەپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولاتتى.

ئىككىنچىدىن: ئامېرىكا دۆلىتى 1943-يىلىلا ئاتوم بومبىسىغا ئىگە بولغان ئىدى. بۇ ئاتوم قۇراللىرىنىڭ دەسلەپكى «بوۋىقى» بولسىمۇ، شۇ زاماندا ئەڭ دەھشەتلىك قورال ھېسابلىناتتى. ئامېرىكىنىڭ ھەربىي كۈچىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ خۇددى شۇنداق قوراللارغا ئىگە بولۇشى كېرەك ئىدى. ئاتوم بومبىسىنى ياسايدىغان «ئۇران» بولسا، ئۇيغۇرىستاننىڭ شىمالىدىكى ئىلى ۋە ئالتاي تاغلىرىدا كاللەك-كاللەك ھالدا، ئۇچۇقلا ياتقانلىقىنى، ئۇنى كولاپ ئاۋارە بولمايلا ئېلىپ پايدىلىنىشقا بولىدىغانلىقىنى سوۋېت ئىنژېنېرلىرى بىلەن رازۋېتچىكلىرى ئالدىقاچان ئېنىقلىغان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا بايلىقلارمۇ تولۇپ ياتاتتى.

ئۈچىنچىدىن: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۆلىشى بىلەن 1933-يىلى غوجانىيازنىڭ قوزغىلىڭىنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۇيغۇرىستاننىڭ ھۆكۈمرانلىق تەختىگە چىقىۋالغان شېڭ شىسەي، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەن قىيىن پەيتتە، ۋاپاسىزلىق قىلىپ، يۈز ئۆرۈپ كەتكەن؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە، كېلىشىم بويىچە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كېلىپ، ئىشلەپ بېرىۋاتقان ئىنژېنېر-مۇتەخەسسىسلىرىنى، شەرقىي چېگرىسىنى ساقلاپ بېرىۋاتقان ئەسكەرلىرىنى شۇنىڭدەك ئۈرۈمچى تۇدۇڭخاباددىكى ئايروپىلان ئىشلەپ چىقىرىدىغان زاۋۇدنىڭ خادىملىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، ستالىنغا تازا ئەلەم قىلغان ئىدى. شۇڭا ستالىن ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەيدىن ئۆچ ئېلىشنى مەخسەت قىلغان ئىدى.

تۆتىنچىدىن: ئۇيغۇرىستاننىڭ تەبىئىي بايلىقلىرىنى، چارۋىچىلىق بىلەن ئاشلىقىنى ئالغانچە ئېلىپ، ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان ئىقتىسادىنى قىسمەن بولسىمۇ تولدۇرۇپ، قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش يولىنى ئالغان ئىدى. تەبىئىكى، ئۇيغۇرىستان خىتاينىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ تۇرغان شارائىتتا، بۇ پىلانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇيغۇرىستان زېمىنىدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋە ئۇنىڭ خوجايىنلىرى — ئەنگلىيە-ئامېرىكا دۆلەتلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرى توقۇنۇشۇپ قالغان ئىدى. بۇلاردىن تاشقىرى، مىللىي مۇستەقىللىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ھارماي-تالماي كۈرەش قىلىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مەنپەئەتى تۇراتتى. بۇ خەلقنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق ئارزۇسى ناھايىتى كۈچلۈك، خىتاي باسقۇنچىلىرىغا بولغان نەپرىتى ناھايىتى ۋۇقۇرى ئىدى. مۇشۇنداق شارائىتتا، ئۇيغۇرىستاندا ۋۇقارقى 3 خىل مەنپەئەتنىڭ گىرەلەشكەن ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن ئىدى. مۇشۇ ۋەزىيەتتە، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن ئۇيغۇرىستان خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق ئارزۇسىدىن، خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىنقىلاۋى كەيپىياتىدىن پايدىلىنىش قارارىغا كەلدى.

يەنى بۇ يەردىكى ئەنگلىيە، ئامېرىكا دۆلەتلىرىنىڭ كونسۇلخانىلىرىنى گومىنداڭنىڭ ئىرتىجائى تەرىپىگە ئىرغىتىپ تاشلاش، ئۇيغۇرىستان يېرىدە ئامېرىكىنىڭ ھاۋا ئارمىيە بازىسىنى قۇرغۇزماسلىق، راكېتىلارنى ئورناتقۇزماسلىق شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ بىۋاسىتە تەھدىتىدىن قۇتۇلۇش، ئىلى ۋە ئالتاي تاغلىرىدا «مانا مەن» دەپ كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۇران، ئالتۇن، بېرىللىتستان ۋە باشقا بايلىقلارنى ئالغانچە ئېلىپ پايدىلىنىپ، تېز ئارىدا ئاتوم قورالىغا ئىگە بولۇش، ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىۋېلىش ھەم شېڭ شىسەيدىن ئۆچ ئېلىش قاتارلىق مەخسەتلىرىگە يېتىش ئۈچۈن، ئۇيغۇرىستاندا مىللىي ئىنقىلاپنى پەيدا قىلىپ، ئۆزىنىڭ دۈشمەنلىرىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قولى بىلەن ئۇرۇشنى مۇۋاپىق كۆردى.

مۇشۇ مەخسەتتە، ستالىننىڭ بۇيرۇقىدا مەخسۇس بۆلۈم تەشكىل قىلىنىپ، ئۇنىڭغا سىياسىي بيۇرو ئەزاسى كوسىگىن بىلەن ن.ك.ۋ.د.نىڭ باشلىقى بېرىيەلەر مەسئۇل قىلىندى. شۇلارنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئۇيغۇرىستاندا مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىسى، ئۆزبېكىستان كومپارتىيەسىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى ئوسمان يۇسۇپوۋقا تاپشۇرۇلدى. قازاقىستان بىلەن قىرغىزىستان كومپارتىيەلىرى بۇ ئىشقا ھەمكارلىشىشقا جەلپ قىلىندى. شۇنداق قىلىپ، مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنى ئۇيۇشتۇرۇش ئىشى باشلىنىپ كەتتى: تەييارلىق خىزمىتى تۆۋەندىكى يۆنىلىشلەر بويىچە ئېلىپ بېرىلدى:

1) موسكۋا، ئۇكرائىنا، سەمەرقەنت ۋە ئالمۇتا شەھەرلىرىدىكى پارتىيە ۋە رازۋېدكا مەكتەپلىرىدە نەچچە يۈزلىگەن رازۋېدچىكلارنى تەربىيەلەپ، ھەرخىل ناملار بىلەن نىقاپلاپ ئۇيغۇرىستانغا تاشلىدى. مەسىلەن: م. بورىسوۋ، ماكسىم جاپپاروۋىچ مىزباقىيوۋ، غازىدىن ھاشىموۋ ۋە باشقىلار .....

2) 1937-1938-يىللىرى «خەلق دۈشمىنى» دېگەن تۆھمەت بىلەن تۈرمىگە قامالغان ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ بىر قىسمىنى تۈرمىدىن بوشىتىپ، قىسقا مۇددەتلىك تەربىيەلەشتىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئەركەشتام، تورغاسۇ، زايسان چېگرىلىرى ئارقىلىق، يوشۇرۇن ھالدا ئۇيغۇرىستانغا كىرگۈزدى. بۇ خىل كىشىلەرنىڭ سانى 280 دىن ئارتۇق بولۇپ، ئەخمەتجان قاسىمى، مۆمىن ھەمرايېۋ (ئالىماخۇن)، ئابدۇشۈكۈر (باراتئاخۇن) ۋە باشقىلار شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

3) ئەسلى غۇلجىلىق كىشىلەردىن: پاتىخ مۇسلىموپ، خەمىت رەپىق، نۇر، مۇشۇر، ئوسمان، سەيدۇللا سېيپۇللايوپ، قۇربان ئاتارلىق كىشىلەرنى مەخپىي ھالدا سوۋېت ئىستىتىپا قىلغا ئەپچىقىپ، ئالمۇتىنىڭ «مېبدە» ۋە «لاگېر»لىرىدا ھەربىي-سىياسىي تەربىيە بېرىپ، 1944-يىلى يازدا يوشۇرۇن ھالدا غۇلجىغا ئۆتكۈزۈپ، نىلقىدىن ھەرىكەت باشلاشقا ئەۋەتتى.

4) 1943-يىلى غۇلجا شەھىرىدە «شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى» نامىلىق سىياسىي تەشكىلاتنى قۇرغۇزغان ئىدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ ئەزالىرى ھەممىسى يەرلىك كىشىلەر بولۇپ: ئېلىخان تۆرە، رەخىمجان سابىرى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئابدۇرۇپ مەخسۇم، مەھەممەتجان مەخسۇم، زۇنۇن تېيىپوپ، جانى يولداشوپ، سالىجان باي، مۇھەممەت، نۇردۇنبەگ ۋە ئەمەرجاندىن ئىبارەت 11 كىشىدىن تەركىب تاپقان ئىدى. بۇ، سوۋېت رازۋېدچىكلىرى بورىسوپ بىلەن ماكسىم جاپپارۇۋچلارنىڭ قولى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان يالانما تەشكىلات ئىدى.

5) سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەركىبىدىكى، سوۋېت-گېرمان ئۇرۇشىدا تەربىيە ئالغان ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبەك، تاتار مىللەتلىرىگە مەنسۇپ بولغان بىر قىسىم جەڭچى-ئەپسەرلەرنى تاللاۋېلىپ، قىزىل ئارمىيە شتاتىدا يوق يىلاۋايى دىۋىزىيە تەشكىل قىلدى. ئۇلارنى ئۇيغۇرچە مىللىي كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، يوشۇرۇن ھالدا ئۇيغۇرىستانغا كىرگۈزدى.

6) تاشكەنت شەھىرىدە، ئابدۇمېجىت روزىباقىيوۋنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە «شەرق ھەقىقىتى» ژۇرنىلىنى؛ ئالمۇتا شەھىرىدە مەشۇر روزىيۇپ بىلەن قادىر ھاسانوۋپلارنىڭ مۇھەررىرلىكىدە «قازاق ئېلى»، كېيىن «يېڭى ھايات» ژۇرنىلىنى نەشر قىلدۇرۇپ، 1943-يىلنىڭ بېشىدىن باشلاپ يوشۇرۇن ھالدا ئۇيغۇرىستانغا كىرگۈزۈپ تۇردى. بۇ ژۇرناللاردا: «ئۇيغۇر خەلقى باتۇر، كۈرەشچان خەلق، سىلەردىن سادىردەك باتۇرلار، مەخمۇت قەشقەرىدەك دانالار چىققان، ۋەتەن سىلەرنىڭ، ۋەتەننى ئازات قىلىڭلار، دۈشمەنگە قۇل بولماڭلار، ئالدانماڭلار، قوزغىلىڭلار!» دەپ تەشۋىق قىلىناتتى. سوۋېت كىنو-فىلىملىرى كۆرسىتىلىپ، خەلقنى كۈرەشچانلىققا، باتۇرلۇققا دەۋەت قىلاتتى.....

ژۇقۇرىدىكى 6 تۈركۈم كىشىلەر ئۆز ئارا ماسلاشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىلىش ئارقىلىق، ئۇيغۇرىستان خەلقى ئىچىدە مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ ئىدىيەۋى تەييارلىقى ئورۇنلاندى. ئەمەلىي ھەرىكەتنى باشلاشنىڭ شەرت شارائىتى ھازىرلاندى.

2 - مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ باشلىنىشى.

ژۇقارقى تەييارلىقلاردىن كېيىن، ئەمەلىي ھەرىكەتنى باشلاشنىڭ ۋاختى يەتتى دەپ ھېساپلىغان موسكۋا 1944-يىلنىڭ باھارىدا ئىشنى قەشقەرىيەدىن باشلىماقچى بولۇپ ئورۇنغان ئىدى. سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ 1933-يىلقى مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنى قانلىق تۈردە باستۇرغان قىلمىشىنى ئۇنۇتمىغان قەشقەر خەلقى سوۋېتكە ئىشەنمىگەنلىكتىن، ھەرىكەتنى قوللىمىدى. ئاندىن كېيىن ھەرىكەتنىڭ مەركىزىنى ئىلىغا يۆتكەپ، شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى ئارقىلىق خەلقنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈشكە باشلىدى. بۇ ئىشتا سوۋېتنىڭ قولى بارلىقىدىن گۇمان پەيدا قىلماسلىق ئۈچۈن، ھەرىكەتنى سوۋېت چېگراسىدىن يىراق بولغان نىلقىدىن باشلاشقا قارار قىلىندى. ئىلى، چۆچەك ۋىلايەتلىرىدىكى خەلق ئىچىدە سوۋېتنىڭ تەسىرى كۈچلۈك بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭنىڭ زۇلمىدىن بىزار بولغانلىقتىن، خەلق ئاممىسى مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنى قىزغىن قوللىدى. شۇ دەۋرلەردە بىزنىڭ خەلقىمىز مىللىي مۇستەقىللىككە تەشنا ئىدى، سوۋېتنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ مىللىي مۇستەقىللىككە ئېرىشەلەيمىز دەپ ئىشەنگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ خەلقىمىز قوزغالدى، قولىغا قورال ئالدى. قانلىق جەڭلەرگە كىردى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 1945-يىلى ئۇيغۇرىستاندا قولىغا قورال ئالغان كىشىلەرنىڭ ئومۇمىي سانى 140 مىڭغا يەتكەن. (ئارمىيە، پارتىزان ۋە يەككە كۈرەشچىلەر بولۇپ) خەلقىمىز بىردەك قوزغىلىپ، پىداكارانە جەڭ قىلغانلىقتىن، مىللىي ئازاتلىق ھەرىكەت تېزدىن كېڭىيىپ ئۇلۇغ غەلىبىلەرگە ئېرىشتى. 1944-يىلى 12-نويابىر كۈنى غۇلجا شەھىرى ئاساسەن ئازات قىلىنىپ، «ئازات شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىندى. شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى 9 ماددىلىق سىياسىي دېكلاراتسىيەسىنى ئېلان قىلدى. مەزكۇر دېكلاراتسىيەنىڭ 1-ماددىسىدا: «خىتاي باسقۇنچىلىرىنى ۋەتىنىمىزدىن پۈتۈنلەي قوغلاپ چىقىرىش» دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن ئىدى. مۇشۇ نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەخسىتىدە، 1945-يىلى 4-ئاينىڭ 8-كۈنى بۇرۇنقى پارتىزان قىسىملىرى ئاساسىدا، مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە تەشكىل قىلىندى.

مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىمىز شىمالى، ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي يۆنىلىش دەپ ئاتالغان 3 يۆنىلىش بويىچە ھەربىي ھەرىكەتلەرنى باشلىۋەتتى. 1945-يىلىنىڭ سېنتەبىر ئېيىغىچە ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى تولۇق ئازات قىلدى. جەنۇبىي يۆنىلىشتىكى ئەسكەرلىرىمىز ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ كۇچار، باي، كونا شەھەر ناھىيەلىرىنى ئېلىپ، ئاقسۇ يېڭى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلانغان ئىدى. ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى ئەسكەرلىرىمىز ماناس دەرياسىغا يېتىپ بارغان بولۇپ، ئۈرۈمچىنى ئېلىشقا تەييار ئىدى. شىمالىي يۆنىلىشتىكى ئەسكەرلىرىمىز بولسا، جان-ئەلسۇن چۆلىنى كېسىپ ئۆتۈپ، گۇچېڭنى ئېلىشقا تەييار ئىدى. قىسقىسى، مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ غەلىبىنە ژۈرۈشلىرى نەتىجىسىدە، ئۈرۈمچىدىكى خىتاي باسقۇنچىلىرى قېچىشقا باشلىغان؛ پۈتۈن ئۇيغۇرىستاننىڭ ئازات بولىدىغان كۈنلىرى كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان ئىدى.....

3 - مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ توختىتىپ قويۇلىشى.

بىراق، موسكۋانىڭ بۇيرۇغى بىلەن، ئۇيغۇرىستاننىڭ مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتى يېرىم يولدا توختىتىپ قويۇلدى. بۇنىڭغا تۆۋەندىكى ئەھۋاللار سەۋەپ بولدى: شۇ كۈنلەردە خەلقئارا مەيداندا زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. يەنى 1945-يىلى 9-ماي كۈنى گىتلېر گېرمانىيەسى، 14-ئاۋغۇست كۈنى بولسا ياپون مىلىتارىستلىرى ئۇرۇشتا يېڭىلىپ، شەرتسىز تەسلىم بولدى. 2-دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئوت-ياللىنلىرى ئۆچتى؛ ئۇرۇش ئىتتىپاقچىلارنىڭ غەلىبىسى بىلەن ئاياقلاشتى.

1945-يىلى 14-ئاۋغۇست كۈنى ئۇرۇشتا غەلىبە قىلغان تۆت ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى: ستالىن، چياڭكەيشى، روزۋېلت ۋە چېرچىللارنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى. ئۇچرىشىشتا ئۇرۇشتىن كېيىنكى دۇنيانىڭ تەقدىرى ھەل قىلىنىۋاتاتتى. ستالىن، چياڭكەيشىدىن موڭغۇلىيەنىڭ دۆلەت سۇۋېرېنىتېتىنى ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلدى؛ چياڭكەيشى بولسا ئۇنىڭ بەدىلىگە ستالىندىن: «شىنجاڭدىكى توپىلاڭنى توختىتىشنى، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى» تەلەپ قىلدى. ستالىن بۇ شەرتكە رازىلىق بەردى، ماقۇل كەلدى. شۇنداق قىلىپ، سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىغى ستالىن ئۇيغۇرىستان خەلقىنىڭ ھېساپسىز قۇربانلار بەدىلىگە قولغا كەلتۈرگەن مىللىي مۇستەقىللىكىنى ئاسانلا خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە سېتىۋەتتى. چۈنكى، ستالىننىڭ قارىشىچە، موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىل دۆلەت بولۇشى، خەلقئارا شارائىتتا ھېچقانچە تەسىر كۆرسەتمەيتتى. ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىل دۆلەت بولۇشى بولسا، سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىغا تەسىر قىلىپ، سوۋېتتىن بۆلۈنۈپ چىقىپ كېتىشكە سەۋەپچى بولار ئىدى...

ئەۋلاد كۇتۇپخانىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ستالىننىڭ بۇ «مەرتلىگى»گە ھەيران بولغان چېرچىل ئۆزىدىن نېرىراق تۇرغان روزۋېلتقا ئېگىلىپ: «ستالىن جانابلىرى بۇ قېتىم جىيالىك كەيشىنى تازا خوش قىلدىدە!» دەپ قويىدۇ. (بۇ توغرىلىق «تايمىس» گېزىتىنىڭ مۇخبىرى يازغان)

مانا يەنە بىر ئىسپات: 1945-يىللىق سېنتەبىرنىڭ بېشىدا، مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى ماناس دەرياسى بويىغا يېتىپ بېرىپ ئۇرۇمچىگە تەھدىت سېلىۋاتقان بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئەربىي قوماندانى نەنجىڭدىكى جىيالىك كەيشىگە تېلېگرامما يوللاپ: -«مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى ماناس دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلدى، ئۇرۇمچى خەۋپ ئاستىدا، شۇنىڭ ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ مەركىزىنى ھىمايە (قوغدىغىلى) كۆچۈرۈشكە رۇخسەت قىلىڭىز!» دەپ ئىلتىماس قىلغان. گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شتاب باشلىقى مەزكۇر تېلېگراممىنى جىيالىك كەيشىگە يەتكۈزۈپ بەرگەندە، جىيالىك كەيشى قاقاخلاپ كۈلۈپ، -«ئۇلارغا جاۋاپ بېرىپ ئېيت! مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىلگىرىلىشى ماناس دەرياسىدا توختىلىدۇ. ئەمدى بىر قەدەممۇ ئالغا ماڭمايدۇ؛ مەركەزنى كۆچۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق!» دەپ ئېيتقان. مەلۇمكى، جىيالىك كەيشى بۇ چاغدا ستالىننىڭ ۋەدىسىنى ئېلىپ بولغان ئىدى.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، ستالىن نېمە ئۈچۈن ئۇيغۇرستان خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرەش مېۋىلىرىنى ئاسانلا خىتايغا سېتىۋەتتى؟ - دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلۇشى تەبىئىي. شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ستالىن ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرستان خەلقىنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى خالىمايتتى. ئۇلار 1944-يىلدىكى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنى ئۇيۇشتۇرغاندىمۇ ئۇيغۇرستان خەلقىنى ئازادلىققا ئېرىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلغان ئەمەس بەلكى، ئۇيغۇرستان خەلقىنىڭ قىزىل قانلىرى بەدىلىگە ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي غەرىزىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىلا مەقسەت قىلغان ئىدى. بۇنى بىز مۇنۇ پاكىتتىن روشەن كۆرەلەيمىز: ئوسمان يۈسۈپ، ئابدۇمەجىت روزىباقىيېۋنى ئۆز كابىنېتىغا چاقىرتىپ كېلىپ، شەرق ھەققىدە، زورلىنىشنى چىقىرىش ھەققىدە يول-يورۇق بەرگەندە، بۇ ئىشتا موسكۋانىڭ يازمىچە يول-يورۇقىنى قوشۇپ تاپشۇرغان. مەزكۇر يوليورۇقتا: «ۋۇزارەتنىڭ مەخپىي شىنجاڭ خەلقلىرىنى خىتايغا قارشى قوزغىتىپ موندۇق دېگەنلىك، شىنجاڭ مۇستەقىل دۆلەت بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس!» دەپ ئېنىق يېزىلغان ئىدى. مەلۇمكى، 1945-يىلنىڭ ئاۋغۇست ئېيىغا كەلگەندە، ستالىن باشتا كۆزلىگەن سىياسىي مەقسەتكە ئاساسەن يېتىپ بولغان؛ ئەمدى ئۇنىڭغا ئۇيغۇر خەلقى كېرەك ئەمەس ئىدى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى سېتىۋەتكەن!

ستالىن ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرستاندا مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ پەيدا بولۇشىغا يول قويماسلىق ئۈچۈن ھەممە چارىلەرنى كۆردى. بۇنى بىز تۆۋەندىكى مىساللاردىنمۇ كۆرەلەيمىز. 1944-يىلى 12-نويابىر كۈنى شەرقىي تۈركىستان ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى تەسىس قىلىنغاندا، ستالىنچىلار ئەڭ مۇھىم ھوقۇقلارنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەكىللىرىگە تۇتقۇزماسلىققا تىرىشتى. ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى نازارەت قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن، مەسلىھەتچى دېگەن نام بىلەن ئۆزىنىڭ ئادەملىرىنى يەرلىك باشلىقلارنىڭ يېنىغا ئورۇنلاشتۇردى. مەسىلەن: ھۆكۈمەت رەئىسى ئېلىخان تۆرەم مەسلىھەتچىسى سوۋېتلىك مۇھسىن ئەپەندى. ئالىي سوت رەئىسى ھەمدە مەمتىجان مەخسۇم مەسلىھەتچىسى ھەككەمباي؛ دۆلەت مۇپەتتىشى نازىرى جانىبولداش مەسلىھەتچىسى سوۋېتلىك سۇلايمان روزىيېۋ؛ مالىيە نازىرى ئەنۋەر مۇسابايوپ، مەسلىھەتچىسى گىرتىبىيۇنكا (رۇس) مۇئاۋىنى سوۋېتلىك پولات ئالىمى؛ مۇئارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ھەبىب يۇنىچى، مۇئاۋىنى كاساتكىن (رۇس) مەسلىھەتچىسى سوۋېتلىك ئابدۇللايوپ (ئۇ -«خۇدا يوق!» دەپ تەشۋىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، كۆپ ئۆتمەي قوغلاپ چىقىرىلغان) ئەربىي قوماندان: ئاۋال، ئالىكساندىر، كېيىن -پولىنوپ، باش شتاب باشلىقى مازاروپ (بۇ 3 كىشىنىڭ ھەممىسى گېنېرال ئۇنۋانلىق رۇسلار ئىدى) مۇئاۋىن قوماندانى زۇنۇن تېيىپوپ بولسا پود-پولكوۋنىك ئۇنۋانىدا ئىدى. ئىچكى ئىشلار نازىرى -رەخىمجان سابىرى، مۇئاۋىنى ماسكالوپ (رۇس) نەبىجان (ئۆزبېك)؛ ن.ك.ۋ.د. يەنى ئىشپىيونلۇق سىستېمىسىنىڭ باشلىقى -رەخىمجان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بارلىق ھوقۇق سوۋېت «ك.گ.ب»سىدىن ئەۋەتىلگەن: زاكىر ئەپەندى (ئەسلى ئىسمى -زاخار) ئىسكەندەر ئەپەندى (ئەسلى ئىسمى -ئالىكساندر) ۋە ئەلى ئەپەندى (چالا ئۇيغۇر) لەرنىڭ قولىدا ئىدى. تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى باشباي، مۇئاۋىنى سوۋېتلىك مەنسۇر ئەپەندى ئىدى.

ئەندى ھەربىي قىسىم كوماندىرلىرىغا كېلىدىغان بولساق: 14 قىسىمنىڭ كوماندىرلىرى ئىچىدە: مەمتىمىن ئىمىنوپ، قېيىمبەگ، مەھەممەتجان، سوپاخۇن ۋە مىرزىگۈللەردىن باشقا ھەممىسى رۇس ۋە باشقا مىللەت ۋەكىللىرى ئىدى.

ئەندى، مىللىي ئارمىيىدىكى جەڭچىلەرنىڭ مىللىي تەركىۋى بولسا، تامامەن باشقىچە: يەنى، جەڭچىلەرنىڭ 90% تى، جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ 94% تى، يارىدار بولغانلارنىڭ 98% تى ئۇيغۇرلار بولغان ئىدى. دېمەك، ئەسكەر -ئۇيغۇردىن، كوماندىرلار رۇسلاردىن بولغان. ياكى نازىر، ۋالى -يەرلىك كىشى، مەسلىھەتچىسى سوۋېتلىكلەردىن بولغان ئىدى. موشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇش -بىكار ئەمەس، ئەلۋەتتە.

4-) سوۋېتنىڭ ئۇيغۇرستاندىكى ئىشپىيونلۇق سىستېمىسى.

ستالىن ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرستان خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق يولىدىكى ئىنتىلىشىنى چەكلەپ تۇتۇپ تۇرۇش، ۋاقتى كەلگەندە، ئۆزىنىڭ خاھىشى بويىچە بىر تەرەپ قىلىشقا شارائىت تەييارلاش مەقسىتىدە، پۈتكۈل ئۇيغۇرستاندا، بولۇپمۇ ئازات قىلىنغان 3 ۋىلايەت دائىرىسىدە، ئۆزىنىڭ ئىشپىيونلۇق سىستېمىسىنى بەرپا قىلىپ، شۇنىڭ ياردىمى بىلەن ھەممىنى نازارەت قىلىپ تۇرغان ئىدى. جەمىيەت ھاياتىنىڭ بارلىق ساھەلىرىنى سوۋېت ئىشپىيونلىرى قاپلاپ كەتكەن ئىدى. يەنى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئۆمۈچۈك تورى شەكىللەندۈرۈلگەن ئىدى. ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىنىڭ ھەممىسىدە، سوۋېتتىن ئەۋەتىلگەن، ئاشكارە ئىشلەيدىغان مەسلىھەتچىلەر ياكى مۇئاۋىنلار بار بولسىمۇ، يەنە، ھۆكۈمەت ئىشىنى نازارەت قىلىپ تۇرىدىغان مەخسۇس ئورگان بار ئىدى. بۇ ئورگان «2-دوم» دەپ ئاتىلىپ، بىۋاستە موسكۋاغا بويسۇناتتى. (موسكۋاغا دوكلات قىلىپ، يوليورۇق ئېلىپ تۇراتتى.) ئەمەلىيەتتە «2-دوم» شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ پەردە ئارقىسىدىكى ھۆكۈمرانى ئىدى. ئۇنىڭ باشلىقى سوۋېتتىن ئەۋەتىلگەن گېنېرال پولكوۋنىك ۋلادىمىر ئىستىپانوۋىچ (ئەسلى ئىسمى -لانىيان) بىلەن گېنېرال مايور كوزنېتسوۋلار ئىدى. باشقا خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىسىملىرىمۇ، ئۇنۋانلىرىمۇ قەتئىي مەخپىي تۇتۇلاتتى.

بۇلاردىن باشقا، ۋۇزارەتلەردە ئىسىملىرى ئاتالغان: زاكىر ئەپەندى، ئىسكەندەر ئەپەندى ۋە ئەلى ئەپەندىلەرنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدىغان، جەمىيەتنىڭ ھەرخىل قاتلاملىرىغا تارقالغان ئىشپىيونلۇق سىستېمىسى مەۋجۇت ئىدى.

بۇلارنىڭ ئىچىدە، بىزنىڭ بىلىدىغانلىرىمىز مۇنۇلار:

1) ئابدۇشۈكۈر روزىباقىيېۋ، (باراتاخۇن دېگەن نام بىلەن)

2) مۆمىن ھەمرايېۋ، (ئۇستا ئالىم دېگەن نام بىلەن)

3) ئابدۇللا ھېزىباقىيېۋ (قازاقىستان ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ سابىق مۇئاۋىنى) بۇ كىشى غۇلجا شەھىرىدىكى «كۆك كۆرۈك»نىڭ يېنىدا بېدە ساتقۇچى بولىۋالغان.

بۇلارنىڭ سىرتىدا، يەرلىك كىشىلەردىنمۇ پايدىلانغان ئىدى. يەنى يەرلىك ئاگېنتلار ئارقىلىق، جەمىيەت ھاياتىنىڭ ھەممە قاتلاملىرىنى نازارەت ئاستىغا ئالغان ئىدى. ئەنە شۇنداق يەرلىك ئاگېنتلاردىن بىز بىلىدىغانلار مۇنۇلار:

ئۇيغۇرلاردىن 1) سەيپىدىن ئەزىزى (مەخپىي نامى ئىلگىرى «باھاۋۇدۇن» كېيىن «شىرىن» بولغان)، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ (مەخپىي نامى «ئىرەن»)، مەھەممەتجان مەخسۇم ۋە باشقىلار.

تۇڭگانلاردىن: كېرىم ھاجى، مەنسۇر لوميۇپلار، مۇڭغۇللاردىن بۆكە ئامبال، ئېردەنى، شىۋەلەردىن: شۇمۇتۇك، تاتارلاردىن رەپىق بايچورىن، مەسئۇت ئاللايارى؛ ئۆزبېكلەردىن: نارخوجا، رۇسلاردىن داۋىدوۋلار ئائىلىسى ۋە باشقىلار...

بۇ ئاگېنتلارنىڭ ھەممىسى غۇلجىدىكى «كراسنىي كرېس دوختۇرخانىسى»نىڭ باشلىقى دېگەن نام بىلەن نىقاپلانغان رازۋېتچىك ھاكىم جاپپار رۇئوۋىچ يارولابېكوپنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق غۇلجىدىكى سوۋېت كونسۇلىنىڭ مۇئاۋىنى بارسوپنى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيتتى. (بارسوپنىڭ ئەسلى ئىسىم پەمىلىسى: ئىگنار ستېپانوكو بولۇپ، ك. ۋ. د. نىڭ پولكوۋنىك دەرىجىلىك خادىمى ئىدى. ئۇنىڭ مىللىتى-ئۇكرايىن)

يۇقارقىلاردىن باشقا، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي قىسىملىرى ئىچىدە تىڭ-تىڭلاپ، يوشۇرۇن مەلۇمات يىغىدىغان ئىشپىيونلۇق سىستېما بار ئىدى. بۇ سىستېما مىللىي ئارمىيە رازۋېت بۆلۈمىنى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيتتى. بۇ بۆلۈمنىڭ باشلىقى ئاۋال زىيا سەمەدى، كېيىن شۇمۇتېك، ئاخىردا يەھيا لىتىيوپ بولدى؛ ئۇنىڭ ياردەمچىسى تۇرسۇن دەرىيا ئىدى. بۇلارنىڭ يوشۇرۇن ئاگېنتلىرى ھەممە قىسىملاردا، ھەتتا باتالىيون روتىلاردا بار ئىدى.

جەمىيەت ھاياتىنىڭ بارلىق ساھەلىرىنى ئۆمۈچۈك تورىدەك چىرماۋالغان ئىشپىيونلۇق سىستېمىنىڭ رېپ ئۇچى ۋالادىمىر ئىستېپانوۋىچ بىلەن كوزنېتسوۋلار ئارقىلىق، زاكىر ئەپەندى ئىسكەندەر ئەپەندى ۋە ئەلى ئەپەندىلەر ئارقىلىق، بارسوپ ۋە ھاكىم جاپپاروۋىچلار ئارقىلىق موسكۋاغا باغلىناتتى. بۇ سىستېما پۈتۈنلەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جاھانگىرلىك مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلدى. ستالىن ھۆكۈمىتى موشۇ ئاشكارە ۋە يوشۇرۇن ياللانمىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇيغۇرىستاندا يەتمەكچى بولغان مەقسەتلىرىگە تولۇق يەتتى. ئېنىقراق ئېيتقاندا: ئۇيغۇرىستان خەلقىنىڭ قولى بىلەن بايلىقى مول بولغان ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى خىتاينىڭ قولىدىن ئاجرىتىپ ئېلىپ، تولۇق مۇقىم قولۇق خوجايىن بولدى. بۇ ئۆلكىنىڭ تەبىئىي بايلىقى بىلەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى خالىغانچە ئېلىپ، ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان ئىقتىسادىنى قىسمەن بولسىمۇ ئوڭشاۋالدى. ئۇيغۇرىستاندىن مەخپىي ئېلىپ كەتكەن ئۇران ماددىسى ئارقىلىق ئاتوم بومبىسىغا ئىگە بولۇۋالدى. ئەنگلىيە ۋە ئامېرىكا دۆلەتلىرىنىڭ بۇ ئۆلكىدىكى تەسىرىنى ئوكياننىڭ نېرىقى تەرىپىگە ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىيالىدى. ئامېرىكىنىڭ ئۇيغۇرىستان يېرىدە ھەربىي بازا قۇرۇش، راكېتىلىرىنى ئورنىتىش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇزمىدى؛ ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكىنى تەمىنلىدى. بىر مىليون ئۇيغۇرىستانلىقلارنى كۆچۈرۈپ ئەپچىقىپ، ئۇرۇشتا كېمىيىپ كەتكەن ئەمگەك كۈچىنى قىسمەن بولسىمۇ تولدۇرۇۋالدى. ئۇيغۇرىستان خەلقىنى ئالداپ، قىزىل قانلارنىڭ بەدىلىگە ئازات قىلغان ۋەتىنىمىزنى بىزنىڭ دۈشمىنىمىز خىتايغا تۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق، موڭغۇلىستاننىڭ مۇستەقىللىكىنى ئېتىراپ قىلدۇرۇۋالدى، خىتاي كوممۇنىستلىرى بىلەن ئاپاق-چاپاق بولۇشۇۋالدى. ۋە باشقىلار. ستالىن ھۆكۈمىتى موشۇ مەقسەتلىرىگە يېتىشتە يۇقۇرىدا ئىسىملىرى ئاتالغان ۋە ئاتالمىغان ياللانمىلاردىن پايدىلاندى. بۇ كىشىلەر، ئۆزلىرىنىڭ سۇبيېكتىپ ئارزۇلىرىدىن قەتئىي نەزەر، ئوبيېكتىپ جەھەتتە بىزنىڭ دۈشمىنىمىزگە ياردەم بەردى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۇيغۇرىستان خەلقى ئالدىدا گۇناھكار ئاسىلاردۇر!

بىز يۇقۇرىدا ستالىن ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرىستاندا مىللىي ئازاتلىق ھەركىتىنى قوزغاشتىكى سەياسىي مەقسىتى، ئۇنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەريانى، شۇ جەرياندا ئۇيغۇرىستانغا كىرگۈزۈلگەن ۋە تارتىپ پايدىلانغان ئاگېنتلار توغرىسىدا تەپسىلىي ئېيتىپ ئۆتتۇق.

بۇ ئورۇندا شۇنى تەكىتلەپ ئېيتىمىزكى: بۇ پاكىتلارنى بىز ئويدىن چىقىرىپ ئېيتىۋاتقىنىمىز يوق، ياكى ئاڭلاۋالغان كوچا پاراڭلىرى ئەمەس.

موشۇ قېتىمقى مىللىي ئازاتلىق ھەركىتىنى تەييارلاش، ئۇيۇشتۇرۇش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش، شەرقىي تۈركىستان ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنى تەشكىل قىلىش، ئۇنىڭ خىزمەت يۆنىلىشىنى بەلگىلەش، ئېلىخان تۆرىنى ئوغۇرلاپ ئەپچىقىپ كېتىش، ئەخمەتجان ئەپەندىلەرنى موسكۋاغا يولغا سېلىش... قاتارلىق ئىشلارغا شەخسەن ئۆزى قاتناشقان، ھەممە ئىشلاردىن خەۋىرى بار بولغان سوۋېت رازۋېتچىگى، ئەينى يىللاردا غۇلجىدىكى كراسنىي كرېس دوختۇرخانىسىنىڭ باش دوختۇرى نىقاۋى بىلەن نىقابلىنىپ، بارسوپنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ ئىشلىگەن ھاكىم جاپپار رۇئوۋىچ يارولابېكوپنىڭ مەن بىلەن بولغان سۆھبەتتە ئېيتىپ بەرگەن مەلۇماتلىرىغا ئاساسلىنىپ يېزىۋاتىمەن. مۇنداق كىشىنىڭ بەرگەن مەلۇماتلىرىغا ئىشىنىشكە بولىدۇ!

5) «شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى» قانداق تەشكىلات؟

بۇ يەردە، 1944-1949-يىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەركىتىنى ئۇيۇشتۇرغان، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ۋە رەھبەرلىك قىلغان «شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى»غا سەياسىي باھا بېرىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. بىز ھەر قانداق سەياسىي بىرلەشمىگە باھا بەرگەندە شۇ تەشكىلاتقا قاتناشقۇچىلارنىڭ سۇبيېكتىپ ئارزۇلىرىغا قاراپ ئەمەس، ئۇنىڭ ئوبيېكتىپ نەتىجىسىگە قاراپ باھا بېرىمىز. شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ ئايرىم ئەزالىرى ئېھتىمال ياخشى نىيەتتە بولغان بولغىدى. بىراق، ئىشنىڭ نەتىجىسى ئۇلار كۈتكەندەك بولمىدى. بۇنىڭ سەۋەپلىرى مۇنۇلار:

بىرىنچىدىن: «شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى» ئۆز ئەزالىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئەمەس، ستالىن ھۆكۈمىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن (بارسوپ، ھاكىم جاپپاروۋىچلار ئارقىلىق) قۇرۇلغان تەشكىلات ئىدى.

ئىككىنچىدىن: بۇ تەشكىلات تولۇق ئىستىقلالىيەت پروگراممىسىغا ئىگە ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تەشكىلات مىللىي ئازاتلىق ھەركىتىنىڭ ھالقىلىق پەيتلىرىدە قەتئىي پرىنسىپال بولالمىدى.

ئۈچىنچىدىن: بۇ تەشكىلاتنىڭ ئەزالىرى (ئېلىخان تۆرەمدىن باشقىسى) ھەقىقىي ئىنقىلابچىلار ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېلىخان تۆرەم ئوغۇرلىنىپ كېتىلگەندە، ئۇنىڭ ئىزىنى بېسىپ، كۆرەشنى داۋاملاشتۇرىدىغان بىر ئىز باسار چىقمىدى. مانا موشۇ ئاجىزلىقلىرى تۈپەيلى «شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى» ئوبيېكتىپ جەھەتتە سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ياللانما تەشكىلاتقا ئايلىنىپ قالدى. يەنى: موسكۋا: -«قوزغال!» دېگەندە، قوزغالدى، «ئالغا باس!» دېگەندە ئالغا باستى، «توختا!» دېگەندە توختاپ قالدى، «تارقال!» دېگەندە، تارقالدى!

موشۇ تەشكىلاتنىڭ مەلۇم بىر ئەزاسى 1951-يىلى يازدا خىتاي كوممۇنىستلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىگە قامالغاندا، ئۆزىنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن باشقىلارغا تۆھمەت قىلىشتىنمۇ ئۇيالمىدى:

-«بىز گومىنداڭغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن 1950-يىلى غۇلجا شەھرىدە ھاكىمبەگ غوجام بىلەن ئابدۇمەتالى خەلپەملەرنىڭ باشچىلىقىدا «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى» ناملىق ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرغان ئىدۇق» دەپ يالغان مەلۇمات يېزىپ بېرىپ، يۈزلىگەن بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ قولغا ئېلىنىپ، خىتاي تۈرمىسىدە ئازاپ چېكىشىگە سەۋەپ بولدى.

6 - ھەركەت جەريانىدىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي شەخسلەر.

1944-1949-يىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەت جەريانىدا نۇرغۇنلىغان مەنەۋۋەر مىللىي قەھرىمانلار يېتىشىپ چىقتى. شۇنىڭدەك ئۆز خەلقىگە ئاسىلىق قىلىپ، دۈشمەنلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلغان ئاز ساندىكى خائىنلارمۇ ئۆزىنى كۆرسەتتى. بىز بۇ ئورۇندا پەقەت ۋەكىللىك خاراكتېردىكى بىر نەچچە شەخسنى ئاتاپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق كۆردۇق:

1944-1949-يىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەتكە باشچىلىق قىلغان شەخسلەرنىڭ ئىچىدە، مىللىي مۇستەقىللىق ئىدىيىسىدە چىڭ تۇرغان، سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ خىتاي بىلەن «تېنچلىق بىتىمى»، تۈزۈش ھەققىدىكى ئەمرىنى قوبۇل قىلمىغان، دىنىي نۇقتىدىن بولسىمۇ، خىتاي بىلەن بىللە ياشاشقا جۈرئەتلىك قارشى چىققان بىردىن بىر كىشى - ئېلىخان تۆرەم ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ زات سوۋېت رازۋېتچىكلىرى تەرىپىدىن ئوغۇرلىنىپ، ئەپچىقىپ كېتىلدى ۋە ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە تەقىپ ئاستىدا ياشىدى.

ئەۋلاد كۆزنىكى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سوۋېت رازۋېتچىكلىرى 1946-يىلى ئىيۇننىڭ 17-كۈنى ئېلىخان تۆرەمنى ئوغرىلاپ، سوۋېت تەۋەسىگە ئېچىپ قېچىپ كەتكەن. ئارا يوللىكى مەخپىي تەييارلانغان ئۆيدە ساقلىدى. مۇشۇ ئۆيدە پۈتمەس-تۈگىمەس سوئال-سوراقلار باشلاندى. ئاخىرقى قېتىم سوراق قىلىنغان ۋاقىتتا سوراقچى ئۇنىڭدىن: «نېمە تەلىپىڭىز بار؟» دەپ سورىدى. شۇ چاغدا تۆرەم مۇنداق دېگەن:

«مەن سىلەرنىڭ يالغان ۋەدىلىرىڭلارغا ئىشەندىم. ئۆزەملا ئەمەس-قوزغىلىڭلار، كۆرەش قىلىڭلار، كۆرەش قىلساڭلار ئازات بولىسىلەر!» دەپ ئۇيغۇر خەلقىنى ئىشەندۈردۈم. ئۇيغۇر خەلقى ماڭا ئەگىشىپ، قوزغالدى، كۆرەش قىلدى. كۆرەش قىلىپ نەچچە مىڭلىغان ياشلار قۇربان بولدى، مىڭلىغان ياشلار مەجرۇھ بولدى؛ بىراق، بىچارە خەلق ئازات بولالمىدى. ئەنە شۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىزىل تىرنىقى مېنىڭ ياقامدا قالدى! شۇ خەلق مېنى كەچۈرسەكەن. مېنىڭ مۇشۇ سۆزۈمنى خەلققە يەتكۈزۈپ قويۇشۇڭلارنى سورايمەن!» دېگەن.

ستالىن ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرىستاننى قىزىل خىتايغا تۇتۇپ بېرىش ئۇرۇنىشىغا دادىل قارشى چىققان ئەربابلارنىڭ بىرسى-ئەخمەتجان قاسىمىدۇر. ئەخمەتجان سوۋېت ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۇيغۇرىستانغا تاشلانغان كىشىلەرنىڭ بىرسى بولسىمۇ، ئۆز خەلقى بىلەن بىللە ياشاپ، بىللە كۆرەش قىلىش جەريانىدا، خەلقىمىزنىڭ تارتىۋاتقان دەرتلىرىنى، مۇستەقىللىق ئارزۇلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ، ئۆزىمۇ شۇ ئارزۇدا ياشاپ، كۆرەش قىلىپ، ئاخىرىدا، ئۆزىنى شۇ خەلقنىڭ سەياسىي ۋەكىلىگە ئايلاندۇرغان ھەقىقىي خەلق رەھبىرى ئىدى. ئۇ گومىنداڭنىڭ تۈرمىسىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن، بىر مەزگىل غۇلجا شەھىرىدە ئەينەكچىلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىپ، نامرات تۇرمۇش كەچۈردى. مىللىي ئازادلىق ھەرىكەت باشلانغاندىن كېيىن، ئەھمەت سەئىدىنىڭ تونۇشتۇرىشى بىلەن، «ئازات شەرقى تۈركىستان» گېزىتى ئىدارىسىدە ئەدىبىي خادىم، كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەت رەھبىرى بۆلۈم باشلىقى ۋەزىپىسىدە ئىشلىدى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەت باشلانغان ۋاقىتتا، شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە، سۆھبەتكە قاتناشتى. مۇشۇ سۆھبەت جەريانىدا ئۆزىنىڭ زور دىپلوماتىك قابىلىيىتىنى نامايان قىلىپ، ئاخىرىدا ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بولۇپ قالدى. 11 ماددىلىق تىنچلىق پۈتۈمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ئازات ۋىلايەتنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئۈرۈمچىگە بېرىپ، يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋەزىپىسىدە ئىشلىدى. پۈتۈم بۇزۇلۇپ، ۋەكىللىرىمىز غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتىكى شارائىتقا مۇۋاپىق «تىنچلىقنى ۋە دېموكراتىيىنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى»نى تۈزۈپ، ئۇنىڭ ئىشىغا يېتەكچىلىك قىلدى.

1949-يىلى خىتاي كوممۇنىستلىرى ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان ئارىپسىدا، ستالىن ھۆكۈمىتى ماۋزېدۇڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئازات ئۇيغۇرىستاننى خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قوشۇۋېتىشنى پىلانلىدى. مۇشۇ مەخسەتتە، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلىرىمىزنى بېيجىڭغا بېرىپ، خىتاي كوممۇنىستلىرى بىلەن بىرلىشىشكە دەۋەت قىلدى. ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىللىكىنى ئارزۇ قىلغان ئەخمەتجان ستالىن ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ ساتقۇنلۇق تەكلىۋىنى قەتئىي رەت قىلدى. ستالىنچىلار غۇلجا كونسۇلىستۋاسىدا ۋە ئالمۇتىدا بولغان تالاش-تارتىشلاردىمۇ ئەخمەتجاننى ئۆزلىرىنىڭ دېگىنىگە كۆندۈرەلمىدى. ئۇنى كۆندۈرۈشتىن ئۈمىت ئۈزگەن ستالىنچىلار، كىشىلەرنىڭ سەپىرىنى بېيجىڭغا ئەمەس، موسكۋاغا بۇراپ ئېلىپ كېتىشتى. 1949-يىلى 27-ئاۋغۇست كۈنى «ك.گ.ب.» نىڭ موسكۋادىكى لۇبيانكىسى تۈرمىسىدە، يوشۇرۇن قەتل قىلىنىشتى. ستالىنچىلار ئۆزلىرىنىڭ جىنايەت ئىزلىرىنى ئۆچۈرۈپ، سىرنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن مۇشۇ سەپەردە، بىللە بولۇشقان گېنېرال ئىسھاقبەك، گېنېرال دەلىلقان، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، غەنى كەرىموپ ۋە ئابدۇرىشىت ئىمىنوپلارنى قوشۇپ قەتل قىلىشتى. بۇ، ماۋزېدۇڭچىلار بىلەن كېلىشىلگەن پىلان

ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن «شىنخۇا» ئاگېنتلىقى ئالدىراپ كېتىپ، 25-ئاۋغۇست كۈنىلا-«مەملىكەت تىنچلىق سەياسىي مەسلىھەت قۇرۇلتىيىغا ئىلىدىن كېلىۋاتقان ۋەكىللەر ئايروپىلان ھالاكىتىگە ئۇچراپ قازا بولۇشتى»، دەپ ئېلان قىلىۋەتتى. ماۋزېدۇڭ بولسا، خۇددى ئىشەنچىلىك قىلىپ، رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئۆلۈمىگە ئېچىنغان بولۇپ، تەزىيە تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. ئەنە شۇ تېلېگراممىسىدا مۇستەبىد مىللەت بىلەن-«ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى ئىدى»، دەۋالدى. يەنى، خەلقىمىزنىڭ ئىنقىلاب مېۋىلىرىنى ئوغرىلىۋالدى!

ستالىنچى جاللاتلار ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلىرىمىزنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئەزەلدىن ئۆزلىرىگە سادىق خىزمەت قىلىپ كەلگەن مىللىي مۇرتەد سەيپىدىن ئەزىزى بىلەن ئالىمجان ھاكىمباقىلارنى چاقىرىپ كېلىپ، بۇيرۇق قىلىپ، خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۇيۇشتۇرۇۋاتقان «پۈتۈن مەملىكەت تىنچلىق سەياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1-قۇرۇلتىيىغا ئەۋەتتى. ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمگە ۋەكىللىك قىلمايدىغان بۇ خائىنلار ئۇيغۇرىستان خەلقىنىڭ تەقدىرىنى خىتاينىڭ قولىغا تۇتقۇزىدىغان سەياسىي ئاكتقا قول قويۇپ، موسكۋالىق خوجايىنلىرىنىڭ تاپشۇرۇقىنى بولجۇتماي ئورۇنلىدى. مۇشۇ سەپىرىدىلا ماۋزېدۇڭنىڭ «ئىلتىپاتىغا» ئېرىشىپ، ئۇنىڭ تونۇشتۇرىشى بىلەن خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولۇپ قايتىشتى. شۇنداق قىلىپ، خىتاي خوجايىنلىرىنىڭمۇ سادىق غالچىسىغا ئايلاندى. يېڭى خوجايىنىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى بولجۇتماي ئورۇنلىدى. مۇشۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن، خوجايىنلار ئۇنى مۇكاپاتلاپ، ئاۋال شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى، پارتكومنىڭ 2-كاتىپى، ھەربىي رايوننىڭ سەياسىي كومىسسارى قاتارلىق مەنسەپلەر بىلەن مۇكاپاتلىدى.

سەيپىدىن دېگەن بۇ خائىن تاكى بوغۇزىغىچە موسكۋالىق ۋە بېيجىڭلىق خوجايىنلىرىغا سادىق بولۇپ قالماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېلىخان تۆرەمنىڭ ئوغرىلىنىشى، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئۆلتۈرۈلىشى، 1950-يىلى موسكۋادا ئىمزالانغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەقدىرىنى چىگىۋەتكەن سەياسىي ئاكت توغرىلىق ئۆزى بىلىدىغان سىرلارنى ئاشكارە قىلماي، يوشۇرۇپ كەلمەكتە.

موسكۋالىق ۋە بېيجىڭلىق خوجايىنلىرىغا ئۆمۈرۋايەت سادىق خىزمەت قىلغان، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇيغۇرىستانغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان «پادىشاھ»لار دەۋرىدە بىر دەۋر سەھنىدىن چۈشمەي ئۆتكەن يەنە بىر چوڭ خائىن ئۇ-بۇرھان شەھىدىدۇر.

ئۆزىنى ئاقسۆڭەك ئۇيغۇر دەۋالغان بۇ تاتار، ئۇيغۇرىستاندا ياشىغان پۈتۈن ھاياتىدا موسكۋالىق ۋە بېيجىڭلىق خوجايىنلىرىغا سادىق خىزمەت قىلىپ ئۆتتى. مۇشۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن، خوجايىنلىرى ئۇنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، كېيىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سەياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى قاتارلىق مەنسەپلەر بىلەن مۇكاپاتلىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا، بېيجىڭدا خىتاينىڭ ئالاھىدە كۈتۈمىگە ئېگە بولۇپ، خوجايىنلىرىنىڭ زاكازى بويىچە «شىنجاڭنىڭ 50 يىلى» دېگەن كىتابىنى يېزىپ بېرىپ، ئاندىن دۇنيادىن ئۆتتى.

بۇ يەردە، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ توغرىسىلىق ئالاھىدە توختىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئابدۇكېرىم بۈگۈنگىچە ئىجابىي شەخسلەر قاتارىدا سانىلىپ كەلگەن ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۇنداق ئەمەس ئىكەن. ئاچچىق بولسىمۇ ھەقىقەتنى ئېيتىشىمىز كېرەك. ھەقىقەت شۇكى؛ ئابدۇكېرىم، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە، يوشۇرۇن قۇرۇلغان خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولغان، شۇلارنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇنلىغان. 1943-يىلى بارسۇپ بىلەن ھاكىم جاپپاروۋچىلارنىڭ تارتىشى بىلەن «شەرقى تۈركىستان ئازادلىق تەشكىلاتىغا» ئەزا بولغاندىن كېيىن، بۇ يېڭى خوجايىنلارغا باغلىنىپ شۇلارنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئورۇنلىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇمۇ ئىككى خوجايىنلىق بولۇپ قالدى.

1946 - يىلى 11 - ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خىتاينىڭ شۇ چاغدىكى مەركىزى نەنجىڭ شەھىرىدە، «مەملىكەتلىك مىللىي قۇرۇلتاي» ئاچماقچى بولۇپ، ۋەكىللەرنىڭ كېلىشىنى تەلەپ قىلدى. شىنجاڭدىن بارىدىغان ۋەكىللەر ئۆلكىنىڭ تەركىۋىدە، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ بار ئىدى. ئۇ سەپەرگە چىقىش ئالدىدا، نەنجىڭگە بارغاندا، خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ ۋەكىلى بىلەن ئۇچرىشىشقا ياردەم قىلىشنى سوراپ، يوشۇرۇن ھالەتتىكى «شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى»نىڭ رەھبەرلىرىگە مۇراجىئەت قىلدى. ئۇلاردىن يوشۇرۇن ئادرېس بىلەن پارولنى ئالغاننىڭ سىرتىدا، شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزى كومىتېتىغا يازغان بىر پارچە ئالاقىسىنى ئېلىۋالدى. نەنجىڭ شەھىرىگە بارغاندىن كېيىن، بېرىلگەن ئادرېس ۋە پارول بويىچە، خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ نەنجىڭدىكى ئىش باشقارمىسىنى ئىزدەپ تاپدى. نەنجىڭدە، ئۇزاق تۇرۇپ قېلىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئەھەت ئەپەندىمدىن ئوغۇرلىقچە، خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى - دۇڭ بىۋۇ بىلەن 3 قېتىم ئۇچرىشىپ، ئاپارغان يوشۇرۇن خەتنى تاپشۇردى، دوكلات قىلدى ۋە يوليورۇق سورىدى. بىرىنچى ئۇچرىشىشتىلا ئابدۇكېرىم مۇنۇ تەلەپلەرنى قويدى:

1) پارتىيە مەركىزى كومىتېتى بىزنىڭ خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيەمىزنى ئۆزىنىڭ قارمىقىدىكى بىر تەشكىلات دەپ تونۇسا؛

2) پارتىيە مەركىزى كومىتېتى بىر نەچچە رەھبىرى كادىر ئەۋەتىپ، بىزنىڭ خىزمىتىمىزگە رەھبەرلىك قىلسا؛

3) پارتىيە مەركىزى كومىتېتى بىلەن دائىم ئالاقە باغلاپ تۇرۇشىمىز ئۈچۈن شىنجاڭغا بىر تېلېگراف ئاپپاراتى، تېخنىكا كادىرى ۋە راتسىيە ئەۋەتىپ بەرسە؛

دۇڭ بىۋۇ ئابدۇكېرىمنىڭ تەلەپلىرىگە مۇنداق جاۋاپ قايتۇردى: 1) بىرىنچى قەدەمدە سىلەرنىڭ پارتىيەڭلار بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورنىتىمىز، كېيىن يەنە ئەھۋالغا قاراپ بىر نېمە دېيىشەرمىز. 2) سىلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان كادىر ئەۋەتىش ھازىرچە قىيىن، ئۇنى كېيىنرەك ھەل قىلىشقا بولىدۇ. (1949 - يىلى 8 - ئايدا دېڭ لىچۈننى ئەۋەتتى) 3) بىز بىلەن دائىم ئالاقىلىشىپ تۇرىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە بىر نەپەر رادىستنى راتسىيە ئاپپاراتى بىلەن قوشۇپ بېرىمىز. شۇ كىشىنى ئۆزىڭىز بىلەن ئېلىپ كېتەلەمسىز؟

ئابدۇكېرىم، پىڭ گوئەن ئىسىملىق خىتاي رادىستنىڭ نامىنى ۋاڭ ئەندى دەپ ئۆزگەرتىپ، بۇ كىشى مېنىڭ خوتۇنۇم لۈيسۇشىننىڭ ھەدىسىنىڭ قېيىن ئىنىسى ئىكەن، توققان يوقلاش ئۈچۈن مەن بىلەن كېتىپ بارىدۇ دەپ تونۇشتۇرۇپ، ئۆزى بىلەن بىللە غۇلجىغا ئېلىپ كەلدى ۋە ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ساقلىدى. 1949 - يىلى 8 - ئايدا دېڭ لىچۈن كەلگەندە، ئۇنىمۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ساقلىدى. خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ «3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى - جۇڭگو ئىنقىلاۋىنىڭ بىر قىسمى، ئۇنىڭغا جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىك قىلغان» دەپ داۋا قىلىشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ! ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئاتا مۇنداق ئىدىيىدىكى ئادەم بولغانلىقتىن ئۆزىنىڭ بارلىق سۆز - ھەرىكەتلىرىدە، موشۇ ئىدىيە سىڭگەن ئىدى.

1948 - يىلى يازدا مىللىي ئارمىيە ئوتتۇرا يېزىلىشتىكى قىسىملار سەياسىي بۆلۈم باشلىقلىرى شىخۇ دىكى دالا شتابىغا چاقىرتىلىپ، سەياسىي كۇرس ئۆتكۈزۈلدى. بۇ كۇرستا ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سەيپىدىن ئەزىزى ۋە خېلىم خۇدايبەردىيېۋلار لېكسىيە ئوقۇتتى. مانا موشۇ كۇرستا ئابدۇكېرىم بىرىنچى قېتىم ئىنقىلاۋىنىڭ خاراكتېرى ئۆزگەرگەنلىكىنى، ئازىرقى شارائىتتا كۈرەشنىڭ نىشانى مۇستەقىل مىللىي دۆلەت قۇرۇش ئەمەس، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن مىللىي باراۋەرلىك ئىجتىمائىي ئادالەتكە يېتىش ئىكەنلىكىنى ئاشكارە ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ پىكىر كۇرسانتلار ئىچىدە غۇلغۇلا پەيدا قىلدى. ئابدۇكېرىم 1948 - يىلى 7 - ئايدا بىر قېتىم 12 - ئايدا يەنە بىر قېتىم ئوتتۇرا يېزىلىشتىكى مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىغا بېرىپ سەياسىي دوكلاتلارنى قىلدى. ئۇ خىتاينىڭ چوڭ يېتىپ سىزىلغان خەرىتىسىنى ئېسىپ قويۇپ، ئىچكى خىتايدا گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستلار ئوتتۇرىسىدا كېتىۋاتقان ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ كېلىپ مۇنداق دېدى: كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى بۇ ئۇرۇشتا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى مەغلۇپ بولىۋاتىدۇ، خىتاي كوممۇنىستلىرى بولسا غەلىبە قازىنىۋاتىدۇ. كوممۇنىستلارنىڭ غەلىبىسى - بىزنىڭ غەلىبىمىز. خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى، لەنجۇغا ھۇجۇم قىلىپ كىرگەن كۈنى بىز ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىمىز. دېمەك بىزنىڭ تەقدىرىمىز پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ تەقدىرى بىلەن بىللە بېكىتىلىدۇ»

بۇرۇندىن مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ كەلگەن ئەپسەرلەرگە ئابدۇكېرىمنىڭ بۇ ئىدىيىسى ياقمىدى. بەزى ئەپسەرلەر بۇ خىل تەسلىمچىلىك ئىدىيىگە قارشى چىقتى. نەتىجىدە يەنىسىدە تۇرۇشلۇق 1 - شىخە ئاتتىقچى پولكتىكى بىر گۇرۇھ ئەپسەرلەر پولك سەياسىي بۆلۈم كاتىۋى سابىت ئابدۇراخمانوپنىڭ باشچىلىقىدا، مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان يوشۇرۇن گۇرۇپپىنى قۇرۇپ چىقتى. بۇ گۇرۇپپىغا ئەپسەر ۋە كىچىك ئەپسەرلەردىن 14 كىشى قاتناشقان ئىدى. ئۇزاق ئۆتمەي يوشۇرۇن گۇرۇپپا ئاشكارە بولۇپ قالدى. مىللىي ئارمىيە رازۋېت بۆلۈم باشلىغى شۇمۇتوڭ ئۇنىڭ ياردەمچىلىرى يەھيا پالتىيېۋ، تۇرسۇن دەرىيالارنىڭ قولى بىلەن 1949 - يىلى 6 - ئايدا سابىت ئابدۇراخمانوپ باشلىق 14 نەپەر كىشى قولغا ئېلىنىپ، غۇلجىغا كەلتۈرۈلدى ۋە باش ساقچىنىڭ يالغۇز كىشىلىك تۈرمىلىرىگە قامالدى. موشۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك غۇلجا شەھىرىدىن خەمىت سەئىدى باشلىق 7 نەپەر كىشى قولغا ئېلىندى. ئاندىن كېيىن سوئال - سوراق باشلاندى. 10 ئاي سوئال - سوراقتىن كېيىن، بۇ كىشىلەرگە «مىللەتچى»، «پانتۈركىست» دېگەن سەياسىي قالپاق كىيگۈزۈلۈپ، 1950 - يىلى ئاپرېلدا «گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنىپ» قويۇپ بېرىلدى. مۇستەقىلچىلەرنىڭ بۇ ھەرىكىتى ئابدۇكېرىم، سەيپىدىنلەرنىڭ تەسلىمچىلىك ئىدىيىسىگە قارشى دەسلەپكى ئورۇنۇش ئىدى.

ۋۇقۇرىدىكى پاكىتلاردىن شۇنداق خۇلاسە كېلىپ چىقىدۇكى: رۇس - خىتاي ئىمپېرىيەلىرىنىڭ بىرلىشىپ زىيانكەشلىك قىلىشى، بۇرھان، سەيپىدىن، ئابدۇكېرىم قاتارلىقلارنىڭ خائىنلىقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنى مەغلۇبىيەتكە ئېلىپ كەلدى. بىز بۇ ئاچچىق ساۋاقلارنى ھەرگىز ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەك.

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر!

1944 - 1949 - يىللاردىكى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ قانداق پاجىئەلىك ئاياقلاشقانلىقى ھەممىڭلارغا مەلۇم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ ھەقتە توختالمايمەن. موشۇ بىر ئىنقىلاپنى باستۇرۇشتا ستالىن ھۆكۈمىتىنىڭ قانداق رول ئوينىغانلىقىنى كۆرسىتىدىغان مۇنۇ پاكىتلارنى ئېيتىپ ئۆتۈشنى خالايمەن:

1) ستالىن ھۆكۈمىتى ۋەتىنىمىزنىڭ شىمالىدىكى بايلىغى مول بولغان 3 ۋىلايەتنى قولغا كىرگۈزۈپ ئالغاندىن كېيىن «ئاساسىي مەقسەت ھەل بولدى» دەپ ھېساپلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرغان ئادىمى، شۇ چاغدىكى مىللىي ئارمىيە قوماندانى گېنېرال پولىنوۋقا بىۋاستە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، غالىبانە ئالغا كېتىۋاتقان مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىمىزنى ماناس دەرياسىنىڭ بويىدا توختىتىپ قويدى. بۇ ۋەقەنى ئاڭلىغان ئېلىخان تۆرەم پولىنوۋنى چاقىرتىپ كېلىپ:

- مىللىي ئارمىيەنى نېمىشكە توختىتىپ قويدۇڭ؟ - دەپ سورىغاندا پولىنوپ ئۆزىنى ئاقلاپ:

- مەن موسكۋانىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنلىدىم! - دەپ جاۋاپ بەرگەن.

- كىمنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنلىدىڭ؟ - دېگەندە.

- موسكۋانىڭ بۇيرۇقىنى - دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بۇ جاۋاپقا غەزەپلەنگەن ئېلىخان تۆرەم پولىنوپنىڭ ئالدىغا ژۇگرەپ كېلىپ:

ساڭا مۇنۇ گېنېرال ئۇنۋانىنى موسكۋا بەرگەن ئەمەس، مەن بەرگەن! - دەپ پولىنوپنىڭ مۈرىسىدىكى پوگوننى ژۇلۇۋالغان!

2) ستالىن ھۆكۈمىتى ئۆز قولى بىلەن ئۇيۇشتۇرغان بۇ ھەرىكەتتىن كۈتكەن ئاساسىي مەقسەتكە يەتكەندىن كېيىن، خىتاي يا خشىچاق بولۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ نەنجىڭدىكى ئەلچىخانىسى ئارقىلىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە نوتا تاپشۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىزنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىمىزنىڭ خەۋەر قىلىشىچە: ئىلىدىكى قوزغىلاڭچىلارنىڭ بىر نەچچە ۋەكىللىرى كونسۇلىستۇۋا مۇراجىئەت قىلىپ: «بىزنىڭ جۇڭگودىن بۆلۈنۈپ كېتىش نىيىتىمىز يوق ئىدى، يەرلىك ئەمەلدارلار بىزنى كۆپ ئەزگەنلىكتىن، شۇلارنىڭ زۇلۇمىغا چىدىماي قوزغىلاڭ قىلغان ئىدۇق. ھازىر ئاڭلىساق، ئۈرۈمچىدىكى مەركىزى ھۆكۈمەت بىزنى جۇڭگودىن بۆلۈنۈپ چىقىپ كەتمەكچى ئىكەن دەپ ئەيىبلەۋېتىپتۇ. بىز بۆلۈنۈشنى خالىمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن سوۋېت ھۆكۈمىتى ۋاستىچىلىق قىلىپ مەركىزى ھۆكۈمەت بىلەن بىزنى ياراشتۇرۇپ قويسا!» دەپ ئىلتىماس قىپتۇ. بىزچە، بۇ ھەقىقەتەن ئوقۇشماسلىق بوپتۇ. ئەگەر، جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئىلىدىكى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئوقۇشماسلىقنى تۈگىتىپ، مەملىكەت تېررىتورىيەسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشنى خالىسا، ئوتتۇرىدا ۋاستىچىلىق قىلىپ، كېلىشتۈرۈپ قويۇشقا بىز تەييار» دەپ يازغان.

ستالىن ھۆكۈمىتى «تىنچلىق پۈتۈمى» دەپ ئاتالغان رەزىل ئويۇننى مانا مۇشۇنداق تەييارلىغان ۋە ئەمەلگە ئاشۇرغان. «ئىمادەلىق پۈتۈم» ئارقىلىق بىزنىڭ پۈت-قولىمىزنى چۈشەپ، تۇتۇپ تۇرۇپ، ماۋزېدۇڭچىلارغا تۇتۇپ بېرىشكە شەرت ھازىرلىغان ئىدى. ستالىن ھۆكۈمىتى «تىنچلىق پۈتۈمى» دەپ ئاتالغان بۇ رەزىل پىلانغا قارشى چىققان ئېلىخان تۆرەمنى ئۆز رازۋېتچىكلىرى ئارقىلىق ئوغرىلاپ ئەپچىقىپ كەتتى.

ئازات بولغان ۋەتىنىمىزنى خىتاي كوممۇنىستلىرىغا تۇتۇپ بېرىش پىلانىغا قارشى چىققان ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلىرىمىزنى، ئالداپ موسكۋاغا ئاپىرىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى!

دېمەك، 1944-1949-يىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ مەغلۇپ بولۇشى- رۇس-خىتاي ئىمپېرىيەلىرىنىڭ بىرلىشىپ زىيانكەشلىك قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

6) تەجرىبە-ساۋاقلار.

تارىختا بولۇپ ئۆتكەن ھەرقانداق ئىنقىلاپ ئىزسىز ئۆتۈپ كەتمىگەندەك، بۇ قېتىمقى مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىمىزمۇ تارىخىمىزدا مۇناسىپ ئىزىنى قالدۇردى. بولۇپمۇ ھەرىكەتنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتى بىزگە، ئۇنتۇشقا بولمايدىغان ئاچچىق ساۋاقلارنى بەردى. بۇ ساۋاقلارنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىچە:

1) ئىنقىلاۋى ھەرىكەتتە «دوس» بىلەن «دۈشمەن»نى ئېنىق ئايرىش كېرەك ئىكەن. بىز ستالىن ھۆكۈمىتىنى باشتا «دوس» دەپ تونۇدۇق، ئۇنىڭ يالغان ۋەدىلىرىگە ئىشەندۇق. نەتىجىدە ئالدىنىپ قالدۇق. ئەسلىدە، رۇس-خىتاي ئىمپېرىيەلىرىنىڭ ماھىيىتى بىر ئىكەن. بىزنىڭ مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىمىزنى باستۇرۇشتا ھەر ئىككىسى بىردەك دۈشمەن ئىكەن.

2) ۋاقارقى ئىككى دۈشمەن مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىمىزنى باستۇرۇشتا، ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان ۋەتەن ساتقۇچ خائىنلاردىن پايدىلاندى. بۇ خائىنلار ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىنى دەپ، دۈشمەنلەرگە سېتىلدى. شۇلارنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇنلىدى. قەبىھلىك قىلىپ، ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سالدى، ئىچكى ئىتتىپاقىمىزنى بۇزدى.

3) بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىز، شۇنىڭدەك ئىنقىلاپقا يېتەكچىلىك قىلغان ئازاتلىق تەشكىلاتىمىز باشتىلا ھەرىكەتنىڭ تىزگىنىنى ياتلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. ئۆزىدە ئۆزى خوجا بولغان ھالدا ھەرىكەت قىلالمىدى. ياتلار قايياققا يېتەكلىسە شۇ ياققا ماڭدى.

4) بىزنىڭ سەپىمىزدە، كەسپىي ئىنقىلاپچىلار يېتەرلىك بولمىدى. ئىنقىلاپ رەھبەرلىرى زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ ئورنىنى بېسىپ، كۈرەشنى داۋاملاشتۇرىدىغان ئىزباسارلار چىقمىدى.

5) بىزنىڭ مىللىي دۈشمەنلىرىمىز-رۇس-خىتاي ئىمپېرىيەلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مالايلىرى كۈچلۈك ئورۇندا تۇردى، بىز بولساق، ئاجىز ئورۇندا تۇردۇق (خەلقارا مەيداندا قوللاشقا ئېگە بولالمىدۇق) مۇشۇ رېئاللىقنى توغرا مۆلچەرلىيەلمىدۇق.

بىز-بۈگۈنكى ئىنقىلاپچىلار، قىلىۋاتقان ئىشلىرىمىز يەنە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىمىسۇن دېسەك، ۋاقارقى تەجرىبە-ساۋاقلارنى ئەستە تۇتۇشىمىز كېرەك، ئەجدادلارنىڭ خاتالىقلىرىدىن ئىبرەت ئېلىشىمىز، ئۇنى تەكرارلىماسلىقىمىز كېرەك.

ئۇيغۇرىستان مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ قايتا كۆتۈرۈلۈشى

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر!

بۈگۈن 1944-يىلى ئىلىدىن باشلىنىپ، 3 ۋىلايەتتە غەلىبە قىلغان مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىگە 50 يىل تولدى. ئازات ۋەتىنىمىز خەلقىمىزنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىنىپ، خىتاي كوممۇنىستلىرىغا تۇتۇپ بېرىلگىنىگە 45 يىل بولدى. مۇشۇ 45 يىل ئىچىدە، خەلقىمىزنىڭ تەقدىرىدە، چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. مىللىي ئىنقىلاپ مەغلۇبىيەت بىلەن ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قاتناشچىلىرى سىياسىي تەقىپلەرگە ئۇچراپ، ئۆز ۋەتىنىنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. 45 يىل ئىچىدە 1 مىلليونغا يېقىن ئۇيغۇرىستانلىقلار ئىلاجىسىز ۋەتەندىن ئايرىلىپ: قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان، ئەرەبىستان، تۈركىيە، گېرمانىيە، رۇسسىيە، موڭغۇلىستان، ھىندىستان، ئامېرىكا ۋە ئاۋستىرالىيە قاتارلىق مەملىكەتلەرگە مۇساپىر بولۇپ چىقىپ كەتتى.

ۋەتەندە قېلىپ قالغان ۋەتەنداشلىرىمىز بولسا، قىزىل خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ مىللىي زۇلۇم ۋە ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنىڭ قۇربانلىرىغا ئايلىنىپ، ئاتوم-يادرو سىناقلىرىنىڭ قۇربانلىرىغا ئايلىنىپ، تۇغۇتنى چەكلەپ، نەسلىنى قۇرۇتۇش سىياسىتىنىڭ قۇربانلىرىغا ئايلىنىپ، مىللەت سۈپىتىدە دۇنيادىن يوقىلىپ كېتىش خەۋپىگە دۇچ كەلمەكتە!

مانا مۇشۇ ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسى، بىزنىڭ خەلقىمىز خىتاي باسقۇنچىلىرى بىلەن بىللە ياشىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، يوقىلىپ كېتىش تەقدىرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ، كۈرەش قىلىشلا زۆرۈرلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتى يەنە كۈن تەرتىۋىگە قويۇلدى.

ۋەتىنىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا، مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن بولغان ئورۇنۇشلار 1960-يىللاردىلا باشلانغان ئىدى. بىراق، بىزنىڭ تارىخىي دۈشمىنىمىز بولغان ئىككى ئىمپېرىيە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان شارائىتتا، ئوچۇق-ئاشكارا ھەرىكەت قىلىش مۇمكىن بولمىدى. پەقەت سوۋېت ئىتتىپاقىدا دېموكراتىك ئۆزگىرىشلەر باشلانغاندىن كېيىنلا، دېموكراتىيە شامىلىنىڭ شارائىتى بىلەن مۇنداق ھەرىكەتنى قىلىش مۇمكىن بولدى. بولۇپمۇ، بىزگە قوشنا بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى مىللىي مۇستەقىللىككە ئېگە بولغاندىن كېيىن، بۇ جۇمھۇرىيەتلەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرىستانلىقلارنىڭ مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشى ئۈچۈن كەڭ ئىمكانىيەتلەر ئېچىلدى. مۇشۇ ئوڭۇشلۇق شارائىتتىن پايدىلىنىپ، قازاقىستان، قىرغىزىستان ۋە ئۆزبېكىستان دۆلەتلىرى تەۋەسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرىستانلىق ۋەتەنپەرۋەرلەر 1991-يىلىنىڭ بېشىدىن باشلاپ، «ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى»نى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمىتىنى باشلىۋەتتى. بىر يېرىم يىللىق پۇختا تەييارلىقتىن كېيىن، 1992-يىلى 6-ئاينىڭ 20-كۈنى ئالمۇتا شەھىرىدە تەسىس قۇرۇلتىيىنى ئېچىپ، تەشكىلاتنىڭ 7000 ئەزاسىغا ۋەكالىتەن 427 ۋەكىلنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئۆز ئىشىنى باشلىدى. قۇرۇلتاي: تەشكىلاتىمىزنىڭ ئۇستاۋى بىلەن پروگراممىسىنى قوبۇل قىلدى. 61 كىشىدىن تەركىپ تاپقان مەركىزى كومىتېتىنى سايلىدى، مەركىزى كومىتېتنىڭ 17 كىشىلىك دائىمى ھەيئىتىنى تەستىقلىدى. شۇنداق قىلىپ، «ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى» دۇنياغا كەلدى.

تەشكىلاتىمىز ئۆزىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى ئەخباراتىنى، ھەم قۇرۇلتايدا ماقۇللانغان «ئۇيغۇرىستانلىق ۋەتەنداشلارغا»، «پۈتۈن دۇنيا خەلقلىرىگە مۇراجىئەت»نى ئېلان قىلدى.

تەشكىلاتىمىزنىڭ ئۇستاۋىدا: «ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى-ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان سىياسىي پارتىيە ئىكەنلىكى، بۇ مەخسەتكە يېتىش ئۈچۈن، قان تۆكۈلمەيدىغان سىياسىي كۈرەش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىدى-

غا نىلىغى، ئەشكىلى جەھەتتە دېموكراتىك مەركەزلىشىش پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىدىغانلىغى، يەنى پارتىيەنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئورگانلىرى دېموكراتىك سايلام ئىسۇلى بىلەن بارلىققا كېلىدىغانلىغى ئاتارلىق بەلگىلىمىلەر بار ئىدى. قوبۇل قىلىنغان پروگراممىدا بىرلا، تۆۋەندىكى ۋەزىپىلەر بەلگۈلەنگەن:

- خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ مىللىي زۇلۇم ۋە ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتىنى، ھەربىي جەھەتتىكى تەۋەككۈلچىلىك، كېڭەيمىچىلىك سىياسىتىنى، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى تالان-تاراج قىلىش سىياسىتىنى پاش قىلىش.
- خەلقىمىزنى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ياش ئەۋلادىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيىلەش؛
- مۇستەقىل ئۇيغۇرىستان دۆلىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش. ۋ.ب.

ئەزىز بۇرادەرلەر! «ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى»مىز قۇرۇلغاندىن بېرى ئىككى يېرىم يىل ۋاقىت ئۆتتى. موشۇ جەرياندا تەشكىلاتىمىز، مەركىزىي كومىتېتىمىزنىڭ توغرا يېتەكچىلىگىدە، قۇرۇلتاي بەلگۈلەپ بەرگەن ئۈزۈتارقى ۋەزىپىلەرنى شەرەپ بىلەن ئورۇنداپ كېلىۋاتىدۇ. (بۇ توغرىسىدا ئايرىم دوكلات بېرىلگەنلىكتىن، بۇ يەردە تەكرارلاپ ئولتۇرمايمەن) «ئۇ.ئا.ت» نىڭ خىزمىتىگە باھا بەرگەندە، شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈشىمىز كېرەككى: بىزنىڭ خىزمىتىمىزدە ئۇتۇقلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. مەركىزىي كومىتېتنىڭ ۋە كۆپچىلىك ئەزالىرىمىزنىڭ تىرىشىپ كۈرەش قىلىشى ئارقىسىدا، بىز ھەقىقەتەن، زور ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈردۇق.

بىراق، بىزنىڭ ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىللىگىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دېگەن غايىمىز كىملەرگىدۇ ياقمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ يولىمىزغا سۈنئىي توسالغۇلارنى پەيدا قىلىشتى. بۇ توسالغۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

10) ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىقى باشلىنىپ، 8 ئاي ئۆتكەندىن كېيىن (1991-يىلىنىڭ ئۆكتەبىر ئېيىدا) ئالمۇتا شەھىرىدە، رۇسىيە سەمەدىنىڭ باشچىلىقىدا «شەرقىي تۈركىستان ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى» قۇرۇلدى. شۇنىسى ھەيران قالارلىقكى، بۇ جەمئىيەت دۇنياغا كېلىپ، ئۆزىنى بىلدۈرمەي تۇرۇپلا، ئۆز پائالىيىتىنى «ئۇ.ئا.ت»قا ھۇجۇم قىلىشتىن باشلىدى (بېشكەكتىكى شەھەردىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ «ئوچۇق خېتى»، بۇنىڭ ئوچۇق دەلىلىدۇر). شۇنداق بولسىمۇ خەلقىمىزنىڭ ئىنقىلاۋىي بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسىتىدە، بىز تەشەببۇسكارلىق بىلەن ۋەكىل ئەۋەتىپ، ئاتالمىش «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى»نى بىز بىلەن ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا بىرلىشىپ كۈرەش قىلىشقا دەۋەت قىلدۇق. «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى»نىڭ ۋەكىللىرى بىلەن 2 قېتىم ئۇچرىشىپ سۆھبەت ئۆتكۈزگەن بولساقمۇ، ۋەتەنداشلار جەمئىيىتىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىگى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ئەمەس، خىتايدىن دېموكراتىك ئەركىنلىكنى تەلەپ قىلىش بولغانلىقتىن؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز بىلەن بىرلىشىش سەممىيىتى بولمىغانلىقتىن، بىزنىڭ بىرلىشىش ئۈچۈن بولغان ئۇرۇنۇشىمىز ئەمەلگە ئاشمىدى.

ئاردىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، 1992-يىلى 26-يانۋار كۈنى «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى» قۇرۇلغان ۋاقىتتا، ھېلىقى «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى»نىڭ ۋەكىلى مەسىمجان زۇلپىقاروپ، رۇسىيە سەمەدىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە سۆزگە چىقىپ: «يېڭىدىن قۇرۇلۋاتقان «ئىتتىپاق»نىڭ پروگراممىلىق مەقسىتى بىلەن «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى»نىڭ پروگراممىلىق مەقسىتى ئوخشاش بولۇپ قالغانلىقتىن، ئاتالمىش «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى» «ئىتتىپاق»قا قوشۇلۇپ كېتىشنى قارار قىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى. شۇنداق قىلىپ، تېخى دۇنياغا كېلىپ ئۈلگۈرمىگەن «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى»، مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى بولغان «ئىتتىپاق»نىڭ قوينىغا كىرىۋالدى. شائىر ئابدۇرېھىم راخماننىڭ ئىبارىسى بىلەن ئېيتقاندا «ئىنسىنىڭ قوچىقىغا چىقىۋالدى»!

كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئەھۋال شۇكى: «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى»نىڭ ئەزالىرى ئۆزلىرىنى ئۆزگەرتىپ «ئىتتىپاق»نىڭ قوينىغا كىرىۋالغاندىن كېيىنمۇ «ئۇ.ئا.ت»قا ھۇجۇم قىلىدىغان ئادىتىنى تاشلىمىدى، بەلكى تېخىمۇ كۈچەيتتى.

ئۇلار، شەخسىي سۆھبەتلەردە، ئاممىۋى سورۇنلاردا، يىغىن-مۇنبەرلەردە، بارلىق جايلاردا ئۆز ئادەملىرى ئارقىلىق «ئۇ.ئا.ت»قا، ئۇنىڭ لىدېرى ماڭا (ھاشىر ۋاھىدىغا) تۆھمەت تاشلىرىنى ئاتتى. ھەتتا ئۇلار: -«ھاشىر ۋاھىدى يوقالسۇن!»، «ئۇ.ئا.ت» تارقىتىلسۇن!»-دېيىشكىچە بېرىپ يەتتى.

ئۇلار «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئاشۇ گېزىت سەھىپىسىدە «ئۇ.ئا.ت»قا قارشى 40 قا يېقىن ماتېرىيال ئېلان قىلدى.

ئۇلار 1993-يىلى 2-ئاينىڭ 17-كۈنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» رېداكسىيەسىدە «قايمىقلار يىغىنىنى» ئېچىپ، ۋەتىنىمىز مۇستەقىللىگى ئۈچۈن قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىۋاتقان 4 تەرەپكە:

1) «ئۇ.ئا.ت»قا ھەم ئۇنىڭ لىدېرى ماڭا؛
2) «شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى»غا ۋە ئۇنىڭ لىدېرى يۈسۈپبەك مۇخلىسىيغا؛
3) «لوبنۇر»دىكى يادرو پولىگونىغا قارشى كۈرەش كومىتېتىغا ۋە ئۇنىڭ باشلىغى ئازات ئېكىمبەككە؛
«يېڭى ھايات» گېزىتىغا ۋە ئۇنىڭ رېداكتورى ئالىمجان قاسىموۋقا قارشى يالا-تۆھمەتلەر بىلەن تولغان نۇتۇقلارنى سۆزلىدى ۋە «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدە ئېلان قىلدى.

(ئۇلارنىڭ بۇ تۆھمەتلىرىگە ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى تېگىشلىك جاۋابىنى بەردى، شۇنداق قىلىپ بۇ سۇيىقەست مەغلۇپ بولدى).

ئۇلار: قازاقىستان ھۆكۈمىتىگە، ئەدلىيە مىنىسترلىگىگە ۋە باشقا قانۇنىي ئورۇنلارغا بىر قانچە قېتىم شىكايەت ئۇيۇشتۇردى. ئۆزلىرى قازاقىستان تەۋەسىدىكى يەتتىسۇدا ئۇيغۇرلارغا ئاپتونومىيە بېرىلىشىنى تەلەپ قىلغان تۇرۇقلۇق، بۇ گۇناسىنى «ئۇ.ئا.ت»قا دۆڭگىدى؛ شۇ ئارقىلىق ھەم ئۆزلىرىنىڭ جاۋاپكارلىقىدىن قۇتۇلماقچى، ھەم «ئۇ.ئا.ت»نى تارقىتىۋېتىش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. ھەتتا ئەدلىيە مىنىسترلىگىگە «ئۇ.ئا.ت» رويخەتتىن ئۆتمەي تۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. سىلەر ئۇلارغا چارە كۆرمەمسىلە؟-دېيىشكىچە بېرىپ يەتتى.

ئۇلار، رەسمىيلىك تۈسىدىن پايدىلىنىپ، ئاممىۋى يىغىنلاردا «ئۇ.ئا.ت»قا، «ش.ت.كومىتېتى»غا، «لوبنۇر بۆلۈمى»گە سۆز بەرمەستىن، ئۆزلىرىنىڭ ئىبارىسى بىلەن ئېيتقاندا: «پارالىچ» قىلىۋېتىشكە ئۇرۇندى.

ئۇلار، ئاستىرتىن پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپ، تۈركىيەدىكى، ئەرەبىستاندىكى ۋەتەنداشلارغا «ئۇ.ئا.ت»نى، «ش.ت.كومىتېتى»نى يامان كۆرسىتىپ، ئىستانبۇلدىكى قۇرۇلتايغا قاتناشتۇرماسلىققا تىرىشتى؛ قۇرۇلتاي جەريانىدا، بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ، «ئۇ.ئا.ت»نى يېتىم قالدۇرماقچى بولۇشتى.

ئۇلار: ئىستانبۇل قۇرۇلتىيىدا بەلگۈلەنگەن خىزمەتنى قوبۇل قىلمىغان: ئەيسا ئالىپتېكىن، ئەركىن ئالىپتېكىن، مولتان ماخمۇت قەشقەرىلەرنى ئېيتماستىن، ئۇلارنىڭ ئەيىۋىنى ماڭا دۆڭگەپ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» سەھىپىسىدە ئېلان قىلدى.

ئۇلار: ئىستانبۇلدىكى ۋە ئەرەبىستاندىكى ۋەتەنداشلىرىمىزغا خەت يېزىپ: «ھاشىر ۋاھىدى ئىستىقلالدىن ۋاز كەچتى، «ئۇ.ئا.ت» تارقىلىپ كەتتى، ئەندى ئۇلار بىلەن ئالاقە قىلمىساڭلارمۇ بولىدۇ.»-دەپ ئىغۋا تارقاتتى، مۇناسىۋەتنى بۇزدى.

ئۇلار، تۈركىيەدىكى تۈركپەرەس ئەرباپلارنىڭ «مىللىتىمىز-تۈرك، دىنىمىز-ئىسلام، ۋەتىنىمىز-شەرقىي تۈركىستان»-دېگەن شۇئارلىرىنى تەنقىت قىلىش ئارقىلىق، «ئۇيغۇرىستان ئىدىيەسىنىڭ تېگىدە نېمە بار؟»-دەپ سوئال ئېلان قىلىپ، «ئۇ.ئا.ت» نىڭ يولىنى يامان كۆرسىتىشكە ئۇرۇندى.

ئۇلار: ۋەتىنىمىز مۇستەقىللىگى ئۈچۈن ئاكتىپ كۈرەش قىلىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ھۆكۈمەتكە چېقىشتۇرۇپ، ئۆزگەرتىپ «ئۇيغۇر ئاۋازى»نىڭ قوشۇمچىسىغا ئايلاندۇرۇۋالدى. گېزىتنىڭ يۆنىلىشىنى دەرھال ئۆزگەرتىپ، خىتايغا يالاقچىلىق قىلىدىغان ماتېرىياللارنى بېسىشقا باشلىدى. ھەتتا، مىللىي مۇرتەد تۆمۈر داۋامەتنى «تالانتلىق شائىر»-دەپ ماختاشقىچە بېرىپ يەتتى.

موشۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن يولداش ئازاماتوپ قاتارلىقلار ئۇ-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

رۇمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، خىتاينىڭ زىيا پەتتىنى يېپىشكە سازاۋەر بولدى.

موشۇ پاكىتلارنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ھەركىمنىڭ كۆڭلىدە: بۇ كىشىلەر زادى كىملەر؟ ئۇلار كىم ئۈچۈن «خىزمەت» قىلىۋاتىدۇ؟ دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلىشى تەبىئىي. بىز تۆۋەندە بايان قىلغان بەزى مەلۇماتلارغا ئاساسەن، موشۇ سوئالغا جاۋاپ بېرىپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

«ۋەتەن قۇتقۇزۇش كومىتېتى- ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى- ئىتتىپاق»

بۇ «ئىتتىپاق»نىڭ سىرىنى ئوبدانراق چۈشىنىش ئۈچۈن، گەپنى يىراقتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ.

ھەممىگە مەلۇمكى، 1960-يىللارنىڭ بېشىدا، سوۋېت-خىتاي مۇناسىۋىتى كەسكىنلىشىپ كەتتى. شۇ چاغدىكى سوۋېت رەھبەرلىرى 1944-يىللى ئۇيغۇرلارنىڭ قولى بىلەن خىتايلارغا بىر «ئىتتىپ قويغاندەك»، يەنە ئۇيغۇر خەلقىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، ئەددىن ئېشىپ كەتكەن ماۋزېدۇڭچىلارغا بىر «ئىتتىپ قويماقچى» بولدى. يەنى ئۇلار، خىتايلارغا:

- «ئەگەر مېنىڭ دېگىنىمنى قىلمايدىغان بولساڭ، ئۇيغۇرلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر دىيارىنى خىتايدىن بۆلۈۋېتىمەن!»- دېيىش ئارقىلىق، ماۋزېدۇڭچى خىتايلارنى ئۆز سۆزىنى دېگىنىگە كۆندۈرمەكچى بولدى.

موشۇ مەقسەتتە، سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ك.گ.ب.سى، ئالمۇتىنى مەركەز قىلغان ھالدا، بۇرۇندىن ئۆزلىرىگە سادىق خىزمەت قىلىپ كەلگەن كىشىلەرنى چاقىرىپ كېلىپ، «ۋەتەن قۇتقۇزۇش كومىتېتى» دەپ ئاتالغان، يالغانما كومىتېتنى قۇراشتۇرۇپ چىقتى. بۇ كومىتېتنىڭ تەركىبىدە 11 كىشى بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەر ئىدى:

1)......كولىكوپ: مىللىتى رۇس، ئايالىمۇ رۇس (موسكۋادىكى سوۋېت رادىئوسى، خىتاي بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى)
2) تۇرسۇن رەخموپ: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالى رۇس (موسكۋادىكى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ئىشلىگەن)
3) زۇنۇن تېيىپوپ: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالى ئۆزبەك (سابىق ش.ت. مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى)
4) مەرغۇپ ئىسھاقوپ: مىللىتى تاتار، ئايالىمۇ تاتار (سابىق مىللىي ئارمىيىنىڭ پولكوۋنىكى)
5) يۈسۈپبەك مۇخلىسى: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالى تاتار (ئاشقان رۇس)؛
6) ياسىن ئىمىنوپ: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالى تاتار.
7) تۇرسۇن دەرىيا: ئۆزى گرۇزىن؛ ئايالى رۇس.
8) ئىبرەي بۇلغۇنوپ: ئۆزى مۇڭغۇل؛ ئايالى سىبىرىيەلىك.
9) پولاتجان: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالىمۇ ئۇيغۇر.
10) دولقۇن ياسىنوپ: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالىمۇ ئۇيغۇر.
11) زىيا سەمەدى: ئۆزى ئۇيغۇر، ئايالىمۇ ئۇيغۇر.

سوۋېت ك.گ.ب.سى تاللىۋالغان موشۇ 11 كىشىنىڭ يۇقارقى تىزىملىكىدە، دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان 2 نۇقتا بار.

بىرىنچىسى: يۇقارقى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى «ك.گ.ب»نىڭ نەزىرىدە «ئىشەنچلىك، ئۆز ئادەملەر» بولغانلىقىدۇر.

ئىككىنچىسى: پولاتجان، دولقۇن، زىيادىن باشقىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاياللىرى باشقا مىللەتتىن بولغانلىقىدۇر. مۇنداق تاللاشنىڭ سەۋەبى شۇكى: ئادەم ھەرقانچە كۈچلۈك بولسىمۇ، ئۆز پالاكىتىدە ھامان ئائىلىدىكى ئايالىنىڭ تەسىرىدە بولىدۇ. يەنى، ئايالىنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سالىدۇ، دېمەك، خوجايىنلار موشۇ قانۇنىيەتتىن پايدىلانماقچى بولغان. (بىز بۇ يەردە، غەيرى مىللەت ۋەكىللىرىگە ئۆيلەنگۈچىلەرنى ئەيىپلەش نىيىتىدە ئەمەسمىز. ئۇ ھەركىمنىڭ ئۆز ئەركى، بىراق، غەيرىگە ئۆيلەنسىمۇ ئۆز مىللىتى ئۈچۈن ئىشلەشنى بىلىش دېمەكچىمىز.)

يۇقارقى كومىتېت - ئەمەلىيەتتە، «تورچاق «شەرقى تۈركىستان ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى» ئىدى. تورچاق ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە خىزمەت تەقسىماتى مۇنداق بۆلۈنگەن ئىدى:

كولىكوپ - ئومۇمى رەھبەر.
تۇرسۇن رەخموپ - رەھبەرنىڭ مۇئاۋىنى؛
زىيا سەمەدى - ھۆكۈمەت باشلىقى؛
مەرغۇپ ئىسھاقوپ - ھەربى قوماندان؛
دولقۇن ياسىنوپ - ئىچكى ئىشلار كومىتېتى «ك.گ.ب»نىڭ باشلىقى
يۈسۈپبەك مۇخلىسى - تەشۋىقات ئىشلىرىغا مەسئۇل.
ۋە باشقىلار ......

موشۇ كومىتېتنىڭ تەشۋىقات ئورگىنى سۈپىتىدە، «ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئو ستانسىيىسى»، ئورۇنلۇپ، خىتاي، ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدا ئاڭلىتىشلارنى بېرىشكە باشلىدى؛ بۇ ستانسىيىنىڭ ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمىدە تۇرسۇن سادىقوپ بىلەن رىزا سەمەدى؛ خىتايچە ئاڭلىتىش بۆلۈمىدە ۋلادىمىر مارژانوپ ۋە باشقىلار ئىشلەيتتى. ئۇلار قەلەندىكى رادىئو ستانسىيىسى ئارقىلىق ئۈچ تىلدا سۆزلەپ، ماۋزېدۇڭنى تەنقىت قىلاتتى، ماۋچىلارنىڭ خەلققە قارشى ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلاتتى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» جەريانىدىكى قالايمىقانچىلىقلارنى كۆپتۈرۈپ، ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەت دەپ تەشۋىق قىلاتتى. ئۇيغۇرىستاندىكى يەرلىك ئاھالىنى «شەرخىل تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، ماۋزېدۇڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى چىقىشقا، ھەتتا، قوراللىق قوزغىلاڭ قىلىشقا چاقىراتتى. بىز پالانى تاغدا ھەرىكەت قىلىۋاتىمىز، بىزگە قوشۇلۇشنى خالىساڭلار ئەشۇ تاققا كېلىڭلار!- دەپ چاقىرىق قىلاتتى. «ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئوسىنىڭ»بۇ يالغان ئاڭلىتىشلىرىغا ئىشەنگەن، يەرلىك ياشلار «پارتىزانلارنى ئىزدەپ تاغلارغا چىقاتتى، ئۇ يەردىكى يوشۇرۇن پايلاپ ياتقان خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ، تۈرمىلەرگە قامىلاتتى، ئەزاق مۇددەت تۈرمىلەرگە كېسىلەتتى ياكى ئىبتىدالاتتى ۋە يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلەتتى. ھەتتا «ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئو ستانسىيىسىنى ئاڭلىغانلىقى ئۈچۈن تۈرمىلەرگە سولىنىپ، ۋەيران بولغان ياشلار قانچىلىك دېسىڭىزچۇ!

دېمەك، «ۋەتەن قۇتقۇزۇش كومىتېتى»، ئۇنىڭ تەشۋىقات ئورگىنى «ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئو ستانسىيىسى»، موسكۋادىكى خوجايىنلىرىنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن ئۆز خەلقىنى ئالداپ، مىڭلىغان ياشلارنىڭ خىتاي تۈرمىسىگە چۈشۈشىگە سەۋەپچى بولغان ئىدى.

ماۋزېدۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن، سوۋېت-خىتاي مۇناسىۋىتى يۇمشاشقا باشلىدى، سوۋېت رەھبەرلىرىگە ئەندى «خىتايغا بىر ئىتتىپ قويۇش»نىڭ ھاجىتى قالمىدى. «ۋەتەن قۇتقۇزۇش كومىتېتىمۇ»، ئۇنىڭ رادىئو ستانسىيىسىمۇ كېرەك بولماي قالدى. ئەزەلدىن خوجايىنلارغا ئىتائەتمەنلىك روھىدا تەربىيىلەنگەن يۇقارقى كىشىلەر بولسا، خۇددى ھېچنەرسە بولمىغاندەك، ھېچنەرسىنى يوقاتمىغاندەك، خاتىرجەم ئۆز ئىشلىرىنى قىلىپ يۈرۈۋەردى.

ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلۇشى، ئۇنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، كۈرەش مەيدانىغا چىقىشى، ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى خالىمايدىغان مېلىقى كىشىلەرنى ھەم ئۇلارنىڭ موسكۋالىق خوجايىنلىرىنى ئەنسىرىتىۋەتتى. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلار ئەسنىشىنى يىغىشتۇرۇپ، موسكۋادىكى خوجايىنلاردىن سورىماي قۇرۇلغان «ئۇ.ئا.ت»نى قانۇنسىز تەشكىلات دەپ ھېساپلاپ، ئۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلىش مەخسىتىدە، ئالدىراپ، «تېنەپ»، «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتىنى» قۇرۇپ چىقتى. ئۇلارنىڭ تۈپ مەخسىتى «ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش تەشكىلاتى»نى يوقىتىپ، مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ تىزگىنىنى ئۆز قوللىرىغا ئېلىۋېلىش بۇ مەخسىتىنىڭ كەينىدە بولسا موسكۋا تۇرىدۇ! ۋەتەنداشلار جەمئىيىتىنىڭ ئاساسلىق ئادەملىرى: زىيا سەمەدى، رىزا سەمەدى، دولقۇن ياسىنوپلار - ئىلگىركى «ۋەتەن قۇتقۇزۇش كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ئىكەنلىكىنى ئەسلەپ ئۆتۈشنىڭ ئۆزى كۇپايە. باشقىلىرى گەرچە، «كومىتېت»قا ئەزا بولمىغانلار بولسىمۇ «ئىشەنچلىك»، «ئۆز كىشىلەر» دېيىلگەن ئىدى.

1992-يىلىنىڭ يانۋار ئېيىدا، قازاقىستان، قىرغىزىستان ۋە ئۆزبەكىستانلاردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرى ئاساسىدا «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى» تەشكىللىنىشقا تەييارلىق كېتىپ بارغان كۈنلەردە، يەردە، ئارقىسىدىكى خوجايىنلار تېخى دۇنياغا كەلمىگەن «ئىتتىپاق»نىڭ تىزگىنىنى ئۆز قولىغا ئېلىشنى خالىدى. «تەلەيگە يارىشا مۇۋاپىق لىدىرمۇ تېپىلدى» بىراق، خوجايىنلار ئازغىنا ئۇيغۇرلارنى كونترول قىلىش ئۈچۈن

2 تەشكىلاتنىڭ بولىشى ناچە تىسىز دەپ ھېسابلىدى، ئەممىنى ژە-غىپ بىرلا مەركەزدىن باشقۇرۇش ئەپلىك بولىدۇ دەپ ئويلاشتى. شۇنداق قىلىپ، بىرلا بۇيرۇق بىلەن، «ۋەتەنداشلار جەمئىيىتى» «ئىتتىپاق»قا قوشۇلۇپ كەتتى. «ئەر ئىككى تەرەپتىكىلەر «تۈز» ئادەملەر بولغانلىقتىن، خۇددى سۇغا سۇ قوشۇلغاندەك ئۇنىڭغا يالا چىقىشىپ، ئۆزلىشىپ كەتتى!

«ئىتتىپاق» تەشكىل قىلىنىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقىنىغا ئەل كەم ۋ ژىل بولدى. مۇشۇ ۋ ژىلدىن بېرى «ئۇ.ئا.ت»قا قارشى ئاھ ئاشكارە، گاھ يوشۇرۇن ئىغۋاگەرچىلىكىنى توختاتمىدى (بىز ژۇقۇرىدا ئاتاپ ئۆتكەن سۆز ـ ئەركەتلەر بۇنىڭ جانلىق دەلىلىدۇر) مۇشۇ پاكىتلارغا ئاساسلىنىپ ئېيتالايمىزكى: «ئىتتىپاق» كۆرسىنىشتە، ۋە جۇمھۇرىيەتتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەشكىلات بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ئۇ «ئۇ.ئا.ت»نى يوقىتىپ، مىللىي ئازاتلىق ئەركەتنىڭ تىزگىنىنى قولغا كىگۈزىۋېلىش ئۈچۈن كۈرەشمەكتە. ئۇنىڭ كەينىدە بولسا، موسكۋالىق خوجايىنلار تۇرىدۇ! تېخى يېقىندىلا «ئىتتىپاق» پرېزىدېنتى ئەركىن ئالپتېكىننى قولغا كەلتۈرۈپ، خەلقئارا شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇر نەشرىياتىنى كېڭەيتىشنى قوبۇل قىلىشىنى ئوتتۇرىغا چىقارغانلىقى، ئەنە شۇ مەخسەتتىكى ئۇرۇنۇش بولماي نېمە؟ ئۇنداق بولمىغاندا خەلقئارا كېڭەشنىيالغۇز قەھرىمان بىلەن ئەركىن ئىككىسىلا قۇرىۋالاتتىمۇ!

ئىسقىسى «ئىتتىپاق» رەھبەرلىرى خوجايىنلار تاپشۇرغان ۋەزىپىنى بەجىرىپ تاماي ئورۇنداپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق ئىشلاردا «ھۆكۈمەت»نىڭ قوللىشىغا ئېگە بولۇۋاتىدۇ. ئويلاپ كۆرەيلى: «ئىتتىپاق» يالغۇز قازاقىستاندىلا ئەمەس، مۇستەقىل دۆلەت ھېسابلانغان قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستانلاردىمۇ پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان «دۆلەتلەر ئارا» تەشكىلات تۇرسا، ئەدلىيە مىنىسترلىكى شۇنى بىلىپ تۇرۇپ، قانداقچە رويخەتتىن ئۆتكۈزۈۋەتتى؟

«ئىتتىپاق» ئۆزىنىڭ نىزامنامىسىدە ئېنىق قىلىپ: «ئۇ.ئا.ت»دا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز يېرىگە تارىخى، مىللىي ھوقۇقلىرىنىڭ بار ئېكەنلىكىگە كېپىل بولالايدىغان، ئۇنىڭ مىللىي جەھەتتىن تايىنىپ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن ھەر ياسى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي مۇستەقىللىك شارائىتلار بىلەن تەمىنلەيدىغان دېموكراتىك دۆلەت تۈزۈمىنىڭ تەشكىل تېپىشىغا يارىدەم كۆرسىتىدۇ»، دەپ يېزىلغان تۇرسا، ئەدلىيە مىنىسترلىكى: ـ «بۇ ـ خوشنا دۆلەتنىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلاشقانلىق بولىدۇ»، ـ دېمەستىن، رويخەتتىن قانداقچە ئۆتكۈزۈۋەتتى؟ «ئۇ.ئا.ت» ئۆز پروگراممىسىدا «قازاقىستان تېررىتورىيەسىدە ئۇيغۇرلارغا مىللىي ئاپتونومىيە تەلەپ قىلمايمىز»، دەپ يېزىپ قويسىمۇ، سەن ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىسەن دەپ سوئال ـ سوراق قىلغان قانۇن ئورۇنلىرى، ئەمما نىمانىڭ مىللىي ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىپ، گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلغان ماقالىلىرىنى ھەچ كۆرمەسكە سېلىۋالىدىكەنا؟

«ئىتتىپاق» ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەشكىلات تۇرسا، ئۇنىڭ پرېزىدېنتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىدىغان خەلقئارا ھەيئەت ژىغىنلارغا ھېچبىر توسقۇنلۇقسىز قاتنىشىۋاتقانلىقى قانداق؟ ئۇنىڭغا كىم ئاساسلىق يارىتىپ بېرىۋاتىدۇ؟

موشۇنداق سوئاللار كۆرمىسەك بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ جاۋابى بىرلا: بۈگۈنكى «ئىتتىپاق»، ئۇ ـ يالانما تەشكىلات. ئۇنىڭ پرېزىدېنتى يۇمىسى. ئۇنىڭ پرېزىدېنتى موسكۋالىق خوجايىنلارنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇنلاۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ۋەتەن داۋاسىنى قىلغۇچى قىياپىتىدە مەيدانغا چىقىۋاتقانلىقى، ئەركىنمۇ، ۋەتەنىنىڭ ئىستىقلالىنى كۆزلەۋاتقانلىقى ئەمەس، مىللىي ئازاتلىق ئەركەتنىڭ تىزگىنىنى قولغا كىرگۈزىۋېلىشقا ئىنتىلگەنلىكىدۇر.

ئەزىز قېرىنداشلار!

بىزنىڭ يېقىنقى يۈز ژىللىق تارىخىمىز قايتا ـ قايتا ئىسپاتلىغان ھەقىقەت شۇكى: ئۇيغۇر خەلقى قاچانلا مىللىي ئازاتلىق ھەركەت باشلىسا، رۇس ۋە خىتاي ئىمپېرىيەلىرى ئۆز كوماشتىلىرى ئارقىلىق ئارىلىشىۋالىدۇ. ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىل دۆلەت بولىشىغا يول قويماسلىققا، ھېچبولمىغاندا

ھەركەتنى ئۆزلىرىنىڭ جاھانگىرلىك مەنپەئەتلىرىگە بويسۇندۇرۇشقا تىرىشىدۇ. 1944 ـ 1949 ـ ژىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەتتە شۇنداق بولغان ئىدى. بۈگۈنكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەتتىمۇ شۇنداق بولۇۋاتىدۇ. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا: بىزنىڭ مىللىي دۈشمەنلىرىمىز مۇندىن 50 ژىل بۇرۇن شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى»نى ئۆز قولى بىلەن قۇرۇپ شۇ ئارقىلىق ھەركەتنىڭ تىزگىنىنى ئۆز قولىغا ئالغان بولسا، بۈگۈن «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى»نى قۇراشتۇرۇپ چىقىپ، شۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن ھەركەتنىڭ تىزگىنىنى ئۆز قولىغا ئېلىۋاتىدۇ!

مۇندىن 50 ژىل بۇرۇن بۇرھان شەھىدى، ئابدۇكېرىم قاتارلىق مىللىي خائىنلاردىن پايدىلانغان بولسا، بۈگۈن قەھرىمان غوجامبەردى، دولقۇن ياسىن، يولداش ئازاماتوپ قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىۋاتىدۇ.

50 ژىل بۇرۇن مىللىي ئازاتلىق ھەركەتنىڭ تىزگىنى شۇ چاغدىكى يالانمىلار ئارقىلىق ياتلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ قالغانلىقتىن ئىنقىلاپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان ئىدى.

بۈگۈنكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەتنىڭ تىزگىنى ھازىرقى يالانمىلار ئارقىلىق ياتلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدىغان بولسا، بۇ قېتىمقى ھەركەتمۇ چوقۇم مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدۇ!

بىز 1944 ـ 1949 ـ ژىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەتنى خاتىرىلىگەندە ئاشۇ ھەركەتنىڭ تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىنى ئۇنۇتمىساق، ئۆتكۈنچىمىز، بۈگۈنكى ئىشىمىزغا تەدبىق قىلىشىمىز كېرەك. ئىچكى ـ تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ ئىغۋاگەرچىلىك ۋە سۇيىقەستلىرىدىن ھوشيار بولۇپ، مىللىي ئازاتلىق ھەركىتىمىزنى توغرا يول بىلەن ئالغا باشلاپ، ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك.

ياشىسۇن ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىكى ئۈچۈن بولىۋاتقان كۈرەش!

***

مۇئەللىپتىن:

ھۆرمەتلىك گېزىتخانلار!

مەن بۇ دوكلاتنى شۇنىڭ ئۈچۈن ئېلان قىلىۋاتىمەنكى: مەن ئۆتمۈشتىكى مىللىي ئازاتلىق ھەركەتكە قاتنىشىپ ئۇرغۇن ئىشلارنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇم. نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆز بېشىمدىن كەچۈردۈم. نۇرغۇن ۋەقەلەرنىڭ خوجە تىلىنى دە لىللىرىنى كۆردۈم ۋە ئاڭلىدىم. مەن بىلىدىغان موشۇ ئىشلارنى تۆگەل بىلىدىغان ئادەملەر ئاز: ئۇلار ئۆزلىرى بىلگەنلىرىنى ئېيتىشنى خالىمايدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى: بەزىلەر ھەقىقەتنى ئېيتىشتىن قورقىدۇ. بەزىلەر ئېھتىيات قىلىدۇ. بەزىلەر: سوۋېت ھۆكۈمىتى يەنە كېلىپ قالامدىكىن دەپ ئەندىشە قىلىدۇ. ئەڭ بولمىغاندا: دۈشمىنىنى كۆپەيتىپ نېمە قىلىمىز دەپ ئويلايدۇ.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مەن دەيمۇ شۇنداق ئويلار بولغان. شۇڭا ئۆزەم بىلىدىغان نۇرغۇن سىرلارنى ئاشكارە قىلماي كەلگەندىم. ئازىر بولسا، يېشىم چوڭىيىپ قالدى، ۋاقىت غەنىمەت. شۇڭا يازىدىغاننى يېزىپ، ئېيتىدىغاننى ئېيتىپ كېتىشىم كېرەك. بولۇپمۇ، مېنىڭ خەلقىمنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق يولىدىكى جاپالىق كۈرەشلىرىدە، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلغان خائىنلارنى قويۇپ بېرىشكە ئۇرۇنىۋاتقان بۆرىلەرنى بىلىپ تۇرۇپ، پاش قىلماي يوشۇرۇپ قېلىش ـ خەلقىمگە خىيانەت قىلىش بىلەن بەراۋەر دەپ ھېسابلايمەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە، ئۆز بېشىمدىن كەچۈرگەن، كۆرگەن، ئاڭلىغان، قىسقىسى، ئۆزەم ئېنىق بىلىدىغان ئىشلارنى موشۇ دوكلادىم ئارقىلىق ھەم ئېيتىپ، ھەم يېزىپ، قالدۇرۇشنى مۇۋاپىق كۆردۈم.

موشۇ قارالمىلىغىم ئۈچۈن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۈشمەنلىرى مېنى يامان كۆرىشى، تۆھمەت ۋە سۇيىقەست ئۇيۇشتۇرىشى ئەتتا، ئۆلتۈرىۋېتىشى مۇمكىن. ئۇنىڭسىزمۇ ماڭا كېچىلەردە تېلېفون قىلىپ: ـ «سېنىڭ ئەجىلىڭ بىزنىڭ قولىمىزدا، ئۆلۈمىڭ ئالدىدا ئۇچرىشىمىز!» دەۋاتقانلار بار.

ئەگەر مېنىڭ تەقدىرىمگە، دۈشمەننىڭ قولىدا ئۆلۈش يېزىلغان بولسا، ئۇنىڭغىمۇ مەن تەييار. مېنىڭ جېنىم ـ ئۆز خەلقىمنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ جەڭ مەيدانىدا شېھىت بولغان سىڭلىم رىزۋانگۈل ۋاھىدوۋانىڭ جېنىدىن ئارتۇق ئەمەس. مېنىڭ ھاياتىم ـ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئىشىغا بېغىشلانغان ھايات! مەن جاپاكەش خەلقىم ئۈچۈن ياشىدىم، ئۆلسەم ئەشۇ خەلقىم ئۈچۈن ئۆلىمەن. مېنىڭ ئۆز خەلقىمدىن ئايايدىغان ھېچنەرسەم يوق!

موشۇ دوكلاتتا ئېيتىلغان پىكىرلەر، كەلتۈرۈلگەن پاكىتلار ئەينى ھەقىقەت بولۇپ، ئۇنىڭغا شۈبھە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ۋاقىت ـ ئەڭ ئادىل قازى، كېلەچەك تارىخ، مېنىڭ ئېيتقان پىكىرلىرىمنىڭ، كەلتۈرگەن پاكىتلىرىمنىڭ ھەقىقەت ئېكەنلىكىنى جەزمەن ئىسپاتلايدۇ دەپ ئىشىنىمەن.

دوكلاتچى: ماشىر ۋاھىدىي

1994 ـ ژىلى 13 ـ نويابىر. ئالمۇتا.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي تەسەررۇپ قولىيازمىلار ئامبىرى

ۋەتەنىدىن ئارتۇق تەخت يوق
مۇستەقىللىكتىن ئارتۇق بەخت يوق

ئۇيغۇرىستان

1993
نويابىر
11
سان

«بىز ئۆز يۇرتىمىزنى توغرا باشقۇرالايدىغان بولساق، مىللەتلەر بارا ۋەرلىكى سىياسىتى، ھەقىقى دېموكراتىك سىياسەتنى يۈرگۈزەلەيدىغان بولساق، دۇنيادىكى ئەركىن ئاممىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشەلەيمىز، خىتايدىكى ئاممىنىڭ ھىمايىسىگىمۇ ئېرىشەلەيمىز. ئۇ چاغدا بىز ئۆزىمىزنىڭ مەقسىتىمىزگە، ئۆزىمىز مۇستەقىل بولالايمىز... بىزنىڭ مەقسىتىمىزنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىدا شۈبھە يوق!»
— ئەخمەتجان قاسىمى.

ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتى مەركىزى كومىتېتىنىڭ ئورگىنى. ئايدا بىر چىقىدىغان سىياسى - ئىجتىمائى گېزىت

THE INDEPENDENT ON SUNDAY 19 APRIL 1992

Tremors in the Chinese empire

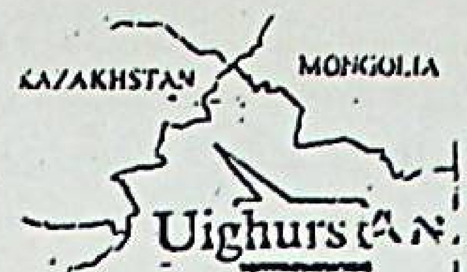

Andrew Higgins meets the Uighurs, a nation battling to gain statehood

ANALYSIS

Beijing faces challenge from reawakened ethnic interests

China has lodged a formal protest with the government of Kazakhstan over the latter's recognition of a locally-based political organization whose goal is to establish an independent state in China's Xinjiang Uighur Autonomous Region.

Kazakhstan subsequently rejected Beijing's objections, which centre on a Uighur group headquartered in Almaty. The Uighurs are a Turkic-speaking Muslim community whose traditional homeland is in China's remote north-west region.

Robert Karniol reports from Almaty where Uighur nationalists are claiming independence from Beijing for their homeland in China's north-west region

provide our young people with a sense of their own history and instil in them a sense of patriotism, to expose the Chinese regime, to restore the historic state of Uighurstan and to achieve our aims only through peaceful means."

The UOF's claim to peaceful pursuit of its political objectives is spurned by Chinese authorities, who point to sporadic bombings in Xinjiang. These include a February 1992 bomb blast in Urumqi and a June explosion in Kashgar that damaged ...

Chinese Muslims fight for self-rule

THE GUARDIAN

Carrio Gracie in Beijing

IN China's first admission of serious unrest since the disintegration of the Soviet Union the head of the north-western region of Xinjiang has accused Muslim separatists of responsibility for an upsurge of sabotage and subversion.

In a speech reported by Xinjiang television, the chairman of the regional government, Tomur Dawamat, said that "hostile forces both at home and abroad have stepped up their infiltration, subversion and sabotage"

Xinjiang's population is predominantly Uighers, Kazhaks, Tajiks and Uzbeks, who in terms of religion and culture have more in common with their neighbours in the former Soviet Union than with their Han Chinese rulers.

As Mr Tomur conceded, the swift disintegration of the Soviet Union and sudden independence of the largely Muslim central Asian republics has inspired Muslim separatists to intensify their campaign to establish the state of East Turkestan in what is currently Chinese but if, as is widely believed, it was the work of Muslim separatists, it may mark an escalation of the sporadic resistance campaign they have waged since China removed the government of the so-called East Turkestan Republic in 1949. Last week an exiled group in Kazakhstan called the Front for the Liberation of Uigherstan threatened to launch a cross-border guerrilla campaign.

Beijing moved quickly to establish diplomatic relations and economic co-operation with the new central Asian states in an effort to deny separatists just such neighbourly assistance.

AP adds: The hard-line head of China's culture ministry has offered to resign in the latest manifestation of a fierce power struggle within the ruling Communist Party. He Jingzhe, who was much disliked by many Chinese authors because of his insistence that the arts should serve socialism, wrote a letter of resignation last month, according to sources.

The ruling party is struggling over whether to focus on economic development or ideological purity. Mr He was among those who opted for ideological

ۋەتەن دەۋارىمىز خەلىقارا سەھنىگە چىقماقتا

گېزىتىمىزنىڭ ئۆتكەن سانىدا، سىنتەبىردە ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئامېرىكا ۋە كانادا مەملىكەتلىرىنىڭ مۇخبىرلىرى كېلىپ، ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتى مەركىزى كومىتېتىنىڭ رەئىسى ھاشىر ۋاھىدى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۆزلىرىنى قىزىقتۇرغان سوئاللارغا جاۋاب ئېلىپ كەتكەنلىكىنى خەۋەر قىلغان ئىدۇق. ئۆتكەندىن كېيىن، بۇ يىل 30 - ئۆكتەبىر كۈنى «bbs» رادىئوسىنىڭ مۇخبىرى يەنە كېلىپ، ھ. ۋاھىدى بىلەن قىسقىچە سۆھبەت ئۆتكۈزدى. مۇخبىر ئۆزى قىزىققان سوئاللارغا جاۋاب ئالغاننىڭ سىرتىدا، «bbs» رادىئوسى بۇ يىل ئاۋغۇستتا، بىز ئەۋەتكەن «ئۇيغۇرىستان ۋە ئۇيغۇرلار» دېگەن ماتېرىيال ئاساسىدا، ئۇزاق كۈن ئاڭلىتىش بەرگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. ئۇنىڭ سىرتىدا، ئەنگلىيەدە چىقىدىغان: «joins detense» ھەپتىلىك ۋە باشقا گېزىت - ژۇرناللاردا ئۇيغۇرلار توغرىلىق چىققان ماتېرىياللارنى تاپشۇرۇپ بەردى. گېزىتىمىزنىڭ بۇ سانىدا ئەنە شۇ ماقالىلەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىلىرىنى بېرىۋاتىمىز.
— تەھرىرات.

قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستاندا ياشاۋاتقان ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئىمۇدى قوشنا ئۇيغۇرىستاندا (ش.ئۇ.ئا.ر.دا) ياشاۋاتقان قازاق، قىرغىز، ئۆزبېكلەر مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە مىللەتلەر ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بۇ مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى تۈركىي تىللىق مۇسۇلمان خەلقلەردۇر.

ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ رەھبىرى مۇنداق دېدى:

— «ھازىرقى كۈندە، خىتايلار بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە، يەرلىك مىللەتلەرنى خىتايلاشتۇرماقتا. ئۇلار يەرلىك مىللەتلەرنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش يوقىتىش پىلانى تۈزمەكتە. يەرنىڭ ئەسلى ئىگىلىرىنى يوقىتىپ ئۇيغۇرىستاننى خىتاينىڭ بىر ئۆلكىسىگە ئايلاندۇرماقچى...

تېخىچە مۇستەقىللىك ئۈچۈن ئۇرۇنۇش چىقىرىلمىدى، مۇستەقىللىك ھەققىدە يېتىشكۈچىنى كۆرمىدۇق. چۈنكى، ئۇلار تېخى ئاياقلاشتۇرۇلمىغان. ئۇلار بىزنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش رېجىسىنى ئىجرا قىلىۋاتىدۇ.

ئۇيغۇرىستان مۇستەقىللىك تەرەپدارلىرى، مۇستەقىللىككە ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بارماقتا. ئۇلار ئۆتكەن يىلى ئىيۇندا ئۆزلىرىنىڭ 1-كۇرۇلتىيىنى ئاچتى. كۇرۇلتايغا ئالمۇتىدا ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ 400 دىن ئارتۇق ۋەكىلى قاتناشتى.

مۇستەقىللىك يولىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقان 2 تەشكىلات بار. ئۇنىڭ بىرسى: «شەرقى تۈركىستان كومىتېتى» بولۇپ، بۇنى يۇسۇپبەگ مۇخلىسى باشقۇرىدۇ. بۇ تەشكىلات 24 كىشىدىن تەركىب تاپقان. بۇ تەشكىلاتنىڭ قازاقىستان ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن رويخەتكە ئېلىنىشى، خىتاينىڭ نارازىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

ئىككىنچىسى، ھاشىر ۋاھىدىنىڭ رەئىسلىكىدىكى تەشكىلات بولۇپ، ئۇ تىنچلىق يولى بىلەن ئىش ئېلىپ بارماقتا. بۇ تەشكىلات 7000 ئەزاغا ئىگە. بۇ ئەزالار ئالمۇتىدا، مەركىزى قازاقىستاندا ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باشقا جايلىرىدا تۇرۇشلۇق. بۇ تەشكىلات ھۆكۈمەتتىن رويخەتتىن ئۆتمىگەن بولسىمۇ، پەيدا بولۇپ، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىنى قازاقىستان ھۆكۈمىتى چەكلىمەيدۇ.

ھ. ۋاھىدى شەرقى تۈركىستان مىللى ئارمىيەسىنىڭ ھەربىي كوماندىرى بولغان. 1955-يىلى خىتاينىڭ بېسىمىدا ئازادىن قازاقىستانغا كۆچۈپ كەتكەن. بۇ كىشى يەنە مۇنداق دەيدۇ:

— «بىز ياشلىرىمىزغا ئۆزلىرىنىڭ مىللى تارىخىنى بىلدۈرۈش ئارقىلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىدا يېتىشتۈرىمىز. خىتاينىڭ مىللى زۇلۇمىنى ئاشكارىلىغان، ئۇيغۇرىستاندا تارىخى دۆلەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان روھتا تەربىيەلەيمىز. بىز مەقسىتىمىزگە پەقەت تىنچلىق كۈرەش يولى بىلەن يېتىمىز...»

ئۆيەنە: 1992 - يىلى ئىشلىگەن (ئۇيغۇرىستان)نىڭ ئۆزىدىمۇ

بېيجىڭ مالىي تەشكىلاتتىن چاقىرىق ئالدى

روبېرت كارنىئول ئالمۇتىدىن مۇنداق خەۋەر بېرىدۇ: ئۇيغۇر ۋەتەنپەرۋەرلىرى ئۆز ۋەتىنىنى ئازات قىلىشقا بەل باغلىدى. ئۇلار بېيجىڭدىن مۇستەقىللىق تەلەپ قىلماقتا. بۇ يەردە سىياسى تەشكىلاتنىڭ قۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن خىتاي، قازاقىستان ھۆكۈمىتىگە نارازىلىق ئىلان قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى خىتايدىن ئاجرىتىپ، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان بۇ تەشكىلاتلارنىڭ ھەرىكىتىگە يول قويماسلىقنى تەلەپ قىلدى. قازاقىستان ھۆكۈمىتى بېيجىڭنىڭ تەلىپىنى قانائەتلەندۈرمىدى. ئالمۇتىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئازادلىق كۈرەش مەركىزى بار. ئۇلارنىڭ ئەسلى ۋەتىنى خىتاينىڭ مەركىزىدىن يىراق قىسمى غەربى شىمالدا يېتىدۇ. ئۇيغۇرىستان ئازادلىق كۈرەشچىلىرى 1 مىليون 700 مىڭ كىشىدىن ئارتۇق ئاھالىسى بولغان ئەنە شۇ رايوننى «بىزگە تېگىشلىك» دەپ ئېلان قىلماقتا. بۇ يەرنى، ئىككى مىڭ يىلدىن بۇيان قولىدا تۇتۇپ كەلگەن دەپ ئېيتماقتا.

خىتاي ئىچكى ئۇرۇش كېتىۋاتقان 1944 - يىلى، ئۇيغۇرلار ئۆز يېرىدە شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى تىكلىگەن ئىدى. بىراق، ئۇيغۇرىستاننى 1950 - يىلى خىتاي كوممۇنىستلىرى قايتىدىن بېسىۋالدى.

پي-سي-سي رەئىسىنىڭ بايانىچە، ئۇيغۇرىستان ئازادلىق كۈرەشچىلىرى يەنە ھەرىكەتكە كەلتۈردى. دىنى، تىلى، ئۆرپى - ئادەتلىرى ۋە باشقا مىللى خۇسۇسىيەتلىرى بىر بولغان بۇ خەلقلەر مەركىزى ئاسىيادا ھەرىكەت باشلاۋاتىدۇ...

نشە ھەرىدە ۋە قەدەشتە ر نشە ھەرىدە يۈز بەرگەن بومبا پارتلاش ۋاقى-
ئەلىرىنى خىتايلار ئۆزلىرى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئەيىبنى يەرلىك كىشىلەرگە
ئارتىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن ھەم خەۋەت. يەرلىك جەمئىيەت ئاسايىشى قىلىق
ۋە زورىكنى موجۇپ، ئۇنى مىللىي زۇلۇمغا قارشىلىق ئاساسلىق ئۇچۇۋاتىدۇر»
«يەرلىك خەلقلەر – بۆلگۈنچىلەر ئەمەس» دەپ تەكىتلىدى. ئۇ –
ئۇلار خىتاينىڭ بىرىدىن يەرگە لەپ قىلىۋاتقىنى يوق، ئۇ زىنىڭ
بىرىنى تۇرۇپ مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن
بۇ خەلقلەرنىڭ تەلىۋى قانۇنى تەلەپ، ئازادلىق ھەرىكەت بولۇپ، ھېساپ-
لىنىدۇ... ئەگەر ئۇيغۇرىستاندا يەرلىك خەلق تەدرىجى، راستلا
قارشىلىق ھەرىكەت يۈز بەرگەن بولسا، دېمەك، يەرلىك خەلقنىڭ
مىللىي زۇلۇمغا چىدىمىغانلىقىدىن كېلىپ چىققان تەبىئىي ھەرىكەتتۇر.
ئۇ، ھەرگىزمۇ خىتاي ئېيتقاندەك «ئۇ. ئا. ت» نىڭ تەشەببۇسى
بىلەن يۈز بەرگەن ھەرىكەت ئەمەس. بىز بىلەن ھېچ مۇناسىۋىتى يوق.»
ھ. ۋاھىدى ئازاتىستاننىڭ خىتاي دۆلىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە
توختىلىپ، مۇنداق دېدى: – «خىتاي يېقىندىن بېرى ئېنىپ ئالىرايونغا
كۆپلەپ ئادەم كىرگۈزۈپ، قازاقىستاننىڭ ئەدلىيىگە سىڭىپ كىرىۋاتىدۇ.
ئۇنىڭ ئاتۇم سىناق قىلىشىغا ئامما سالار بار... ئېنىپ ئالىرايون (ئۇيغۇرىستان)
بىلەن قازاقىستاننىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت ۋە ئۇقۇتچىلىق بىرىش-
كېلىشلىرى قىلىشى – ھەر ئىككى تەرەپ ئۈچۈن پايدىلىق. تۈركىي تىللىق خەلق-
لەر ئۈچۈن پايدىلىق ئىدى. لېكىن خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ ئالاقىلەرنى چەكلەش
ھالىدا ئىزچىل ئۆزگەرتمەكتە»

ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى يەنە:
– «ئۇ. ئا. ت. خىتايدىن مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىۋاتقان تەشكىلات،
ئىچكى موڭغۇلىيە ۋە تىبەتلىكلەر بىلەن، شۇنىڭدەك ئۇيغۇرىستاندىكى
تۈركىي تىللىق قېرىنداش خەلقلەر بىلەن مۇناسىۋەت باغلىغانلىقىنى ئېيتتى.
«بۇ تەشكىلات يېڭى ۋە كىچىك بولسىمۇ قارىماي، چوڭ ئىشلارنى قىلىش
قولىدىن كېلىدۇ» – دېدى. ئۇ. ئۇ يەنە ئىشەنچلىك ھالدا:
– «ھازىرقى خىتاي تۈزۈمى چوقۇم پارچىلىنىپ كېتىدۇ. ئۇيغۇرىستان
چوقۇم مۇستەقىل بولىدۇ. بۇنى ئېنىق، ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئەنە شۇ ھالدا
ئۈچۈنچى كۈرەشلىمىز» – دېدى. ئۇ يەنە:
– «خىتاي، ھازىر ھەرىكەتتە تەشكىلات ھاكىمىيەت چۈشكۈلۈپ، ئۆلكىلەر
ئايرىم – ئايرىم ھاكىمىيەتلەرگە بۆلۈنۈپ كېتىدۇ – دېمەك ئەمەسمەكتە.
ھەقىقەتەن، خىتايدىكى ئىقتىسادى تەرەققى قىلغان ئۆلكىلەر مۇستەقىل
بولۇپ كېتىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۇ، بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنى قاتتىق
ئەنسىرەتمەكتە» – دېدى.

«JANIS DEFENGE WEEKLY» گېزىتىنىڭ 1993- يىل 9- ئۆكتەبىر سانىدىن
ئېلىندى. قىسقارتىپ تەرجىمە قىلىندى.
(مۇشۇ ماتېرىيال 1993- يىلى 25- ئۆكتەبىردىكى «bbS» ئاڭلىتىشىنىڭ
تىلىدا بىرى ئارقىلىق پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىلغان)

***

خىتاي ئىمپېرىيەسى ئىككىلەنمەكتە

ئۇيغۇرىستان مىللىي كۈرەش ئىشلىرى بىلەن خىتاي رەھبەرلىرى بەتمۇ-
بەت ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى «ئۇيغۇرىستاننى ئازات قىلىش
فىرقىسى» دەپ ئاتايدۇ. بۇ نامى ھەقىقەتەن، بىر ئاز غۇچچىدۇ. بىراق،
ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى قىرغىز بولۇپ، پارتىزان ھەرىكىتى قىلىشقا قارىغاندا،
ئوتتۇرا شەرق تارىخىي ئىنقىلاپتا كۆپرەك ئەھمىيەت بەرمەكتە.
ئۇلار 70 ياشلىق رەھبىرى ھاشىر ۋاھىدىنىڭ ئۆيىدە، چوڭ ئىپەر-
ئۇرۇسلارنىڭ ئەترىپىغا ئولتۇرۇپ، ئانا زېمىنىدا 40 يىلنىڭ ئالدىدا يۈز بەر-
گەن ۋاقىئەلەرنى ئەسلىشىپ، مۇلاھىزە قىلىپ، تارىخنىڭ تەجرىبە-ساۋاق-
لىرىدىن خۇلاسە چىقىرىشماقتا.

ئۇيغۇرلار – تۈركىي تىللىق مۇسۇلمان خەلق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار
ھەمىشە موسكۋا – بېيجىڭ ئىمپېرىيەلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سىياسەت ئويۇن-
لىرىنىڭ قۇربانى بولۇپ كەلگەن. ئۇچىمىلاشقا، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە: 1949-
يىلى 27- ئاۋغۇست كۈنى بېيجىڭغا ئۇچقان ئايروپىلان راستلا ئاتانىس-
تۇرۇپ بولغانمۇ، يوقمۇ؟ بىزنىڭ دۆلىتىمىز ئۆلگەنمۇ يا ئۇنى ئۆلتۈر-
گەنمۇ؟ – موسكۋالارنىڭ ھەقىقەتىنى بىلىشىمىز كېرەك! – دېگەن ئىدىيە تورغان ئالغان،
بۇلارنىڭ ھەممىسى – بولۇپ ئۆتكەن ھەقىقىي تارىخ ئىدى. ئۆلمىگەن رەھ-
بەرلەرنىڭ جىم – جىتلىقىدىن كېيىن، مەركىزىي ئاسىيادا يۈز بەرگەن بۇ –
تۇتامىلىق ۋاقىئەلەرنىڭ سىرىنى بىلىدىغان ياڭغۇز تۇغۇچى تېپىلىپ قالدى:
«ھېچقانداق ئايروپىلان ھالاكىتى بولمىغان. ھەتتا ئۇلار ئايروپىلاندا
بېيجىڭغا قاراپ ئۇچمىغان. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىرى
موسكۋادا ئۆلتۈرۈلگەن، ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى بولسا، يىگانە ئېنىقلانغان
ئۆلگەندىن ئاتىنى بىلگەن (ھازىرقى قازاقىستاندىكى بىر جاي) غا ئاتالغان!».
ھ. ۋاھىدى بۇ كىشىلەرنىڭ ھاكىمجان ياروۋ بىلەن بولغان سۆھبىتىنىڭ
كاسسېتىغا يېزىۋېلىنغان ئېتىراپلىرىنى ئاڭلاتتى، – دەيدۇ. يەنى
شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرىنى، تىرىك ۋاقتىدا ئەڭ ئاخىرقى
كۆرگۈچى، ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە ئاتا شىمونىك بىردىن بىر ئىرىكلىك شاھىد.
ئۇنىڭ كېيىن بەرگەن مەلۇماتلىرى بىلەن ئىسپاتلايدۇ، بۇ شاھىت – ئەينى
يىللاردا شەرقىي تۈركىستاندا دوختۇر بولۇپ ئىشلىگەن سابىق ۋىراچ،
سوۋېت ئاگېنتى – ھاكىمجان ياروۋ دۇر. ئۇ، شەرقىي تۈركىستان
رەھبەرلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بولسىمۇ،
قىرغىزىستان «ن. ك. ۋ. د» رەھبەرلىرى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇق بەرگەن
ۋاقىتتا كېيىتلىرى بىلەن، شەرقىي تۈركىستان رەھبەرلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدە
ئەھمىيىتى ئىشەندى ۋە ئىشەندۈرەندۇ!

شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى يوقىتىلغاندىن كۆپ يىللار بولدى. بىراق،
تارىخىي ۋاقىئەنى ئىنقىلاپ ئۆگىنىش ئەندىلا باشلىنىۋاتىدۇ. ھازىر
ئېرىشكەن ئىشەنچلىك پاكىتلار تارىخىي ۋاقىئەنىڭ سىرلىق ئىشلىرىنى
جاۋاپ ئىپچىدا ئىمكانىيەت يارىتتى. ھاشىر ۋاھىدى ھاكىمجان ياروۋنى
تىلغا كەلتۈرۈشى – بۇ ھەمە سىرنى ھەل قىلىشقا يار دەم بەردى. ئۇنداق
قىلىپ، بۇ يوشۇرۇن قاتىللىقنىڭ سىرى ئەمدى – ئاستا ئېچىلىشقا باشلىدى.
ئۇ تەمۇشتەكى سىرنى سورىماسلىق، دېمەسلىك ئۈچۈن شۇ سوۋېت ئىشپىيو-
نىدىن قورقىدىغان دەۋر ئالەمەت ئەندى ئۆتكەندى. شۇ ئىلاشتا
ئاشكارە بولغان ھەقىقەتنى قاتتىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپ تۇرۇپ
دۇنياغا ئىلان قىلىمىزكە ئېيتىدىغان ۋاقىت يەتتى!
ھ. ۋاھىدى ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى يېشىلمىگەن سوئاللارغا ھېچبول-
مىغاندا شۇ سوئاللارنىڭ بىر قىسمىغا جاۋاپ تېپىپ ۋە ئۇنى ئاشكارە قىلىشقا تەييار.
«بۇ غەرەزلىك قاتىللىقنىڭ سىرىنى ئۆزىمىز يىللار يوشۇرۇپ يەلگەن،
دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ئاخىرقى ئىمپېرىيەنىڭ مەركىزى – بېيجىڭ
بۇ سىرنى ئېچىپ بېرىشكە تىز ئاردا قەدەم تاشلامدۇ – يوقمۇ؟ ئەگەر خىتاي
ئىمپېرىيەسى بۇ قەدەمنى باسمىسا، شەرقىي تۈركىستان رەھبەرلىرى ئۆلتۈرۈ-
لۈشتىن 4 كۈن بۇرۇن، ئىشنى ئاڭا ئاڭلىتىپ ئالدىراپ، ئۇلارنى «ئۆلدى»
دەپ ئېلان قىلغان ھاكىمىيەتنىڭ ئارقىلىق ماۋزىدۇڭنىڭ ئەرۋاھى دىنىسىنى چاقىرىمىز»،
دەيدۇ ھ. ۋاھىدى. ئۇ ئۆزى ۋە تىندىن ئايرىلىپ 37 يىلدىن بېرى قازاقىستاندا
ياشاۋاتقان بۇ كىشى يەنە: – «بىزنىڭ نە بىرىمىز ئۆزگىرى. سوۋېت ئوتتۇ-
رىسى ئاسىياسى نېمە بولغانلىقىنى بىزنىڭ خەلقىمىز كۆردى ۋە كۆرۈۋاتىدۇ...
ماۋزېدۇڭچىلار بىزنى ئالداپ، ۋەتىنىمىزنى ئوغۇرلاپ ۋالدى... بىزنىڭ ياشلىرىمىز
ھەرىكەتلىنىشكە تەييار، بىراق، ھەرىكەت ئۈچۈن تۇنجى ئىلگىرى ياشلىرىمىزغا
ئۆز ۋەتىنىنىڭ تارىخىنى ياخشىلاپ ئۆگىتىپ بېرىشىمىز كېرەك!» دەيدۇ. ئۇ.
– «ئەڭ يېقىنقى تارىخ شۇكى: 1944- يىلى بىز ئىنقىلاپ قىلىپ، شەرقىي
تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇردۇق. ئۆزىمىزنىڭ 40 مىڭ كىشىلىك
ئارمىيىمىز بار ئىدى. ئۆزىمىزنىڭ ئاخچىمىز (ۋاليۇتىمىز) ھەم ئۆزىمىزنىڭ
باجخانىمىز بولغان قىسقىسى، مۇستەقىللىقنىڭ نىشانى بولغان ھەممە نەرسىمىز
بار ئىدى... ستالىن، ئەسلىدە ئىسلامنىڭ دوستى بولمىسىمۇ بىزنىڭ شەرقىي
تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشىمىزنى ۋاقتىنچە رىغبەتلەندۈرگەن ئىدى.
چۈنكى ئۇ، جىياڭ كەيشىنىڭ ئىزغىشىدىن ئاغدۇرۇپ، موسكۋانىڭ مەنپ-
ئەتىنى قوغداش ئىشىمىزنى خالىغان ئىدى. بىراق 1949- يىلى ھەممە نەرسە
ئۆزگىرىپ كەتتى. ستالىن خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ بېيجىڭدىكى غەلىبىسىنى
كۆرگەندىن كېيىن، شەرقتە قارا تەمالىنى ئىگىلەرگە قارىشىنى ئۆزگەرتتى.
شەرقىي تۈركىستانغا باغلىق ھەممە نەرسىلەر تامام بولدى!
بىراق، شۇ چاغدا ھەل بولمىغان مەسىلە كېلىپ چىقتى. يەنى شەرقىي
تۈركىستاننىڭ رەھبىرى خىتايغا تەسلىم بولۇشتىن باش تارتتى!
ماۋزېدۇڭ ئۇلارنى بېيجىڭغا تەكلىپ قىلغان ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ
مەركىزى غۇلجىدىن، خۇددى قازاقىستاننىڭ مەركىزى ئالمۇتىغا قاراپ يولغا
چىقتى.... ئۇلار غۇلجىدا ئاخىرقى قېتىم كۆرگەن ۋاھىدوۋ: – «ستالىن
بىزنى ئوتتۇپ بەردى!» – دەيدۇ.
... ياشلىقىنى ئۆزىنىڭ ئەللىكىنىڭ خىزمىتىگە بېغىشلىغان، ئەمگەك سىڭدۈرگەن
بولسىمۇ، كېيىن ۋەتىنىدىن قوغلىنىپ، قازاقىستاندىن پانا تاپقان ھ. ۋاھىدوۋ،
ي. موخلىسوۋ ۋە باشقا ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ ھەممىسى: – «ستالىن بىزنى
خىتايغا سېتىۋەتتى. بىزگە خاس نەرسىلەرنى قايتۇرۇپ ئالدىغان ۋاقىت يەتتى!»،
دېگەن ئورتاق پىكىردە. ئۇلار مۇھىمچىتاپان ئىساما ليۈت باجخانىسى، بولمىغان ئىلمىغا
كىرىدۇ. ستالىن بىلەن ماۋزېدۇڭ، شەرقىي تۈركىستان ئۇلار بىلەن بىللە ياشىنى
خالىدى. دېمەك، مەخسەت چۈشىنىشلىك!
«... شەرقىي تۈركىستاننىڭ رەھبەرلىرى ئالمۇتىغا كەلگەندە، – ھازىرلا بېيجىڭغا
قاراپ ئۇچىمىز – دەپ ئۇيلىغان ئىدى. بىراق، ۋەكىللەرنى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ
چىنۇۋنىكلىرى بىلەن ماۋزېدۇڭ ۋەكىلى كۈتىۋالدى. ئاخىرقى سۆھبەت باشلاندى.
شەرقىي تۈركىستاننىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى ئۆز ۋەتىنىنىڭ
ئىگىلىك موقۇقىنى خىتايغا تەقدىم قىلىشىغا بىرىش تەكلىۋىنى رەت قىلدى!
ئۇ قەلادىشتا بۇ ئۇچرىشىش ئۇززاققا سوزۇلماي، تىزلا ئاياغلاشتى!» – دەپ
ئەسلەيدۇ، ھاكىمجان ياروۋ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بېيجىڭغا
ئەمەس موسكۋاغا يولغا سېلىندى. چۈنكى، موسكۋادا ۋەكىللەرنى
بېيجىڭنىڭ تەلەپلىرىگە ماقۇل كەلتۈرۈش ئاسان – دەپ قارىغان كېرەك.
ۋەكىللەر ئايروپىلان ھالاكىتى بىلەن ئۆلدىمۇ، ياكى موسكۋادا ئۆلتۈرۈلدىمۇ؟
بۇنىڭ پەرقى يوق. بەربىر نەتىجە بىرلا: ئۇلار قەستەن يوقىتىلدى!
رەھبەرلەرنىڭ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن بارى – يوقى 6 ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن
خىتاي ئەۋلەت ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرى ئۇيغۇرلار ۋەتىنىگە (شىنجاڭغا)
بىمالال كىرىپ ئورۇنلاشتى. دېمەك، بۇ ئۇيغۇرلار رەھبەرلىرىنىڭ رازىلىقىسىز
بولغان ئىنۋازىيە، باستۇرۇنچىلىق ھەرىكەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ!
– «بىزگە مۇستەقىللىقىمىزنى تىكلەش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان ۋاقىت
يېتىپ كەلدى... بىزنىڭ ھەقىقىتىمىز – تارىخىي ۋەتىنىمىز خىتاي
باستۇرۇنچىلىرىدىن ئازات قىلىنىدۇر!» – دەيدۇ ۋاھىدوۋ جانابلىرى.

ئەنگلىيەدە چىقىدىغان «Джоінс Дефенсе» ھەپتىلىگىنىڭ
1993- يىل 9- ئۆكتەبىردە چىققان سانىدىن دوستىم ئەزىز ئوغلى
تەرجىمىسى.

***

خىتايدىكى مۇسۇلمانلار مۇستەقىللىك ئۈچۈن كۈرەشتە

خىتاينىڭ غەربىي شىمال رېگىئوننىڭ باشلىقى، شىنجاڭدا يۈز بېرىۋاتقان
بۆلگۈنچىلىك – پارتلاشلارنىڭ باۋاقىدەرلىگى مۇسۇلمان بۆلگۈنچىلەرگە ئارتىدۇ.
شىنجاڭ تېلېۋىزىيەسىنىڭ كۆرسىتىشىدە، بۇ دايون ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى
تۆمۈر داۋامەت، ئۆزىنىڭ نۇتقىدا:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

«چېگرانىڭ سىرتىدىكى ۋە ئىچىدىكى دۈشمەنلەر قارشىلىقنى بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەت بىلەن باشلىدى» - دەپ سۆزلىدى.

شىنجاڭ خەلقى ئاساسەن، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك ۋە تاجىكلاردىن ئىبارەت. بۇ خەلقلەر سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئوخشاش مىللەتلەر بىلەن مىللى ئۆرپ-ئادەت، مەدەنىيەت ۋە دىنى ئېتىقات جەھەتلەردە چوڭ ئوخشاشلىققا ئىگە. ئۇلار خىتاي مىللىتىدىن ئۆچمەن پەرقلىنىدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مىللى دۆلەتلەرنىڭ مۇستەقىللىق ئېلان قىلىشى، شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلارنى شەرقى تۈركىستان دۆلىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش يولىدىكى كۈرەشلىرىنى كۈچەيتىۋەتتى.

- «خەلقئارادىكى ئۆزگىرىشلەر ئەھۋالى شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە» - دېدى. جانابى تۆمۈر داۋامەت.

ئۆتكەن ئايدا شىنجاڭنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدە بومبا پارتلاش ۋەقەسى يۈز بەردى. بۇنىڭ جاۋابكارلىقىنى ... لېكىن ھېچبىر گۇرۇپپا ئۈستىگە ئالمىدى. بىراق، ھەممىسى «بىز مۇسۇلمانلار بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئىشى» دېيىشمەكتە.

بىزچە، موشۇ بومبىنىڭ پارتلىشى، خىتاينىڭ پارچىلىنىشىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن!

- «بىزدىكى بۇ پارتلاش، قازاقىستاندا ئۇيغۇرلارنىڭ مىللى ئازاتلىق تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن يۈز بەردى. يەنى ئۇلار:

- «خىتاي ھۆكۈمىتى 1949 - يىلى شەرقى تۈركىستان دۆلىتىنى يوقىتىۋەتتى» دەپ ئېيتقاندىن كېيىن يۈز بەردى. بۇ - ئىچكى-تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدۇ» - دېدى، جانابى تۆمۈر داۋامەت.

موشۇ ۋاقىتتىن كېيىن، بېيجىڭ مەركىزى ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل دۆلەتلەر بىلەن دىپلوماتىك ۋە ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى ئورنىتىپ، موشۇ ئەللەردە ھەرىكەت قىلىۋاتقان مىللى ئەشكىلاتلارنى خوشنىلىرىنىڭ قولى بىلەن يوقىتىش ھەرىكىتىنى باشلاۋەتتى!

ئەنگلىيەدە چىقىدىغان گېزىت ئۆز مۇخبىرى- Carrie Gracie نىڭ بېيجىڭدىن ئەۋەتكەن خەۋىرىگە ئاساسەن، موشۇ ماتېرىيالنى ئېلان قىلغان.

- ئەنگلىزچىدىن: دانىيار ئامان تەرجىمىسى.

***

ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى مەركىزى كومىتېتىنىڭ باياناتى

ئالمۇتىدا چىقىدىغان «ئازىيا» گېزىتىنىڭ بۇ يىلقى 22 - سانىدا: «خىتاينىڭ قازاقىستاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى: «بىز شۇنى دېگۈمىز بار: قازاقىستان ھۆكۈمىتىگە نوتا تاپشۇردۇق؛ قازاقىستاندا قۇرۇلۇپ ھەرىكەت قىلىۋاتقان شەرقى تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيىتىنى توختىتىشنى تەلەپ قىلغانلىقىنى، قازاقىستان ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر مىنىستىرلىكى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق جاۋاب بەرگەنلىكى توغرىلىق خەۋەر بەرگەن ئىدى.

ئەنگلىيەدە چىقىدىغان: «JAHIS DEFENGE WEEKLY»

گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە: «خىتاي ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى خىتايدىن ئايرىپ، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان سىياسى تەشكىلاتلارنىڭ ھەرىكىتىگە يول قويماسلىقنى تەلەپ قىلىپ، قازاقىستان ھۆكۈمىتىگە نارازىلىق ئېلان قىلغان!»

ئەنگلىيەدە چىققان يەنە بىر گېزىت بولسا: - «بېيجىڭ مەركىزى ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل دۆلەتلەر بىلەن دىپلوماتىك ۋە ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى ئورنىتىپ، موشۇ ئەللەردە ھەرىكەت قىلىۋاتقان مىللى ئەشكىلاتلارنى خوشنىلىرىنىڭ قولى بىلەن يوقىتىش ھەرىكىتىنى باشلاۋەتتى!» - دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. بۇلارنىڭ سىرتىدا يەنە، بىزنىڭ ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن خەۋەر ئېلىشىمىزچە: بۇ يىل ئۆكتەبىردە خىتاي خەلق رېسپۇبلىكىسىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋە قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئەلچىلىرىنى چاقىرتىپ:

- «سىلەر ئۆز دۆلەتلىرىڭلاردا جۇڭگونىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى بۆلۈۋېلىپ، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان سىياسى تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا يول قويۇۋاتىسىلەر. بۇ، بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا ئارىلاشقانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەشۇ تەشكىلاتلارنى دەرھال تارقىتىپ، پائالىيىتىنى توختىتىشلارنى تەلەپ قىلىمىز!» - دېگەن.

ئەلچىلەر بولسا:

- «بىزنىڭ دۆلىتىمىز دېموكراتىك دۆلەت. بىزنىڭ كونستىتۇتسىيىمىز بويىچە، پۇقرالارنىڭ ھەر خىل تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش ۋە پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئەركىنلىكى بار. ئەشۇ ئەركىنلىك ھوقۇقىدىن پايدىلانغان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پۇقرالىرىمىز ئۆز تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. بىراق، بىزنىڭ ھۆكۈمىتىمىز بۇ تەشكىلاتلارنى دۆلەت تىزىملىكىگە ئالمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھۆكۈمەتنىڭ مۇنداق سۈرتى يوق!» - دەپ جاۋاپ بەرگەن. ئەشۇ چاغدا خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئاغامىلاندۇرغان كەلەپ پۇزىدا:

- «ئەگەر ئۇلارنى سىلەر توختاتمىساڭلار، بىز ئۆزىمىز چارە كۆرۈپ توختىتىمىز!» - دەپ دوق پوپوزا قىلغان!

ئۇ قورۇقلىغۇنى بىلەن، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ، بىز يەرلىكتىكى ئەدەبىي تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيىتىدىن قورقۇپ، خاتىرجەمسىزلىنىۋاتقانلىقىنى، بۇ تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيىتىنى توختىتىش ئۈچۈن ھاركۈچى بىلەن كۆرىشىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. موشۇ مۇناسىۋەت بىلەن، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى مەركىزى كومىتېتى تۆۋەندىكى باياناتنى ئېلان قىلىدۇ:

1- ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاننى 1759 - يىلى مەنچىڭ خاندانلىقى زورلۇق قورال بىلەن بېسىۋالغان، مىللى مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلىپ، مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرغان ئىدى. ھازىرقى خىتاي ھۆكۈمىتى مەنچىڭ ئىمپېرىيىسىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك، مىللى زۇلۇم سىياسىتىگە تولۇق ۋارىسلىق قىلدى. ئۆز مىللىتىمىزنىڭ مىللى ۋە ئىنسانى ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىۋاتىدۇ. بۇ بولسا، خەلقئارا قانۇنلارغا، ب. م. ت «1948» - يىلى ئېلان قىلغان ئىنسان ھوقۇقى توغرىسىدىكى دېكلاراتسىيەنىڭ روھىغا، «ب. م. ت» 1991 - يىلى قوبۇل قىلغان مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ھوقۇقى توغرىسىدىكى قارارىنىڭ تەلەپلىرىگە زىت كېلىدۇ:

بىزنىڭ ئۇيغۇرىمىز تۇرىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ كونستىتۇتسىيىسىگە مۇۋاپىق، ۋەتىنىمىزدە تەشكىلات قۇرۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىكى، مىللىتىمىزنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن، قانۇنلۇق يول بىلەن سىياسى كۈرەش قىلىۋاتىمىز بولسا، ئۆزىمىزنىڭ قانۇنى ھوقۇقىمىز بولۇپ، خەلقئارا قانۇنلارغا، «ب. م. ت» نىڭ ئۇقۇقلىرىدا زىكىر قىلىنغان دېكلاراتسىيەسىنىڭ روھىغا تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ پائالىيىتىنى توختىتىشنى تەلەپ قىلىشى- قانۇنسىز، يولسىز تەلەپ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

2- قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتى- مۇستەقىل سوۋېرېن دۆلەتلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ موشۇنداق قانۇنسىز، يولسىز تەلەپنى قايتا- قايتا قويۇپ بېسىم ئىشلىتىشى، پوپوزا قىلىشى- بۇ دۆلەتلەرنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا قوپال ئارىلاشقانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ زورىۋانلىق مەيدىسىنى قەتئىي ئەيىبلەيمىز!

3- خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى: - «ئەگەر سىلەر توختاتمىساڭلار، بىز ئۆزىمىز چارە كۆرۈپ، توختىتىمىز!» - دەپ، دوق قىلىش ئارقىلىق، ياشى، مۇستەقىل دۆلەتلەرگە بېسىم ئىشلىتىش بىلەن بىللە، موشۇ دۆلەتنىڭ پۇقرالىرىغا تېررورلۇق ھەرىكەت قوللىنىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ، پوپوزا قىلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ۋەتىنىمىزدە كېچە بولغان ئازاتلىق ھەرىكىتىنى قانۇنىي ئىشلىتىۋاتقان بولۇۋاتىدۇ!

بىز، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ رەھبەرلىرىگە، ئادەتتىكى ئەزالىرىغا تېررورلۇق قىلماقچى بولغان جىنايى نىيىتىنى قەتئىي ئەيىبلەيمىز ھەم پۈتۈن دۇنيا ئالدىدا پاش قىلىمىز!

خىتاي باسقۇنچىلىرى مىللىتىمىزنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىپ، مىللەت سۈپىتىدە يوقاتماقچى، ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاننى ئۆزىنىڭ يېڭى قىلىۋالماقچى، ئاتوم- يادرو سىناقلىرىنى توختاتمىسىز ئېلىپ بارماقچى. بىزنىڭ تەشكىلاتىمىز خىتاينىڭ موشۇ قەستىگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى ئۈچۈن ئۇنى يوقاتماقچى بولۇۋاتىدۇ.

بىز كۆپ ئىشىنىمىزكى، خىتاينىڭ بۇ بىر زورىۋانلىق سىياسەتلىرى چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ!

ئەگەر تەشكىلاتىمىزنىڭ رەھبەرلىرى ۋە باشقا ئەزالىرى بىرەر زىيانكەشلىككە ئۇچرايدىغان بولسا، خىتاي ھۆكۈمىتى جىنايى جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. گەرچە ئەتراپتا قانۇن ئالدىدا جاۋابكارلىقتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ!

بىز ئۆزىمىز ياشاۋاتقان دۆلەتلەردىكى، باشقا دېموكراتىك ئەللەردىكى ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش تەشكىلاتلىرىغا، ب. د. ت. ۋە «ي. ئ. ت» نىڭ ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش كومىتېتلىرىغا خىتاينىڭ قىلماقچى بولغان جىنايىتى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىمىز. ئۇنىڭ ئازاتلىق قولىنى تۇتۇۋېلىش ئىلتىماسى بىلەن مۇراجىئەت قىلىمىز.

ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى مەركىزى كومىتېتى

1993 - يىل 7 - نويابىر. ئالمۇتا.

***

قوللاپ قۇۋۋەتلەيمىز

قازاقىستان ھۆكۈمىتى بۇ يىل 15 - نويابىردىن ئېتىۋارەن، جۇمھۇرىيەت تېررىتورىيىسىدە، ئۆزىنىڭ مىللى ۋالىيۇتىسى- تەڭگىنى كۈچىگە كىرگۈزدى. دۆلەتلىك تەڭگىگە ئالماشتۇرۇش كامپانىيىسى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. شۇنداق قىلىپ، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئۆزىنىڭ مىللى ۋالىيۇتىسىغا ئىگە بولدى؛ ۋالىيۇتا مەھكىمە روسىيىگە بېقىندىلىقتىن قۇتۇلدى. بۇ، ياش جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىقتىسادىي مۇستەقىللىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى مۇھىم قەدەم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

موشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز- قازاقىستاندا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار قېرىنداش قازاق خەلقىنى، ئۇنىڭ ھۆكۈمىتىنى چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز.

بىز ئۈلگۈ بېشىمىزدىن كەچۈرگەن تەجرىبىمىز ئارقىلىق شۇنى ئوبدان بىلىمىزكى، بۇ چارە قازاقىستان خەلقىگە توق تۇرمۇش، پاراۋان ھايات ۋە ئىقتىسادىي گۈللىنىش ئېلىپ كېلىدۇ. بىز مۇستەقىل ياشىغان 1944 - 1949 - يىللاردا شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ ماكىيەت ئورگانلىرىنى قۇرۇپ، مىللى ئارمىيىنى تەشكىل قىلىپ، مىللى پۇل ئىشلىتىش بىلەن بىللە، دۆلەتنىڭ مالىيە سىستېمىسى ئوڭۇشلۇق قۇرۇپ چىققان ئىدى؛ يەنى شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللى پۇلى، ئۇنىڭ مىللى ئەلچىسى، بەلگىسى بار ئىدى. ئاشۇ چاغدا ۋە باشقا مۇئەسسەسەلىرى بولغان ئىدى. شۇ ئاساستا بىزنىڭ خەلقلىرىمىز توق، پاراۋان، ئەركىن ۋە خاتىرجەم ھايات كەچۈرگەن ئىدى.

بۈگۈنكى كۈندە قازاقىستان ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ مىللى ۋالىيۇتىسىنى جارى قىلدى. ئۇ ئىقتىسادىي مۇستەقىللىك ئارقىلىق سىياسى مۇستەقىللىكنى مۇستەھكەملەشكە كىرىشتى. قازاقىستان پەرەڭى بىزنى باشلىغان بۇ يول قازاقىستان خەلقىگە پاراۋانلىق، ئەركىنلىك، ئازاتلىق ۋە ئىقتىسادىي گۈللىنىش ئېلىپ كېلىدىغانلىقىدا شەك-شۈبھە يوق،

ھ. زاھىدى

- ئۇ. ئا. ت مەركىزى كومىتېت رەئىسى. 1993 - يىل 20 - نويابىر.

ئەرەبىستاندىن كەلگەن ۋەتەنپەرۋەرلىرىمىزنىڭ ئالمۇتىدىكى زىيارىتى

سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ۋەتەنداشلىرىمىز ئۆز-لىرى يەت ئەلدە مۇساپىر بولۇپ ياشاۋاتسىمۇ، تۇغۇلغان ئانا ۋەتىنى، ئانىجان خەلقىنى ھېچقاچان ئەستىن چىقارمىدى. ئۇلار ئۆز خەلقىگە بىگە-يەكسىز ساداقىتى، ۋەتەنگە دېگەن ئوتلۇق مۇھەببىتى بىلەن ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا ئىجتىھاد قىلىپ، كۆپ ژىللاردىن بېرى ئالىجاناپ ئىش-لارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇلار بىلەن ژىللار بۇرۇنلا، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىكى ۋەتەن-داشلىرىنىڭ بېشىنى قوشۇپ، «ھەمشەھەرلەر جەمئىيىتى»نى قۇرۇپ چىققان ئىدى. مۇشۇ جەمئىيەت ئارقىلىق، خەلقىمىزنىڭ مىللىي ئەنئە-نە ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرىنى ساقلاش، مەدەنىيەتنى تەرەققى قىلدۇرۇش، ياشلارنى ئوقۇتۇپ، ئىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈش، ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى ۋە مەدەنىيىتىنى يەرلىك ئەرەب خەلقىگە تونۇشتۇرۇش، ۋەتەندىن كەلگەن زىيارەتچىلەرگە ياردەم قىلىش، ھالسىز ۋە ئىگىسىز قالغانلارغا خەير-ساخاۋەت ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى ۋەتەنگە ۋە ئانىسىغا قوزغاپ، دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ تەقدىرىگە جەلپ قىلدى. بۇ يولدا نۇرغۇن ئەجر قىلدى.

چەتئەللەردىكى، بولۇپمۇ تۈركىيەدىكى ۋەتەنداشلار بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ئۇلارنىڭ ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدىكى كۈرەش-لىرىنى مالىيە جەھەتتىن تەمىنلەپ كەلدى. نەتىجىدە، ئىستانبۇل شەھىرىدە ۋەتەن ئىستىقلالىنى نىشان قىلغان گېزىت-ژۇرناللار نەشر قىلىنىپ، پۈتۈن دۇنياغا تارقىلىپ كەلمەكتە. ئۆتكەن ژىلى دېكابىردا، ئىستانبۇل شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى»نى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا مەبلەغ بىلەن [illegible]

ئەنە شۇ ۋەتەنپەرۋەر زىيالىلىرىمىزنىڭ ۋەكىللىرى: مۇسىيدىن قارىم ئىبلامى، ئابدۇقادىرھاجىم ئىبراھىمى، ئابدۇقادىرھاجىم ئەھمەدىي، مۇھەممەتقاسىم ئەپەندى ۋە ئابدۇغوپۇرھاجىلاردىن ئىبارەت 5 كىشى يېقىندا قازاقىستان، قىرغىزىستانلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ۋەتەنداشلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈش، بۇ ئەللەردە قۇرۇلۇپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ۋەتەنپەرۋەر تەشكىلاتلار بىلەن جەمئىيەتلەرنىڭ ئىشلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇش مەقسىتىدە، بۇ ژىل ماي ئېيىدا ئالمۇتىغا كەلدى. ئالمۇتا ۋە بىشكەك شەھەر-لىرىدە زىيارەتتە بولۇشتى.

مېھمانلار ئالمۇتىدىكى زىيارىتى جەريانىدا، ئالدى بىلەن قازاقىستان [illegible] ھۆكۈمەتنىڭ مېھمانلىرى سۈپىتىدە [illegible]

[illegible]

بىلەن ئۇچرىشىپ، سۆھبەتلەشتى، كەڭتاشا پىكىر ئالماشتى. شۇ قۇرۇلۇ-پىشقەدەم زىيالىلار [illegible] بىلەن ئۇچرىشىپ [illegible] پىكىر ئالماشتۇرۇشتى.

مېھمانلار ۋاقىت چىقىرىپ، ئالمۇتىدىكى ئۇيغۇر تىياتىرى، [illegible] ئۇيغۇر ئاۋازى، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى، [illegible] قازاقىستان [illegible] ئۇيغۇرشۇناسلىق بۆلۈمى، [illegible] ئۇلارنىڭ پائالىيىتى بىلەن تونۇشتى. [illegible] مەسچىتلىرىگە باردى. [illegible] مەسچىتتە جۈمە نامىزىدا بولۇپ، جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتى. مەسچىتلەرگە ئىئانە ياردەم بەردى.

مېھمانلار زىيارەتنىڭ ئاساسىي قىسمى ئالمۇتىدىكى ۋەتەنپەرۋەر تەشكىلاتلار ۋە جەمئىيەتلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ پائالىيىتى بىلەن تونۇشۇشقا ئاجرىتىلدى. ئۇلار: «ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتى»، «شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى»، «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەت تەلەپلىرى ئىتتىپاقى»، «ئۇيغۇرلارنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركىزى»، «ئالمۇتا شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزى» قاتارلىق تەشكىلات-جەمئىيەتلەرنىڭ باشلىقلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، كەڭتاشا سۆھبەتلەشتى. بۇ تەشكىلاتلارنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشتى. ھەر قايسىسىغا ئىقتىسادىي تەرەپتىن ياردەم بەردى. ئۇلار مۇسىبىي، مۇشۇ تونۇشۇش ئارقىلىق ھەقىقىي ئىتتىپاقلىقنى دوستانە ئىجابىي ئالدى!

مېھمانلار مۇشۇ ھەممە تەشكىلاتلار بىلەن تونۇشۇپ چىققاندىن كېيىن، ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ پروگراممىسى ۋە ئىش-پائالىيىتى توغرا ئىكەنلىكىگە مۇۋاپىق تاپقانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئۇلارنى ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدىكى ئالىجاناپ ئىشلىرىنى قوللىدى. مۇشۇ ئالىجاناپ ئىشتا ئۇلار «ئىتتىپاقلاشقان قوللاپ، ماددىي جەھەتتىن ئۆزئارا ياردەم بېرىشتى (ھىممەت)» دېدى. ئەرەبىستاندا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، بىز ئىمكانىيەت ۋە ئىشلەرنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ بەرىدۇ. شۇ ئارقىلىق بىزنىڭ ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدىكى كۈرىشىمىز ۋە قوزغىلىشى ئاستا ئىلگىرىلەيدۇ. بىز پۈتۈن ئۇيغۇر خەلقىنى ئامەدىن بىز قىلغان ئىشلارنى قوللاپ، ئەڭ تەزلىكتە ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدىكى ئۇرۇشقا تەييار تۇرۇشقا ئۈندەيمىز. ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن خالىس ياردىمىنى ئايىمايدۇ-دەپ ئىشىنىمىز!

ئا. ئىبراھىمى.

ئادرېسىمىز: ئالمۇتا شەھىرى، ئابزوۋ كوچىسى 122 - ئۆي 1 - كۋارتىرا

خەلقارا خەۋەرلەر

«ئازات» رادىئوسى 22-ئۆكتەبىر خەۋىرى:

ئا. ق. ش. نىڭ دۆلەت كاتىپى خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرىغا تۆۋەن-دىكىلەرنى خەۋەر قىلدى:

«خىتاي ھۆكۈمىتى ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشنى دەرھال توختاتمىسا، يېقىن ئارىدا ياخشىلىنىش بولمىسا، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى سودا ساھەسىدە خىتايغا بېرىۋاتقان يېڭىلىكنى ئېلىپ تاشلايدۇ.»

دۆلەت كاتىپى قويغان تەلەپلەرنىڭ ئىچىدە يەنە: تۈرمىدىكى مەھبۇس-لارنىڭ سانىنى ھېسابلاش؛ ھامىلدارلارنى ئابورت قىلدۇرۇپ، بالىسىنى ئېلىپ تاشلاش؛ ئامېرىكا رادىئوسىنىڭ خەۋەرلىرىنى ئاڭلاشقا مانلىق كەبى ئىنسان ھوقۇقىغا زىت كېلىدىغان چارىلارنى دەرھال توختىتىش تەلەپ قىلىنغان. ئەگەر توختاتمىسا، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى سودا ساھە-سىدە خىتايغا بېرىدىغان قولايلىقنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ.

بۇ، ئامېرىكا پرېزىدېنتى تەرىپىدىن ئىلگىرى ئېيتىلغان ئاگاھلاندۇ-رۇشنىڭ يەنە بىر قېتىم تەكرارلىنىشى ئاگاھلاندۇرۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

***

«ئازات» رادىئوسى 26-ئۆكتەبىر خەۋىرى:

ئۇرۇش ژىللىرى سوۋېت دۆلىتىنىڭ باشلىقى ستالىن: «نېمىس باسقۇنچ-چىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈردى!» دېگەن يالا بىلەن پۈتۈن قىرىم تاتار-لىرىنى ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىپ، زورلۇق بىلەن قازاقىستان، ئۆزبېكىستان يېرىگە سۈرگۈن قىلىپ، ھايدىۋەتكەنلىكى پۈتۈن دۇنياغا مەلۇم.

سوۋېت ئىمپېرىيەسى پارچىلانغاندىن كېيىن، بۇ خەلقنىڭ مىللىي شەنى ئاقلىنىپ، ئۆز ۋەتىنى - قىرىمغا قايتىپ بېرىپ ئولتۇراقلىشىش ھوقۇقى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن 250 مىڭ قىرىم تاتارلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئاتا ماكانىغا قايتىپ كېلىشتى. يەنە شۇنچىلىك سانىدىكى قىرىم تاتارلىرى ھازىرغىچە باشقا ئەللەردە مۇساپىر بولۇپ، تېنەپ-تەمتىرەپ يۈرۈشمەكتە.

ئاتا ماكانىغا قايتىپ كەلگەن تاتارلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ياخشىلانمايۋاتىدۇ. چۈنكى، «دۇنيانىڭ جەننىتى» دەپ نام ئالغان بۇ گۈزەل ماكاننى ئۆزلىرىنىڭ داچا-پاراغەت كۆرىدىغان ماكانىغا ئايلاندۇرۇۋالغان رۇسلار ۋە ئۇك-رائىن كوممۇنىستلىرى تېخىچە قىرىم تاتارلىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇقىنى قايتۇرۇپ بەرمەيۋاتىدۇ. شۇڭا، ئاتا ماكانىغا قايتىپ كەلگەن تاتارلار سىياسىي، ئىقتىسا-دىي، مەدەنىي ھوقۇقلىرىغا ئىگە بولالمايۋاتىدۇ.

دۇنيادىكى ئۇيغۇر [illegible] قىرىمنىڭ ئەسلى ئىگىسى بولغان تاتارلارنى [illegible]

[illegible]

باشقا قەۋملەرنىڭ ئاتا ماكانلىرىدىن ئۆز مۇستەقىل ئەللىرىگە قايتىپ كېلەلمەيۋاتقانلىقى ئېيتىلماقتا!

***

«ئازات» رادىئوسى 28-ئۆكتەبىر خەۋىرى:

قازاقىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ دەھبەرلىرى ۋە ئامېرىكىنىڭ ئىران پرېزىدېنتى ئەلچىسى رافسانجانى ئارقىلىق تېخىمۇ يېقىن قارىشى ئالدى. چۈنكى، رافسانجانى بۇ ئەللەرگە كەلگەندە تۈرلۈك ئاچچىق سۆزلەر ئېيتتى. يەنى: قازاقىستان، ئۆزبېكىستان ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىپ، دۇنيا بازىرىدا چەكلىمىلىك بولغان بۇ ئەللەرنىڭ تاشقى تىجارەتكە چىقىش يولى بەك قىيىن. بۇ يولسا، ئىران ئارقىلىق ئىز-چىل ئېچىلغان بازارغا ئېرىشىش مۇمكىنلىكىنى، دېڭىز يولى بىلەن دۇنياغا چىقىش ئىمكانىيىتى كەلگەندىن كېيىن تەكلىپ بولىدۇ.

رافسانجانىنىڭ 10 مىڭلىغان تۈركمەن خەلقى، ئۇلار نەق دۆلەت باشلىقىنى كۆرۈپ، ئاماننى ئەڭ يېڭىلىق ھالدا قارشى ئالدى.

رافسانجانىنىڭ زىيارىتىدىن ئەرەب ئەللىرىنىڭ كۆپلىگەن ئۆزگىرىش تەسىرلىرى قاتارىدا جەم تەشەببۇسلىرى، ئەمما ھەممە تەلەپلىرىنى قاتارى، روس پادىشالىرى دەۋرىدە جاھان قالدۇرۇپ، ئۇلارنى كۆزدىن يوقىتىپ تەكەن نەچچە مىليون قوشۇنلىرى بىلەن بىرلىشىپ ئاللىقاچان باشلانغان ئاسىيا ئۈستىدىكى ئۆزلۈك ئۈستىدە راپسانجانى ئەرەب تەستانى دەھبەرلىكىگە، ئەزەربەيجان بولغان تىجارەت ئىشلىرىنى تاشلاپ، مۇسۇلمان ئەللىرى چارە كۆرۈش ئۈچۈن يول ئاچالماي قالدى.

مۇشۇنداق بىر ۋاقىتتا، قازاقىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ ئۆز مەنپەئىتى نوقتىسىدىن ئىقتىسادىي ئالاقە قىلىپ كەلگەن تۈركىيە ھۆكۈمىتى ئۆز مەۋقەسىنى قايتىدىن قاراشقا مەجبۇر بولماقتا.

***

خەۋەرلەندۈرۈش

«ئۇيغۇرىستان» گېزىتىمىز ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر قاتار ۋە روس تىلىدا چىقىشقا باشلىدى. گېزىتىمىز ئۆز ئەزالىرىمىزنى تەربىيەلەش مەقسىتىدە چىقىدۇ. تەشكىلات ئەزالىرىغا نەزەر قىلىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ھەر بىر يەرلىك كومىتېت ياكى يەرلىك تەشكىلاتلار قاپىسى تىلىدىكى گېزىتكە قايتا ئەزالىرىمىز مۇشتەرى بولۇشنى ئىلتىماس قىلىمىز. تەھرىرىيەتكە ئۇچۇر ۋە يازمىلار (تەلەپنامە) بېرىڭلار.

گېزىتلەر ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى بويىچە نەق ئاخچىغا سېتىپ بېرىلىدۇ. ئەنئەنىۋى ئۆزگىرىپ تۇرغانلىقى، گېزىتلەرنىڭ باھاسى ھەر مەزگىل بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا ھەر سان گېزىت چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ باھاسى قويۇلىدۇ ۋە ئېلان قىلىنىدۇ.

2. گېزىتلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان پوچتىمىز بولمىغانلىقتىن، ھەر بىر يەرلىك تەشكىلات، مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ، كۆرسىتىلگەن ئادرېستىن كېلىپ تاپشۇرۇپ ئېلىشلىرى لازىم. (ئاقسايى - 3، 27 - ئۆي، 7 - كۋارتىرا)

«ئۇيغۇرىستان» تەھرىرىيىتى.

ئەۋلاد كورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مەدەنىيەت

ھۈسەيىن قاسىم ئىسلامى

كەلدۇق

كەچ دەۋەت كەلدى بىزلەرگە قازاقىستان ھۆكۈمىتىدىن،
بۇ دەۋەتنى قوبۇل ئەيلەپ، زىيارەتكە تەكلى كەلدۇق.
ئىستىقلالنى قولغا ئالدى، قازاق، قىرغىز بىلەن ئۆزبەك،
قېرىنداشلارنى تەبرىكلەپ، مۇبارەكلەپ كىتمەكلى كەلدۇق.
قازاق، قىرغىز، ئۆزبەكلەر ئۇيغۇر بىلەن بىر تۇغقان،
ئۇزاقتىن سېغىنىپ دوستنى قۇچاقلاپ سۆيگىلى كەلدۇق.
زىيارەتتە ئۆز ئىستىدە كۆردۇق، مۇھاجىر كۆپ ۋەتەندىشى،
كۆزىدىن ئاققان قان ياشنى، ئۇنى سۈرتمەك ئۈچۈن كەلدۇق.
ئۇزاق ھىجرەتتە يۈرگەن دىلى سۇنغان، ئۈمىت ئۈزگەن،
كۆڭۈللەرگە شىپا ئەيلەپ، ئۈمىد ئوتى ياققىلى كەلدۇق.
يەتمىش يىل زۇلۇم ئىچرە بولۇپ ۋەيرانە سەرگەردان،
يۈرەك باغرى كاۋاپ بولغان قېرىنداش كۆرگىلى كەلدۇق.
قازاق، قىرغىز ئېلىدە ئۇيغۇرلار بىرلە يان خوتۇنلا،
ۋەتەننىڭ ئاب ھاۋاسى ئەلپە بىللە ئالغىلى كەلدۇق.
بۇراپ يۈرتنىڭ بۇغداي نېمى بىلەن - يۈرەكلەر ئىستىداپ ئەتتى،
تالا ملاب ئاتتى كۆز ياشلار، پىغانىنى ئۆككىلى كەلدۇق.
دۇئا - قىلدۇق خۇداغا: «قۇتقۇزغىن زۇلۇمدىن» دەپ،
ئۇزۇن قادىر ئىلگە مەدەت بەرسەڭ، ساداقەتنى ئىشتىلى كەلدۇق.
خۇدانىڭ رەھمى يەتمەسمۇ، خىتاينىڭ زۇلمى يەتمەسمۇ؟
قاچان بولغاي ئىستىقلال ۋەتەنگە، بۇنى بىلمەك ئۈچۈن كەلدۇق.
باغدا مىڭلار يوقاپ يەتتى، خىتاي ھەم نۇسرەت يەتتى،
خىتاي بىزلەرنى كۆپ ئەزدى، بۇ ئىنتىقام ھەم جىداپ كەلدۇق.
خىتايلار رەھمەتسىز ئاشتى، ئۇلار ۋە ئاختى يىقىلا ئىشتى،
جاھاندا يەلىتى بىز بىرلە، بىشارەت بەرگىلى كەلدۇق.
مۇھاجىر ۋەتەندىشلار، كۆزىڭىزگە ئاقىلىپ چاچتى،
ئۇلار دەرھەسلا روھى قوزغىلىپ، ئالقىش كىيتمەكلى كەلدۇق.
باسقۇنچى خىتايلارنى «يۈرتۇمدىن چىقىپ كەت!» دەپ،
قوللارغا ئاياق ئېلىپ، ئۇنى قوغلىغىلى كەلدۇق.
بۇ يۈرت بىزنىڭ، ۋەتەن بىزنىڭ، پۈتۈن بايلىقلىرى بىرلەن
قولۇمدا تارىخىي ھۆججەت، شۇنى كۆرسەتكىلى كەلدۇق.
خىتاي زالىملىرى كەتمەي، خوجايىن بولماق ئىستەيدۇ،
مەگەرچە ئىمسە بىز يۈرتنى، تىرىكلا كۆمگىلى كەلدۇق.
بۈگۈن ھۆرلۈك زامانىدۇر، ھوقۇقسىز قالمىدى ھېچكىم،
خىتايلار تىنچ غەيلە تەرە، ئۇنى تۇزىنا يەتمەي كەلدۇق.
بۇ دۇنيا بۇزلەرگە ئىتمەسدۇر، زۇلۇملار داۋام ئەتمەسدۇر،
بۇ شۇ يىگانلار ئەلۋر ئاخىر، شۇنى ئاڭلاتقىلى كەلدۇق.
قېنى مەن - مەن دېگەن گىتلېر، ئۆزى ۋەيران بولدى ئاخىر،
خىتاينى ھەم كۆز تەرەتمەيدۇر، بۇنى بىلدۈرگىلى كەلدۇق.
خىتايلارنىڭ كۆزى كورمۇ، نېچۈن كۆرمەيدۇ، ماسكۋانى
كۆرۈپ كەتتى كۆرگەنمۇ، بۇنى ئەسلەتكىلى كەلدۇق.
شۇلاردىن ئىبرەت ئالماي، خىتاي زۇلمى داۋام ئەتسە،
خۇدا يەرگە ياسا بىسى، بۇنى ئەسلەتكىلى كەلدۇق.
خىتايلار ئۆلتۈرەر دايىم، ھەقىقەت ئىستىگەنلەرنى،
بەسى، ھەددى تەلىپ ئاشتى! - دەپ، ئاگاھلاندۇرغىلى كەلدۇق.
نابۇت ئەيلىدى، يانىمىز يوقۇلدى، تۇغقىنى جەككەلەپ،
«ئاتا ئارىنى يارما!» - دەپ قولغا ئورغىلى كەلدۇق.
«لوپنۇر»دا ئساپ برمبا، گۈزەل يۈرتۇم خاراب قىلدى،
يوقاتقىن بۇ ئەپەلنى دەپ، يولىنى توسقىلى كەلدۇق.
ھەجەپ ۋەھشى ئىبر، خەلق ئالدىدا پىنھانمىز ئىسى،
بۇ تەكۋىر خەلقى ئاللامغا ئىسىدىنى ئاچقىلى كەلدۇق!
خىتاينىڭ زۇلمىدىن بىزگە يورۇق دۇنيا قارا بولدى،
كۆزى كۆرمەس دۇنياغا بۇنى كۆرسەتكىلى كەلدۇق.
قۇدرەتلىك ئاچچىق ئۇيغۇرلار، پۈتۈن دۇنياغا ئەرز ئەيتتى،
ئاڭلىمىغان دۇنياغا ئۇنى ئاڭلاتقىلى كەلدۇق!
خىتاي ئەجەبلەر دۇنيا پۈتۈن پۈتمەي قىنى ئىستەيدۇ،
خەلقلەرنى قەلب ئاگاھ، كۆزىنى ئاچقىلى كەلدۇق!
خىتاي جاۋاب ئالدى ۋە ئىشنامىغا، ھەم ئەللەرگە
ئىبرەت ئالمىدى دۇنيا، ئۇنى ئەيلەپ تەكلى كەلدۇق.
خۇدانىڭ ئادىتى ئەرمىش، زالىمغا زاۋال بەرمەك،
خىتايلارغا زاۋال بەردى، مۇنى ئەيلەپ تەكلى كەلدۇق.
قېنى ئىشلەڭ بىزلەردە ماقۇل بەرىدۇ، خەلقلەرگە زۇلۇم سالغان،
بۇ كۈنگىچە ھەم قۇتۇلماس - دەپ، ھۆكۈم ئىستىگىلى كەلدۇق.
يورۇقلۇق ئەي، مىللىتىم ئالغا، ئۈمىتسىز بولما ھەرگىز،
قۇتۇلماق پەيتى كەلدى! - دەپ بىشارەت بەرگىلى كەلدۇق!

1993 - يىل. ماي. ئالمۇتا - مەككە

ساببىت ئۇيغۇرى

روھلارغا خىتاب

ئەي، ئۇيغۇرۇم، شائىرلىرىڭ كۆيمۇسۇنمۇ، داغلانغان،
بەشەرىيەت ئاسمىنىدا يۇلتۇز بولۇپ پارلىغان؛
كۆزەشلەردە ئاياشا ئەستىن يەدا قەلبى جىسمى،
باشقا قىلىچ، خۇنكە نىمۇ ئىسادا قىستىنى ساقلىغان.
شائىرلارنىڭ پېشۋاسى - ئابدۇقادىر ئىدرىزى،
بىرىنچى بوپ خەلقىمىزنى مەدرىسەتكە باشلىغان.
شۇ ئاتانىڭ ۋارىسى ئىردى ئابلىز مەخسۇمى،
ئەلىكلىك زىل زىندان ئىچىدە، يا ئىسمۇ ھېچ يانمىغان!
يالقۇنتاغ پەرزەندى ئىردى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى،
قىلىچ بىلەن چاپىلىپ ئىدىمۇ «ئازاتلىق!» دەپ تۇۋلىغان!
قۇتلۇق شەۋقى - باھالىق تىكە نەيزە ئۇرغان جەگىمىدى،
ياۋۇز دۈشمەن ئوت قويۇپ ئۆلتۈردى ئۇنى بىئامان.
خۇددى چاقماق قىتىدەك چېقىپ ئۆتكەن مۇتەللىپ شائىرىمىز،
جادۇدا تونۇرالىسمۇ، دۈشمەنگە تەسلىم بولمىغان!
لۇتپۇللاننىڭ سەپدىشى، دوستى ئىدى بىلال ئەزىز،
بىللە يېتىپ، بىللە ئۆچتى، زۇرىيگى يالقۇن يىغان!
ئابدۇرېھىم ئەيسا ئىدى، ئىسىڭ دەرتىدىن بولبۇلۇڭ،
دۈشمەنگە سىر بەرمىدى، جانىنى بەردى - ئاتقى قان!
ياۋ قولىدا ئېچكى مەرتە شېھىت بولدى نىم شېھىت،
چۈنكى دۈشمەن ئالدىدا باش ئەگمىدى مەرت ئوغلان.
ئاشۇ مەرت ئوغلانلىرىنىڭ ھەممىسى شائىرلار ئىدى،
ھەم قەلەمنى، ھەم ئەلەمنى جەڭ قىلغان ساھىبقىران!
ئاغزىدا ۋەتەن ۋە ئېرۋە بولۇش بىلەن - ئەنىسىگە ئەمەس،
ۋەتەن ئۈچۈن جان بەرمەك كۆيە رىتو ئىقتىكارمەك ئەمەس.
ئەر زىتا ئاتاق - ئىشۇمۇ تىكە ئىنسىلدۇر، ئونۇتۇلار،
لۇتپۇللاداك مەرتلىك بىلەن شېھىت بولۇپ ئۆلمەك ئەمەس!
«ئازاتلىق!» - دەپ، توغ كۆتىرىپ چىقسا ئۇلۇغ كارۋان،
قاتارىدىكى بەنتى بولۇپ، زۇلۇك كۆتىرىپ ماڭماق ئەمەس.
بارلىقىنى ئاتاقىلىپ، ۋەتەن، مىللەت بەختىگە،
ئۆلۈم كەلسە، ئاتارىماستىن، ئۇنى جاراتىنى ئالماق ئەمەس!
ئېھ، ئۇيغۇرۇم، نەتەكلەتكەن بۈگۈن شۇنداق مەرتلىرىڭ؟
جان ياقار، بىچارە جانلار مەيتۇ ئاتىنى ئۇنتۇردى.
زورۇقتا ئوت بولمىسۇ ۋەتەن ئامانى «ئۆلۈم قالاپ»،
ئەزىز تەچە ۋەتەنپەرۋەر شائىرلارنى دەۋرەندى؟
«ئۇيغۇرلىكى بولغان ئەمەس، خەن ئىلى بولغان» - دېيىشە،
نەچچە قېلىپ، بىزلەر بۇ ئەپسانىنى قوللىدى.
بەزىلىرى ئاتاق ۋە دۆلەتلىك دەبدەبە يېزىپ،
مىللىتىمنىڭ شان - شەرەپلىك تارىخىنى بۇلغىدى!
بىرسى: «ماۋزېدۇڭنىڭ سىياسىتى» - دەپ يازدى ياشقا باش قويۇپ،
بىرسى: «ماۋزېدۇڭنىڭ ئىسىدە تۇرغىنىم ئەبەدىل!» - دېدى.
بىرسى چىقتى: «ئازات زامان» ناخشىسىنى ۋاقىراپ،
بىرسى: - «كۆكتە تەڭرى بولسا، يەردە بىز» - دېدى.
بىرسى چىقتى: «ئۇلۇغ خەنزۇ خەلقىگە مەدھىيە ئوقۇپ»،
بىرسى «جۇڭگولۇق ۋەتىنىم» - دەپ ئۆزىچە كۆرەڭلىدى.
بىرسى «ئۇيغۇرلار» كىتابىدىن ئىسپات «يۇز يۇن» ئاتا،
بىلمەيدىغانىدەك يالغان بىسىپ «بۆلگۈنچىلەر»نى قارغىدى!
يەنە بىرسى خوجىسىغا يالىقىچاق بولماق ئۈچۈن،
مەيدانلاردا يۈرەك قىلغان بىچىگە تۆھمەت چاپلىدى!
بىرسى - بىرىسىدىن قالىشماي، خەنلىقتا يەنە سىلىشىپ،
رەزىللىشىپ، دۈشمەن پىلىرىنىڭ تاپىنىنى يالىدى!
ئەي، ئۇيغۇرۇم، بىز چاماندا ئىسىڭ ئىمانىچە كۆيۈپ،
خۇددى ئىستەك ئۆلمەس ھەممە يالقۇن قاينىدى!
ئىشۇ ياردىماسى ئاتە ھەل ئەتۋالىت، لىرىكنىڭ دەلىسىدىن،
ئۇيغۇر ئىلىم بولدى مەھكۇم، زۇلۇمدىن تىرتىلالمىدى:
«ئازاتلىق!» - دەپ قايناپ مەيدانتا، ھەقىقى ئەرلەر يەلكە تۇرۇپ،
ئابىدىن خاتىن جىقىپ، دۈشمەنگە ساتتى يارىنى!
مەن تەلەپ قىلىمەن، يە يۈزىنە ھەقىقى كۈيلۈك بوران،
شۇ خائىنلار يارىنى دوزاق تىمىگە ئاتسىدى!
ئەي، شېھىتلار روھلىرى، بۈگۈن كەلبى زالىمنى بوغ،
زالىملارغا ياردەم ئەتكەن لەنىتىگە ئىشنى بوغ!
ئاتىلارنىڭ ئەتتەك مۇقەددەس روھىغا ئاسىي بولۇپ،
ياۋغا باش قويغان ئاشۇ جان باقار شائىرنى بوغ!
ھە قىسقا تىكە كۆز ئۈزۈپ ئاتقى «قارا»، دەپ جىرلىگەن،
ئەلىمنىڭ ئاتا سىيلىدى - بۇنۇمۇ بىس، «ئالىم»نى بوغ!
كۈرەشچىلەر، ۋەتەننى زور بەخىملەرىنىڭ ئىسىگە،
ئاتقىسىدىن پىچاق ئۇرغان، قارا دىل قاتىلنى بوغ!
ئاتىتى ئاتاڭ، ھەقىقى قۇياش ئۇيغانىدى دۇنيا ئەللىرى،
تېخىچە ئويغانمىغان ئەقلى ئۇز ئاتاتىلنى بوغ!
ئەگەر بىز قىلسۇن باكا: بۇ تەكلىپ ئائىنلارغا ئۆلۈم،
مەن ئىمزا ئەي جە بىرلىكتە، قەدەملىك بىلەن ناتىۋنى بوغ!

***

1993 - يىل. ئالمۇتا.

يەنە بىر خۇشخەۋەر

بۇ يىل نويابىرنىڭ 20-21-كۈنلىرى گېرمانىيىنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى ئىتتىپاقىنىڭ نۆۋەتتىكى 4-يىغىنى بولۇپ ئۆتتى.

تەكلىپ بويىچە ئەنجۈمەنگە گېرمانىيە، گوللاندىيە، شىۋېتسارىيە، تۈركىيە، قىرغىزىستان ۋە باشقا مەملىكەتلەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جەمئىيەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتى. تىبەت ئەرەپ يىتن ھەم ئىچكى موڭغۇلىيە ئەرەپ يىتنى ۋەكىللىرى قاتناشتى. يىغىندا تەشكىلىي مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنىپ، 9 كىشىدىن تەركىب تاپقان رەھبىرى ئورگان سايلاندى. رەھبىرى ئورگانغا ئۇيغۇرلاردىن: ئەركىن ئالىپتېكىن، سۇلتان ئاخمۇت قەشقىرى ۋە نۇرمەھەممەت كەنجىۋېلەر سايلاندى.

رەھبەرلىك ئورگاننىڭ يىغىنىدا يەنە سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى قۇرۇلدى. كېڭەش رەئىسلىكىگە ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىن، مۇئاۋىن رەئىسلىككە دالاي لامانىڭ ئاكىسى - پروفېسسور نوربۇ تەيىنلەندى. كېڭەش ئەزالىقىغا ئۇيغۇرلاردىن: ھۆسەيىن قارى ئىسلامى، ئابدۇقادىر ئەخمەت دېكى، غۇلام ياغما، زىيا سەمەدى، ھاشىر ۋاھىدى، يۈسۈپبەگ مۇخلىسى، سىيىتجان ئىسحاق، مۇزەپپەر قۇربان ۋە ئەخمەت ئىگەمبەردىلەر سايلاندى.

يىغىننىڭ ئاخىرىدا ئىتتىپاقنىڭ خىتابنامىسى ئېلان قىلىندى. مەزكۇر خىتابنامىدا: «شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ بىرلەشمە كومىتېتى - بۇ خەلقلەرنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرىشىنىڭ بىرلەشمە فرونتى» - دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن.

بۇ بىرلەشمە كومىتېتنىڭ مۇشۇ ئالىيجاناپ مەقسەت يولىدىكى ئىش-ھەرىكىتىنى قىزغىن قوللايمىز. ئۇيغۇر - تىبەت - موڭغۇل خەلقلىرىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى كۈرىشىدە ئۇلار بىلەن ھەمكارلىشىپ، بىرلىكتە كۈرەش قىلىشقا تەييارمىز.

بىز تۆۋەندە ئىتتىپاق بىرلەشمە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالىپتېكىننىڭ ھاشىر ۋاھىدىغا ئەۋەتكەن خېتى ھەم يىغىندا ئېلان قىلىنغان خىتابنامىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

***

ھۆرمەتلىك ھاشىر ۋاھىدى!

1993-يىلى نويابىرنىڭ 20-21-كۈنلىرى گېرمانىيىنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى ئىتتىپاقىنىڭ نۆۋەتتىكى 4-يىغىنىدا بۇ ئىتتىپاقنىڭ مەسلىھەت كېڭىشى ئەزالىقىغا سايلانغانلىقىڭىزنى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلىمەن.

يىغىننىڭ ئىنگلىزچە قەلەمگە ئېلىنغان يەكۈنى، ئېلىنغان قارارلىرى ۋە ئىتتىپاقنىڭ تۈزۈلۈش ئورگانلىرىغا سايلانغان كىشىلەرنىڭ تىزىمىنى تەرجىمە قىلىپ، يېقىندا ھەر بىرلىرىگە تەقدىم قىلىمىز.

يېڭى ۋەزىپىڭىزدە مۇۋەپپەقىيەت تىلەپ، ئىتتىپاقنىڭ بىزنىڭ كېيىنكى پائالىيەتلىرىنىڭ تېخىمۇ ئۈنۈملۈك بولۇشى ئۈچۈن زور ھەسسە قوشىدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىپ، ئەھلىڭىزگە سالامەتلىك تىلەيمەن.

ھۆرمەت بىلەن:

شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى ئىتتىپاقىنىڭ ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى:

ئەركىن ئالىپتېكىن.

***

ميۇنخېن خىتابنامىسى

(1993-يىل 11-ئاينىڭ 20- ۋە 21-كۈنلىرى گېرمانىيىنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى يىغىنى خىتابنامىسى)

شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ بىرلەشمە كومىتېتى - بۇ خەلقلەرنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرىشىنىڭ فرونتى. بۇ تەشكىلات، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ نىزامنامىسىدە كۆرسىتىلگەن كىشىلىك ھوقۇق ۋە مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش پرىنسىپلىرىغا ۋە بۇ ھەقتىكى بارلىق خەلقئارالىق ھۆججەتلەرگە ھەمدە دېموكراتىيىگە ھۆرمەت قىلىدۇ.

بىرلەشمە كومىتېت، شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى ئارىسىدىكى تارىخىي ۋە مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ مۇستەھكەملىكىنى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئامارىتى ئاستىدا بىرلىكتە تارتىۋاتقان زۇلۇم ۋە ئىسكەنجىدە، بۇ خەلقلەر ئارىسىدا كۈچلۈك بىر ئىتتىپاق قىلىنىش شەكىللەنگەنلىكىنى ۋە بۇ خەلقلەرنىڭ ئازادلىق ۋە ھۆرلۈككە بولغان ئورتاق ئارزۇسىنىڭ كۈچىيىۋاتقانلىقىنى جاكارلايدۇ!

شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى بۇ مۇقەددەس ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تارىخىي پۇرسەتلەردىن پايدىلىنىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىرلىكتە ئىتتىپاق قىلىش روھى بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەشلەرنى كۈچەيتىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىرلەشمە كومىتېت، شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق كۈرەشلىرىنى كۈچەيتىش بىلەن بىرگە، ئۆز ئارا سىياسىي، ئىجتىمائىي، جەمئىيەت ۋە ئاقارتىش ساھەلىرىدىكى ھەمكارلىق ئورنىتىشنى تۈرتكە چىقىش زۆرۈر دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ خىل ھەمكارلىق، يىراق كەلگۈسىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان بۇ رايونلارنىڭ تىنچلىقى، مۇقىملىقى ۋە سىياسىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇ خىل ئەھمىيەتلىك ئىشنى كۈچەيتىش ۋە جانلاندۇرۇش ئۈچۈن ھەممە ئىش بىر ھەمكارلىق كۆرۈپ چىقىلدى.

بىرلەشمە كومىتېت، لوپنۇردىكى ئاتوم سىناقلىرى، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە تۇپراقلىرىغا كۆمۈلۈۋاتقان يادرو قالدۇقلىرى، تەبىئىي بايلىقلارنىڭ تالان - تاراج قىلىنىشى، توپ-توپ يېڭىدىن كۆچۈرۈش، كۆزگە ئېلىنىۋاتقان مۇھىت تەھدىدىنى قاتتىق ئەيىبلەيدۇ ۋە بۇ قىلمىشلارنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. شۇنداقلا، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ ياۋايى ئىشلىرى يالغۇز بىرلەشمە كومىتېتقا ئەزا مىللەتلەرگىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دۇنيا ۋە مىللەتلەرگە، جۈملىدىن ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى، پاكىستان، ئافغانىستان ۋە ھىندىستان، ئىرانغا تەھدىت دەپ ھېسابلايدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ نوپۇس يۆتكەش ۋە تۇغۇت چەكلەش ئارقىلىق يۈرگۈزۈۋاتقان ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتى، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنى ئۆز ۋەتەنلىرىدە ئاز سانلىق مىللەت ھالىغا چۈشۈرۈپ قويماقتا. شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ سىياسەتلىرىنى، بىز ئۈچ تەرەپ خەلقلىرىنى تۈپ يىلتىزىدىن يوق قىلىش سىياسىتى دەپ قارايدۇ!

شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ كۈرىشى، مىللىي ئازادلىق ۋە دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشى بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرىنى تېررورىزىمنىڭ ئىپادىسى دەپ، خەلقئارا تەسىرىنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئۆز تەشۋىقاتلىرىدا ئىشلىتىۋاتقان تۆھمەتلىرىنى رەت قىلىدۇ، كونا ھاكىمىيەت تۈزۈملىرىنى قايتىدىن بەرپا قىلىش ۋە پادىشاھلىق، شۇنداقلا فېئوداللىق مۇستەبىت ھاكىمىيەت قۇرۇشنى قەتئىي مەقسەت قىلمايدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ!

بىرلەشمە كومىتېت، دۇنيا جامائەتچىلىكىنى شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ تىنچلىق يولى بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان مىللىي مۇستەقىللىق ۋە دېموكراتىيە ئۈچۈن قىلغان ھەققانىي كۈرىشىنى ھىمايە قىلىشقا ۋە قوللاشقا دەۋەت قىلىدۇ، شۇنداقلا، خىتاي دېموكراتلىرىنى كەلگۈسىدە دوستلۇق ۋە ھەمكارلىشىشنىڭ ئاساسىنى قۇرۇش ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ۋە مىللىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىشقا، بۇ خەلقلەرنىڭ كۈرىشىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەشكە چاقىرىدۇ!

«شەرقىي تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى»

1993-يىلى 11-ئاينىڭ 21-كۈنى

ئەۋلاد كۇتۇپخانىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ۋەتەندىن ئارتۇق تەخت يوق،
مۇستەقىللىكتىن ئارتۇق بەخت يوق

ئۇيغۇرىستان

1994
ماي
5 (17)
سان

«تېچلىق سىياسىتىمىز مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ھالاكىتىگە ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا ئۈچۈن بىز تېچلىق يولى بىلەن خەلقىمىزنى مۇستەملىكە ئەھۋالىدىن قۇتقۇزۇشنى مەقسەت قىلدۇق.» بىزنىڭ تەشكىلاتىمىز مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىمىزغا توغرا رەھبەرلىك قىلىپ، خەلقىمىزنى خېيىم خەتەرسىز يول بىلەن پارلاق ئىستىقبالغا ئېلىپ بارالايدىغان بولسۇن.

— ئەخمەتجان قاسىمى.

ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگىنى. (ئايدا بىر چىقىدىغان سىياسىي گېزىت)

مەقسىتىمىز - مۇستەقىللىق، يولىمىز - سىياسىي كۈرەش.

ئالمۇتىدا چىقىدىغان «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ئۆتكەن يىلىقى 131-سانىدا، «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىي مىللىي بىرلىك سېپىنىڭ «ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستاندىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ۋەتەننى قۇتقۇلدۇرۇش پىدائىيلىرى فرونتىنى قۇرۇش توغرىسىدا قارار» ى ئېلان قىلىندى. قارارىدا مۇنداق دېيىلگەن:

-«شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ھەرگىزمۇ تېچ يول بىلەن ھەل بولمايدۇ. خىتاينىڭ ئومۇميۈزلۈك ئىچكى پارچىلىنىشىنى كۈتۈش تېخىمۇ خاتا. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى پەقەت ئۆزىمىز ئومۇميۈزلۈك قوزغىلىپ، پىدائىكارلىق قىلىشىمىز بىلەنلا ھەل بولىدۇ.» - موشۇ قارارغا قوشۇمچە ۋەتەن قۇتقۇلدۇرۇش يولىدا پىدائىي بولۇپ يېزىلغان 29 كىشىنىڭ تىزىملىكىمۇ ئېلان قىلىنغان.

ئىستانبۇل شەھرىدە، چىقىۋاتقان «شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى» گېزىتى بولسا، ئۆتكەن يىلىقى 3-سانىدا مەزكۇر قارارنى ئۆز سەھىپىسىدە ئېلان قىلدى. قارارغا تۈزۈمچە قىلىپ بەرگەن تەھرىر ئىلاۋىسىدا: -«ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستاندىكى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىي مىللىي بىرلىك سېپىنىڭ مەزكۇر قارارنى چىقىرىشى ۋە ئۇنىڭ روھىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن كەڭ دائىرىدە سەپەرۋەرلىك ئېلىپ بېرىشى- ناھايىتى زور تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە. بىز «شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى» گېزىتى ئىدارىسى، ھەيئىتىدىكى بارلىق ياشلار ۋە تۈركىيەدىكى ۋەتەنپەرۋەر ياشلار ئۇ قارارنى پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن قوللايمىز. ئانا ۋەتەننى قۇتقۇزۇش پىدائىيلىرى فرونتىغا كىرىشكە ھەر زامان تەييار!»- دېيىلگەن.

مەزكۇر ماتېرىياللار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك گېزىتخانلار ئارىسىدا ھەرخىل ئىنكاسلارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بەزىلەر ھېچبىر ئويلانمايلا بۇ تەشەببۇسنى قوللىدى، بەزىلەر ئەپسۇسلانغانلىقلىرىدا ئېتىراز بىلدۈردى. قىسقىسى، بۇ چاقىرىقلار كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ، ئىدىيىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش رولىنى ئوينىدى. ئەنە شۇنداق قايمۇقۇشقا ئۇچرىغان بەزى بىر ئەزالىرىمىز تەھرىراتىمىزغا خەت يېزىپ، «ئۇ. ئا. ت»نىڭ مەزكۇر قارارغا مۇناسىۋىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىشىمىزنى ئىلتىماس قىلىشقان ئىدى. بىز بۇ ئىلتىماسقا گېزىتىمىز ئارقىلىق جاۋاپ بېرىشنى ماقۇل كۆردۇق.

تەھرىرات.

بۇ ئەسلىدە 1992-يىلى دېكابىردا ئىستانبۇل شەھرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنياۋىي ئۇچرىشىشىدا ھەل قىلىنىپ بولغان مەسىلە ئىدى. يىغىن ئېچىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن بولغان ئۆمەك باشلىقلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىدا، «ئۇ. ئا. ت»ۋەكىللىرىنىڭ قەتئىي تەلەپ قىلىشى نەتىجىسىدە، ئىستانبۇل يىغىنى مىللىي مۇستەقىللىكنى نىشان قىلغان توغرا يۆنىلىشتە ئۆتۈشكە مۇۋەپپەق بولدى.

سىياسىي كومىسسىيەنىڭ خۇلاسە ھۆججىتىدە:

- «شەرقىي تۈركىستان داۋاسى - شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىنى نىشان قىلىدۇ، بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى دۇنياغا تونۇشتۇرىدىغان كۈچلۈك ئەخبارات تورىنى (گېزىت، رادىئو، تېلېۋىزىيە ۋە باشقىلار) تەشكىللەش، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى كىچىك ئەۋلادلارنىڭ داۋاملاشتۇرۇشى ئۈچۈن، ئۇلارغا دىنىي ۋە مىللىي روھتا تەلىم - تەربىيە بېرىش... بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى باشچىلىقىدىكى ئىنسان ھوقۇقى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بارلىق تەشكىلاتلارغا شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئۇقتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش»- دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن ئىدى.

يىغىن قاتناشقۇچىلىرى يەكدىللىك بىلەن ماقۇللىغان موشۇ ھۆججەتتە تېچلىق كۈرەش ئۇسۇلى مۇئەييەنلەشكەن ئىدى.

ناتىقلارنىڭ ئىستانبۇل يىغىنى مۇنبىرىدە تۇرۇپ، ئەنە تەنە بىلەن دۇنياغا ئېلان قىلغان نۇتۇقلىرىدىمۇ:

- «بىز خىتاي خەلقى بىلەن قوراللىق كۈرەش قىلىش نىيىتىدە ئەمەسمىز. بەلكى تېچلىق يول بىلەن ئۆز ھەققىمىز بولغان ئىستىقلال داۋامىزنى قىلماقچىمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ داۋامىزنى دۇنيانىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغدايدىغان تەشكىلاتلىرىغا، دۇنيا ئىسلام دۆلەتلىرىگە يەتكۈزۈپ، شۇلار ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتىنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىكىنى تونۇشقا مەجبۇر قىلىمىز!»-دەپ ئېنىق ئېيتىلغان ئىدى.

سىياسىي كومىسسىيەنىڭ موشۇ ھۆججىتىنى تۈزۈشكە قاتناشقان، ئۇنى قوللاپ ئاۋاز بەرگەن؛ يۇقارقى نۇتۇقنى ماقۇللاپ چاۋاك چالغان بەزى كىشىلەر ئارىدىن يېرىم يىل ئۆتمەيلا، مەۋقەسىدىن يېنىۋېلىپ:

-«شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ھەرگىزمۇ تېچ يول بىلەن ھەل قىلغىلى بولمايدۇ، پەقەت ئۆزىمىزنىڭ ئومۇميۈزلۈك قوزغىلىپ، پىدائىكارلىق قىلىشىمىز بىلەنلا ھەل بولىدۇ»- دېيىشى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ.

«شەرقىي تۈركىستان ياشلار بىرلىكى» تەشكىلاتى قۇرۇلغان ۋاقىتتا، دۇنياغا ئېلان قىلغان خىتاپنامىسىدە:

-«شەرقىي تۈركىستان ياشلار بىرلىكى بارلىق خەلقارا قانۇنلارغا ۋە ئۆزى پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ قانۇنلىرىغا تولۇق ھۆرمەت قىلىدۇ. تېچلىق يولى بىلەن پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ھەرقانداق شەكىلدىكى زوراۋانلىق ۋە تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىگە قەتئىي قارشى تۇرىدۇ»- دەپ جاكارلىغان ئىدى. ئەنە شۇنداق سىياسىي خىتاپنامە بىلەن مەيدانغا چىققان «شەرقىي تۈركىستان ياشلار بىرلىكى» تەشكىلاتى ئارىدىن 4 ئاي ئۆتمەيلا، ئۆز مەۋقەسىدىن يېنىۋېلىپ، «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىي مىللىي بىرلىك سېپىنىڭ قوراللىق كۈرەشكە دەۋەت قىلغان قارارىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللايدىغان» لىقىنى بىلدۈرۈشى كىشىلەرنى تېخىمۇ ھەجەپلەندۈرىدۇ!

مەزكۇر قارارلار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، «ئۇ.ئا.ت» مەركىزىي كومىتېتى مەخسۇس يىغىن ئېچىپ، بۇ ھۆججەتلەرنى ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپ چىقتى.

مەلۇمكى، ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتىمىزنىڭ پروگراممىسىدا:-«تەشكىلاتىمىز ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىللىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ؛ بۇ مەخسەتكە تىنچ سىياسىي كۈرەش ئۇسۇلى بىلەن يېتىدۇ»-دەپ ئېنىق بەلگۈلەنگەن. بۇ ھازىرقى خەلقارا شەرائىتقا توغرا كېلىدىغان دورۇس قائىدە. «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» گېزىتىنىڭ «قوراللىق كۈرەش ئارقىلىق ۋەتەننى ئازات قىلىش تەشەببۇسى بولسا، بىزنىڭ قوبۇل قىلغان پروگراممىمىزغا زىت كېلىدۇ. ھازىرقى خەلقارا شارائىتقا توغرا كەلمەيدۇ، خەلقىمىزنى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىتىدۇ.. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۇ تەشەببۇسنى قەتئىي رەت قىلىمىز. ئۆز ۋەتىنىمىزنىڭ تىنچ سىياسىي كۈرەش يولىمىزدا چىڭ تۇرىمىز-دەپ قارار ئالدۇق. بىز شۇنداق ھېساپلايمىزكى، بۈگۈنكى خەلقارا شەرائىتتا تىنچ ئۇسۇللار بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان سىياسىي كۈرەش يولى بىردىن-بىر توغرا يول. چۈنكى بۈگۈنكى دۇنيا ۋەزىيىتى سىياسىي مەخسەتلەر ئۈچۈن قان تۆكۈشكە يول قويمايدۇ. مەسىلەن: قوراللىق كۈرەش ئارقىلىق مۇستەقىللىككە يېتەلمىگەن پەلەستىن خەلقى سىياسىي كۈرەش ئارقىلىق مىللىي مۇختارىيەت ھوقۇقىغا ئىگە بولدى. كېلىشىم بويىچە، ئەگەر ئۇلار قان تۆكۈش يولىغا ئۆتمەيدىغان بولسا، يەنە 3 يىلدىن كېيىن مۇستەقىللىق ھوقۇقىغا ئېرىشىشى مۇمكىن. يەنە بىر مىسال: كېڭەش ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى مىللىي جۇمھۇرىيەتلەر ھەممىسى تىنچ سىياسىي كۈرەش يولى بىلەن مىللىي مۇستەقىللىككە ئېرىشتى.

ئاندىن قالسا، بۈگۈنكى خىتاي دۇنيادىكى بىردىن-بىر مۇستەملىكىچى دۆلەت، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خەلقارا ھۆر دۇنيانىڭ قىستىغا ئۇچرىماقتا، خىتاي خەلقارا قانۇنلارغا زىت ھالدا ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ئاياق ئاستى قىلغانلىقى ئۈچۈن دېموكراتىك دۆلەتلەر ئۇنىڭغا ئىقتىسادىي جەھەتتە قىسىم كۆرسەتمەكتە، سىياسىي جەھەتتە يەكلەشكە ئۇچرىماقتا.

موشۇنداق شارائىتتا بىز ۋەتەندا ۋارىمىزنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يەتكۈزۈپ، پۈتۈن دۇنيا ئەللىرىنىڭ قوللىشىغا ئىگە بولساقلا، خىتاي جاھانگىرلىكىنى ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىللىكىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر قىلالايمىز. ئەكسى ھالدا، «قوراللىق كۈرەش ئارقىلىق ۋەتەننى ئازات قىلىش» يولى بولسا، خەلقىمىزنى چوڭ قۇربانلارنى بېرىشكە ئېلىپ بارىدۇ. ئاخىرقى يىللاردا مۇنداق ئەمەلىيەتنىڭ مىساللىرى كۆپ؛ 1990-يىلى ئاپرېلدا كۆتۈرۈلگەن بارىن قوزغىلىڭى، 1992-يىلى خوتەندە يۈز بەرگەن نامايىشلار، ئۆتكەن يىلى مارت ئېيىدا «لوبنۇر پولىگونى» ئەتراپىدىكى خەلقلەرنىڭ پولىگون زونىسىغا بېسىپ كىرىش ۋەقەلىرى-ھەممىسى خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ قوراللىق بېسىقتۇرۇشىغا ئۇچراپ، بىھۇدە قان تۆكۈلۈشكە، قۇربان بېرىشكە ئېلىپ كەلدى؛ ئاخىرقى ھېساپتا، خىتاي باسقۇنچىلىرىغا پايدىلىق، ئۆزىمىزگە زىيانلىق بولۇپ چىقتى! شۇنىڭ ئۈچۈن «ئۇ.ئا.ت» بۈگۈنكى شارائىتتا، قان تۆكۈش يولىغا ماڭمايدۇ، ئۆزىنىڭ تىنچ سىياسىي كۈرەش يولىدىن ئايرىلمايدۇ. 1992-يىلى دېكابىردا ئىستانبۇل شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئۇيغۇرىستانلىقلارنىڭ دۇنياۋى ئۇچرىشىشىدا قوبۇل قىلىنغان قارارلارنىڭ روھىغا سادىق بولۇپ قالىدۇ.

تەھرىرات.

قېرىنداشلىق ياردەم

«شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ خەۋەر قىلىشىچە، ئۆتكەن يىلنىڭ 1-دېكابىر كۈنى ئۇيغۇرىستاننىڭ قەشقەر رايونىغا تەۋەسىدىكى ئاقتۇ، ئۇلۇغچات ناھىيىلىرىدە قاتتىق يەر تەۋرەش يۈز بېرىپ، 1587 ئائىلىلىك دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ ئۆي-بىساتى ۋەيران بولغان، مال-مۈلكى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغان. بۇنىڭ ئىچىدە 1000 دىن ئوشۇق ئائىلىنىڭ ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. نەتىجىدە خەلققە 8 مىليون 752 مىڭ يۈەنلىك ماددىي زىيان يەتكەن. ۋەيران قالارلىق يېرى شۇنچە چوڭ زىيان تارتقان خەلققە ياردەم قىلىش ئۈچۈن، ئوبلاست مەمۇرىيىتى 138 مىڭ يۈەن پۇل ئاجراتقان! ئۇيغۇرىستاننىڭ بايلىقلىرىنى سۈلۈكتەك شوراۋاتقان خىتاي ھۆكۈمىتى، شۇ يەرنىڭ ئىگىلىرى ئاپەتكە ئۇچرىغاندا بولسا، قوتقۇزۇشقا ياراتمىغان.

«شىنجاڭ گېزىتى» ئۆلگەن، ياردار بولغانلار ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات بەرمىگەن. بىراق، شۇنچىلىك تالاپەت كۆرگەن يەردە ئۆلگەن، ياردار بولغانلار ئاز بولمىسا كېرەك! موشۇ ۋاقىتتىن كېيىن، شىنجاڭ «قىزىل يېرىم ئاي» جەمئىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى ئۆمەر، ياقۇپ قاتارلىق كىشىلەر ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلار خەلقىگە ياردەم سوراش مەخسىتىدە، سەئۇدىيە ئەرەبىستانىغا بارغان. سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ۋەتەنداشلىرىمىز ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقىمىزگە تېزرەك ياردەم بېرىش مەخسىتىدە، دەرھال «ياردەم فوندى» ئۇيۇشتۇرۇپ، زور مىقداردا مەبلەغ توپلاپ، شىنجاڭ «قىزىل يېرىم ئاي» جەمئىيىتىنىڭ ۋەكىللىرىگە تاپشۇرغان.

يەنە شۇ يەردىكى ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىلىق، ئەرەبىستاندىكى «رابىتەتىل ئىسلام»، ئاغاسەتىل ئىسلام ئەرەبىستان «قىزىل يېرىم ئاي جەمئىيىتى» قاتارلىق ئورۇنلارمۇ ئىئانە-ياردەم يىغىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان رايوندىكى خەلقىمىزگە ئەۋەتىپ بەرگەن. ئۇنىڭ سىرتىدا، ئۇيغۇرىستاندا ئاغرىپ قالغان كىشىلەرنى دوختۇرخانىغا يەتكۈزىدىغان، «تىببىي ياردەم ماشىنىسى»نىڭ يوقلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئەرەبىستاننىڭ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىرى بىرقانچە «تىببىي ياردەم ماشىنىسى»نى كېرەكلىك سايمان-جابدۇقلىرى بىلەن ئۇيغۇرىستاندىكى قېرىنداشلىرىغا تەقدىم قىلغان. موشۇ ئىنسانپەرۋەرلىك ياردىمى ئۈچۈن، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتىگە تەشەككۈرلەر ئىزھار قىلىمىز!

يەنە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇبارەك ئاستانىسى ئەزىز ئانا قەشقەردە، خەلقنىڭ كېسىلىنى داۋالايدىغان ئەمخانە (دوختۇرخانە) بىلەن، خەلقنىڭ روھىنى پاكلايدىغان مەسجىدنىڭ يېتىشمەيدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ساخاۋەتلىك ۋەتەنداشلىرىمىز: ھۈسەيىن قارى ئىسلامى، ئابدۇقادىر ئەخمەت تۈركىستانى ۋە ئابدۇغوپۇر ئىمىن قاتارلىق كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ راسخوتى ھېساۋىغا، قەشقەر شەھىرىدە، 50 كىشىلىك بىر ئەمخانە (دوختۇرخانە)، 150 كىشى سىغىدىغان مەسجىد-جامى سېلىپ بېرىشنى، مەسجىدنىڭ قېشىدا بولسا، قىزىل يېرىم ئاي جەمئىيىتىنىڭ ئىشخانىسىنى تەمىر قىلىپ بېرىشنى ئۆز زىممىلىرىگە ئېلىشتى. موشۇ قۇرۇلۇشلارنى سېلىش ئۈچۈن قەشقەر شەھىرى تەۋەسىدىن 15 مىڭ مۇرەببە كىلومېتىر يەر ئاجرىتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتكە ئالاقە يېزىپ ئەۋەتتى. مەزكۇر ئالاقىدا قويۇلغان شەرت بىرلا، ئۇ بولسىمۇ: ئەمخانە بىلەن مەسجىد پۈتۈپ پايدىلىنىشقا بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇلارنى پەقەت، يەرلىك مۇسۇلمانلار ئۆزلىرى باشقۇرۇشى كېرەك! موشۇ ئالىجاناپ ھىممەتلىرى ئۈچۈن سېخىي ئەپلىك ۋەتەنداشلىرىمىزغا پۈتۈن ئۇيغۇر خەلقى نامىدىن سەمىمىي تەشەككۈرلەر ئىزھار قىلىمىز!

دېمەك، خىتاي ھۆكۈمىتى ئېگىدارچىلىق قىلمىغان بىچارە خەلقىمىزگە، ئۆز قېرىنداشلىرى ئېگىدارچىلىق قىلماقتا!

ھ. ئى.

سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ۋەتەنداشىمىز-ھۈسەيىن قارى ئىسلامى مەخسۇس يېزىپ قازاقىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى تەۋەسىدە ياشاپ تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان بارلىق مۇجاھىد قېرىنداشلىرىنى مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ ئەلەت، ئىككى ھېيتى بىلەن تەبرىكلەيدۇ!

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

قازاقستان بىرلىككە، تېچلىققا مۇھتاج!

قازاقستان خەلقى مۇستەقىللىق جاكالاپ، دۆلەت سۇۋېرېنتېتىنى قولغا ئالغىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشتى. قازاقستان مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، دېموكراتىك يېڭىلىنىش ۋە ئىقتىسادىي قايتا قۇرۇش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. موشۇ جەرياندا بىر قاتار مۇئەممالارغا دۇچ كەلمەكتە. بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ساھەدە جىددىي قىيىنچىلىقلار يۈز بەردى. بۇ قىيىنچىلىقلارنى كېڭەش ئىستىپاقىنىڭ 70 يىل داۋام قىلغان مۇستەملىكىچىلىك سىستېمىسى پەيدا قىلغان. بۇ ئەل پەقەت روسسىيەگە خام ئەشيا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان، خەلق تۇرمۇشىغا ئېھتىياجلىق مەھسۇلاتلارنى ئۆزى ئىشلەپ چىقىرالمايدىغان ھالەتتە تۇتۇپ كېلىنگەن ئىدى. شۇ سەۋەپتىن جۇمھۇرىيەت مۇستەقىل بولۇپ، ئىقتىسادىي ئالاقىلار ئۈزۈلۈشى بىلەنلا ئىستېمال تاۋارلىرى يېتىشمەسلىك مەسىلىسى كېلىپ چىقتى. ئىككىنچىدىن: مەملىكەتتە كوللېكتىپ ئىگىلىكنى تارقىتىش، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنى خۇسۇسىلاشتۇرۇش جەريانى كېتىپ بارىدۇ. ئاندىن قالسا، دۆلەتنىڭ ياش كادىرلىرى ئىقتىسادىي ئىشلاردا تېخى تەجرىبىسىز.

مانا موشۇ ئامىللارنىڭ ھەممىسى جۇمھۇرىيەتتە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كېمىيىشىگە، ئىستېمال تاۋارلىرىنىڭ يېتىشمەسلىكىگە؛ خەلق تۇرمۇش دەرىجىسىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىگە ئېلىپ كەلدى. بۇ ئۆتكۈنچى دەۋردە يۈز بېرىدىغان ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلار، ئەلۋەتتە. مانا موشۇنداق شارائىتتا، ئىلگىرىدىن قازاقستان تېررىتورىيىسىدە ياشاپ كېلىۋاتقان بەزى مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى بۇ يەردىكىدىن ياخشىراق تۇرمۇش كەچۈرۈش مەخسىتىدە، ئۆز ئۇرۇق-تۇققانلىرىنىڭ چاقىرىشى بىلەن ئەسلى ۋەتەنلىرىگە كۆچۈپ كېتىشكە باشلىدى. يەھۇدىلار ئىسرائىلىيەگە، نېمىسلار -گېرمانىيەگە، رۇس تىللىق ئاھالىلار بولسا، روسسىيەگە كۆچۈپ كېتىۋاتىدۇ. بىراق، موشۇ مىللەتلەرگە مەنسۇپ بولغان كۆپچىلىك پۇخرالار قازاقستان يېرىدە خاتىرجەم ياشاپ، ئەمگەك قىلىپ، قازاقستاننىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ئۆز ھەسسىلىرىنى قوشماقتا.

مانا موشۇنداق شارائىتتا، قازاقستاننىڭ غەربىي ۋە شىمالىي ۋىلايەتلىرىدىكى، روسسىيەگە چېگرىداش رايونلاردا ياشاۋاتقان كازاك ئاتامانلىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ:

-«قازاقستاندا رۇس تىللىق ئاھالىلار سىياسىي، ئىقتىسادىي قىسمىغا ئۇچراۋاتىدۇ. قازاقلار ئۇلارنى خورلاۋاتىدۇ! مۇنداق خورلاش داۋام قىلسا، بىز كازاكلار رۇسلارنى ھىمايە قىلىمىز!» دەپ جار سېلىشماقتا. ئۇلار يەنە:

-«شىمالىي ئوبلۇسلاردا رۇسلار كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلىدۇ، قازاقلار ئازچىلىقنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا بىز روسسىيەگە قوشۇلۇپ كېتىمىز؛ بولمىسا بىزگە مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى بېرىشى كېرەك» دەپ چوقان كۆتەرمەكتە. ئەسەبىرچە، ئىغۋا تارقاتماقتا.

قازاقستان -ياش جۇمھۇرىيەت. ئۇنىڭ ئالدىدا: ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈش، ئۆزىنىڭ مىللىي بىخەتەرلىكى بىلەن مۇداپىئە قۇدرىتىنى ئاشۇرۇش، دېموكراتىك دۆلەت تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش قاتارلىق جىددىي ۋە ئېغىر ۋەزىپىلەر تۇرىدۇ. موشۇ ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قازاقستان ھەممىدىن ئاۋۋال بىرلىككە، تېچلىققا مۇھتاج! شۇنىڭ ئۈچۈن قازاقستان ھۆكۈمىتى پۇخرالىق تېچلىق ۋە مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىك سىياسىتىنى يۈرگۈزۈۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى ئەھۋال ھەقىقەتەن «ئاتامانلار» ئېيتىۋاتقاندەك ئەمەس.

بىرىنچىدىن: قازاقستان تېررىتورىيىسىدىكى رۇس تىللىقلار خورلىنىۋاتقىنى يوق. ئۇلار كونستىتۇتسىيە بويىچە ھەممە ئەركىنلىك ھوقۇقلىرىدىن تولۇق بەھرىمەن بولماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن «سىياسىي، ئىقتىسادىي قىسىم كۆرسىتىلىۋاتىدۇ» دېگەن سۆزلەرنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق.

ئەندى تىل مەسىلىسىگە كېلىدىغان بولساق، كونستىتۇتسىيەنىڭ 8-ماددىسىدا: -«قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە قازاق تىلى دۆلەت تىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، رۇس تىلى مىللەتلەرئارا مۇئامىلە تىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دەپ بەلگۈلەنگەن. روسسىيەدە رۇس تىلى، خىتايدا خىتاي تىلى دۆلەت تىلى بولغانغا ئوخشاش قازاقستاندا قازاق تىلىنىڭ دۆلەت تىلى بولۇشى -پۈتۈنلەي تەبىئىي ۋە قانۇنىيدۇر. ئەگەر بىز دۆلەت ئاپپاراتىدا ياكى بىرەر مەھكىمىدە لاۋازىملىق خىزمەت ئىشلەشنى خالايدىكەنمىز، ئەلۋەتتە قازاق تىلىنى ئۆگىنىشىمىز كېرەك. ئۆگىنىشنى خالىمىساڭ ئۇ ئىشنى ئىشلىيەلمەيسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن تىل مەسىلىسىنى «سىياسىي قىسىم كۆرسىتىۋاتىدۇ» دېگەنگە دەلىل قىلىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ پەقەت يامان غەرەزلىك ئادەملەرنىڭ ئىشى.

«قازاقستاندا قازاقلار ئازچىلىقنى تەشكىل قىلىدۇ» -دېگەن مەسىلىگە كەلسەك: ھازىر قازاقستان ئاھالىسى 15 مىلليون ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە قازاقلار 6 مىلليون، باشقا تۈركىي تىللىق خەلقلەر 3 مىلليون، ھەممىسى 9 مىلليون بولۇپ، ئاھالى ئومۇمىي سانىنىڭ 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئاز سان ئەمەس، ئەلۋەتتە.

ئىككىنچىدىن: قازاقستاندا قازاقلارنىڭ ئاز سانلىق بولۇپ قېلىشىغا كىم ئەيىپلىك؟ دېموگرافلارنىڭ ھېساۋىچە: قازاقستاننىڭ سىرتىدا 5 مىلليوندىن ئوشۇق قازاق بار. شۇ قازاقلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ چەت ئەللەرگە مۇساپىر بولۇپ چىقىپ كېتىشىگە چار روسسىيە بىلەن كېيىنكى ئىمپېرىيەسىنىڭ مىللىي زۇلۇم سىياسىتى، سىياسىي تەقىپلىرى، قەستەن پەيدا قىلغان ئاچارچىلىقلىرى سەۋەپ بولغان ئەمەسمۇ؟ شۇنداق زۇلۇملار مەجبۇر قىلمىسا، ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ، چەت ئەللەرگە چىقىپ كېتىشنى كىممۇ خالىسۇن؟ قازاقستاندا قازاقلار ئاز سانلىق بولۇپ قېلىشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى: كېيىنكى ھۆكۈمەت دەۋرىدە، قازاقستاننىڭ كەڭتاشا زېمىنىغا تۈركۈم-تۈركۈملەپ رۇس، ئۇكرائىن ۋە باشقا رۇس تىللىق ئاھالە كۆچۈرۈپ كېلىندى. ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە يەرلەشتۈرۈلدى. بۇلارنىڭ سىرتىدا، ئۇرۇش يىللىرى ۋولگا بويىدىكى نېمىسلار، كاۋكازدىكى ئاز سانلىق خەلقلەر، قىرىم تاتارلىرى، يىراق شەرقتە ياشايدىغان كورېيەلىكلەر ھەممىسى ئاممىۋى تۈردە سۈرگۈن قىلىنىپ قازاقستان يېرىگە كۆچۈرۈپ كېلىندى.

شۇنداق قىلىپ، سىرتتىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن خەلقلەرنىڭ نىسبىتى كۆپەيتىلدى، يەرنىڭ ئىگىسى بولغان قازاق خەلقىنىڭ نىسبىتى ئازايتىلدى. دېمەك، قازاق خەلقىنىڭ ئۆز يېرىدە ئاز سانلىق بولۇپ قېلىشى پۈتۈنلەي، كېيىنكى ئىمپېرىيەسىنىڭ 70 يىلدىن بېرى پىلانلىق، مەخسەتلىك ھالدا يۈرگۈزۈپ كەلگەن مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنىڭ نەتىجىسى.

بۈگۈنكى كۈندە، كازاك ئاتامانلىرىنىڭ نەپسى مەسىلىسىنى باھانە قىلىپ، قازاق خەلقىنىڭ دۆلەت تۈتۈش ھوقۇقىنى ئىنكار قىلىشقا ئۇرۇنۇشى، بىر پۈتۈن قازاقستاننى پارچىلاشقا ھېچبولمىغاندا تېررىتورىيەلىك ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىشقا تىرىشىۋاتقانلىقى پۈتۈنلەي قانۇنسىزلىقتۇر. بۇ ياغۇز قازاق خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە زىت بولۇپلا قالماستىن، قازاقستاندا ياشاۋاتقان رۇس خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگىمۇ زىت كېلىدۇ. ئۇلارغىمۇ مىللىي رازىمەنلىك، تېچلىق ۋە ئىناقلىق كېرەك. ئۇنداق بولسا، بۇ ئىغۋاگەرچىلىكنىڭ كەينىدە كىملەر تۇرىدۇ -دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلۇشى تەبىئىي.

بىزچە، بۇ ئىغۋاگەرچىلىكنىڭ كەينىدە، قازاقستاننى روسسىيەگە قايتا بېقىندۇرۇشنى خالايدىغان رۇس شوۋىنىستلىرى، ئىمپېرىيەلىك مەپكۇرىدىكى جانابلار تۇرىدۇ! بىز مۇنداق ئىمپېرىيەلىك ئورۇنۇشنى قەتئىي ئەيىپلەيمىز. بۇ كۆرەشتە بىز دۆلىتىنىڭ مۇستەقىللىكى ۋە پۈتۈنلىكى ئۈچۈن كۆرەش قىلىۋاتقان قازاق خەلقى بىلەن بىر سەپتە تۇرىمىز!

- ھ. ۋاھىدىي.

سەئۇدىيە ئەرەبىستانىنىڭ سۇلتانى ئابدۇلئەزىز جانابى ئالىلىرىغا ۋە دىندىشىمىز ئەرەپ خەلقىگە، بېشىمىزغا ئېغىر كۈن چۈشكەن ھىجرەت كۈنلىرىدە، بىزلەرنى قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالغانلىقى، خەيرى ئاھلىق قىلىپ، پاناھ بولغانلىقى ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستانلىق مۇھاجىرلار نامىدىن سەمىمىي تەشەككۈر ئېيتىمىز.

مۇشۇ تەشەككۈرىمىزنى تۆۋەندىكى مۇخەممەس بىلەن بايان قىلدۇق.

مۇخەممەسنى مۇھاجىر ھۆسەيىن قارى ئىسلامىي نەزمە ئەيلىدى:

ھىجرەت كۈنى

مىڭ توققۇز يۈز قىرىق توققۇز تارىخ بىزگە ھىجرەت كۈنى،
يۇرتىمىزغا شۇم ئاياقلىق كوممۇنىستلار كەلگەن كۈنى،
سەپەر چېكىپ پاكىستانۇ-ھىندىستانغا يۈرگەن كۈنى،
ئۇنىڭ چاقىرىم يوللار بېسىپ، ماغدىرىمىزدىن كەتكەن كۈنى،
كاراچىنىڭ كوچىسىدا، مۇساپىر بوپ ياتقان كۈنى.

XXX

يەنە ماكدۇق مەككە ھەرەم-بەيتۇللانى نىشان قىلىپ،
مۇقەددەس دىن ئىسلام ئۈچۈن جانىمىزنى پىدا قىلىپ،
يول ئۈستىدە، قازا بولدى، ھەمسەپەرلەر قازا يېتىپ،
خۇدا يىمغا شۈكرى قىلدۇق، ئەرەبىستان يېرىگە كېلىپ،
بەيتۇللانى تاۋاپ قىلىپ، مۇرادىغا يەتكەن كۈنى.

XXX

ئەرەبىستان سۇلتانىدىن پاناھ تىلەپ ئىلتىجا قىلدۇق،
ھالىمىزغا رەھىم ئەيلەپ، پاناھ بەردى-رىزا بولدۇق،
ئىسلام ئەھلى قانۇنىغا بويسۇنۇشنى راۋا بىلدۇق،
خۇدا يىمغا شۈكرى ئەيلەپ ھەج پەرزىنى ئادا قىلدۇق،
ئەرەبىستان تۇپرىقىدا ماكان تۇتۇپ قالغان كۈنى.

XXX

ھالال ئەمگەك يولى بىلەن تىرىكچىلىك نەسىپ ئەتتۇق،
تۈرلۈك-تۈرلۈك ھۈنەر بىلەن تىجارەتنى كەسىپ ئەتتۇق،
مۇشەققەتتىن قاچمىدۇق بىز، ھەممە ئىشتا سوبات ئەتتۇق،
«قىرىق ئالتە» ئىسسىق كۈنمۇ بىزلەر ئۈچۈن راھەت دېدۇق،
رەھمەتۇللا ئىلتىپاتى ئۈستىمىزگە ياققان كۈنى.

XXX

چىن خىتايلار ئۇيغۇرىستان ئېلىمىزنى پايمال قىلدى،
جامى مەسجىد، مەكتەپلەرنى خاراب-گۆرىستان قىلدى،
قۇرئان، ھەدىس كىتابلارنى ئوتقا سېلىپ كۆلخان قىلدى،
ئاتا-ئانا، قېرىنداشنى بىر-بىرىگە يامان قىلدى،
يۇرتىمىزغا قايغۇ-ئەلەم، ئېغىر كۈنلەر كەلگەن كۈنى.

XXX

ۋادەرىغا، خەلقىمىزگە ھەددىن زىياد ئۇۋال بولدى،
ئەركىن ئۈچۈن كۈرەش قىلماق مەخسىتىمىز كامال بولدى،
دىندىشىمىز-سەئۇدىيەلەر دەردىمىزگە دەرمان بولدى،
ئالى سەئۇد مەرھەمەتى ئۈستىمىزگە ياققان كۈنى.

XXX

ۋەتەندىشلار، ئۇزۇن يىللار ئۆتتۈپ كەتتۇق بۇ غەپلەتتە،
ئەركىن ئۈچۈن جاھات قىلماي يېتىپتۇق بۇ ئاسارەتتە،
كەڭ دۇنيانى كۆرۈپ بىزمۇ، كەلدۇق ئەندى جاسارەتكە،
ئەگەر پۇرسەتنى كەتكۈزسەك، قالۇرمىز سۈرگۈنى ھەسرەتتە،
خۇداغا يۈز لىنىپ ئەمدى، جاھادقا ئاتلانغان كۈنى.

XXX

قىرىق تۆرت يىل ئۆتتۈپ كەتتى، مۇساپىرلىقتا، ھىجرەتتە،
ۋەتەنداشلار زۇلۇم ئىچرە، بىز بۇ يەردە ھەسرەتتە،
خۇدايىم ئۆزى لۇتف ئەيلەپ يېتۈرسە بىزنى نۇسرەتكە،
ئىستىقلال ئېلىپ بىزمۇ يېتەرمىز ئالى مەخسەتكە،
قېرىنداشلار بولۇپ جۈغ-جەم ئازاتلىق تويلىغان كۈنى!

خەلقارا خەۋەرلەر

1994-يىلى 4-ئاينىڭ 24-كۈنى «ئازات» رادىيوسى قازاق بۆلۈمى ئۆز مۇخبىرى مۇقابايىنىڭ خىتاي پرېمىير مىنىستىرى لى پېڭنىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا سەپىرى توغرىلىق خەۋىرىنى ئاڭلاتتى. خەۋەردە مۇنداق دېيىلدۇ:

-«خىتاينىڭ پرېمىير مىنىستىرى لى پېڭ ئوتتۇرا ئاسىيا، قازاقىستان ۋە موڭغۇلىيەگە سەپىرىنى باشلىدى.

قازاقىستاننىڭ بېيجىڭدىكى ئەلچىسىنىڭ ئېيتىشىچە: لى پېڭ بۇ ئەللەرگە سىياسىي مەخسەتنى كۆزلەپ بارىدۇ. ھازىر قازاقىستاندا ياشاۋاتقان خېلە كۆپ ئۇيغۇرىستانلىقلار بار. ئۆز يېرىدە، ئۇلارنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىنغانلىقتىن، قېرىندىشى قازاق خەلقىنىڭ يېرىگە چىقىپ پاناھ تېپىپ ئارام ئالغان ئېدى. ئۇلار كېيىنكى يىللاردا، ۋەتەنپەرۋەر تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، ئۆز ۋەتىنىنىڭ مۇستەقىللىگى ئۈچۈن كۈرەش باشلىغان ئېدى. لى پېڭ مۇشۇ قېتىمقى سەپىرىدە، «دۆلەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنى ياخشىلاش» نىقابى ئاستىدا، ئەشۇ تەشكىلاتلارنى يېپتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنى توختىتقۇزماقچى. ئۇ «قازاقىستاندا ھەرىكەت قىلىۋاتقان، ئۇيغۇرىستاننى خىتايدىن بۆلۈپ ئالماقچى بولىۋاتقان تەشكىلاتلار چېگرىدىن قورال كىرگۈزىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۇيدان چېگىپ ئالغاندىن كېيىن، شىنجاڭنى بۆلۈۋېلىش ئۈچۈن ۋاقىتە چىقارماقچى بولىۋاتىدۇ!»-دېگەن ئەيىپنى قويۇپ، ئۆز پىكرىنى دەلىللىمەكچى بولىۋاتىدۇ.»

مۇخبىر مۇقاباي خەۋىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ مۇنداق دەيدى: قازاقىستاننى قاپلاپ كېتىپ بارغان خىتايلار، 200 دىن ئوشۇق ھەرخىل شىركەتلەرنى قۇرغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ 10-15 يىدىن باشقىسى سودىگەرچىلىك قىلىپ يانچۇغىنى توشقۇزىۋاتىدۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ شىركەتلەرنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى كۆپ بولىۋاتىدۇ. خىتايلار قۇرغان شىركەتلەر كېلىشىمدە، ئۈستىگە ئالغان مەجبۇرىيەتلەرنى ئورۇنلىماي ۋاتىدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتى بولسا، مۇشۇ سودىگەرلەر، شەندىقلا قازاقىستانغا بۇندىن كېيىن كېلىدىغان خىتايلار ئارقىلىق ئۇيغۇرىستاننىڭ تەبىئىي بايلىقلىرىنى ئىچكى ئۆلكىلەرگە توشىغاندەك، قازاقىستاننىڭ بايلىقىنىمۇ ئۆز قولىغا چۈشۈرۈۋېلىشنى كۆزلەۋاتىدۇ.

قازاقىستان سودا مىنىسترىنىڭ ئېيتىشىچە، «خىتايلار ئۆزلىرى كىرگۈزىۋاتقان تاۋارلارنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاشنىڭ ئورنىغا، يەنە ئەلگەركىدەك سۈپىتى ناچار تاۋارلارنى كىرگۈزۈپ، قازاقىستان خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ناچارلاتماقتا.»

XXX

«ئازات» رادىيوسىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە: موڭغۇلىيە، خىتاي ۋە تۈركىيە 3 تەرەپ بىرلىشىپ، چىڭگىزخان ھەققىدە 86 سېرىيەلىك كىنو-ئېپوپېيە ئىشلەپ چىقماقچى. بۇنىڭدىن مەخسەت: «چىڭگىزخاننىڭ تارىخىي خىزمەتلىرىنى كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇنىڭغا سەلبىي قاراپ كەلگەن ئاممىنى ئىجابىي قارايدىغان قىلىش» -ئېكەن. كىنو ئاساسەن موڭغۇلىيە بىلەن قازاقىستان تېرىتورىيەسىدە ئىشلەنمەكچى. تۈنۈگۈنى ئىشلىنىدىغان دۇنيانىڭ ئاتاقلىق رېژىسسورلىرى تەكلىپ قىلىنماقچى.

تۈركىيە تەرىپىنىڭ كىملى ئىسلام قابىش ئوغلىنىڭ ئېيتىشىچە، كىنوغا چىڭگىزخان ۋە ئۇنىڭ ئەۋلاتلىرى ئېلىنغاننىڭ سىرتىدا، قەدىمىي ئورخۇن بويىدىكى تۈركلەر (ئۇيغۇرلار) نىڭ ھاياتى ۋە تاش پۈتۈكلىرىمۇ ئېلىنىدۇ. كىنو فىلمنى ئىشلەشتە كېتىدىغان چىقىمنىڭ 45% ىنى تۈركىيە ئۈستىگە ئالغان. فىلىم ئىشلىنىپ چىققاندا ئالدى بىلەن موڭغۇلىيە ھەم قازاقىستاندا نامايىش قىلىنماقچى.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com